

Lokalna Strategia Rozwoju

na lata 2009 - 2015

dla

Stowarzyszenia Rozwoju Gmin

„CENTRUM”

Obszar LGD:

*Bedlno, Daszyna, Dąbrowice, Grabów, Góra Świętej Małgorzaty,
Krośniewice, Krzyżanów, Kutno, Łanięta, Nowe Ostrowy, Oporów,
Strzelce, Witonia, Żychlin*

Nowe Ostrowy 2008

Opracowano zgodnie z „Rozporządzeniem Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi w sprawie szczegółowych kryteriów i sposobu wyboru lokalnej grupy działania do realizacji lokalnej strategii rozwoju w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007 – 2013 z dnia 23 maja 2008 roku”

AUTOR	PODPIS
mgr inż. Marta Łubińska	
mgr Ewa Monika Ratajska	
Michał Prokopiak	
mgr inż. Jakub Świtkiewicz	

**Stowarzyszenie Rozwoju Gmin
„CENTRUM”
Nowe Ostrowy 80
99-350 Ostrowy**

tel. 024 355 23 45
fax 024 355 23 44
e-mail: info@srgc.pl

www.srgc.pl

Spis Treści:

Wstęp	4
I. Charakterystyka LGD Stowarzyszenie Rozwoju Gmin „CENTRUM” jako jednostki odpowiedzialnej za realizację LSR	6
1. Nazwa, status prawny LGD oraz Numer i data wpisu do Krajowego Rejestru Sądowego	6
2. Proces budowania partnerstwa na obszarze LGD	6
3. Cele, organy statutowe oraz zasady działania LGD	8
4. Kwalifikacje i doświadczenia członków LGD, osób wchodzących w skład organów decyzyjnych, partnerów LGD w realizacji operacji oraz potencjał administracyjny Stowarzyszenia	12
II. Charakterystyka obszaru objętego LSR i jego wewnętrznej spójności	15
1. Zasięg terytorialny, uwarunkowania geograficzne i przyrodnicze	15
2. Uwarunkowania kulturowe (antropogeniczne) i historyczne	38
III. Analiza SWOT obszaru objętego LSR	81
IV. Cele ogólne i szczegółowe LSR	84
V. Misja LGD Stowarzyszenie Rozwoju Gmin „CENTRUM”	87
VI. Specyfika obszaru i jego zgodność z celami LSR	88
VII. Zintegrowane podejście dla planowanych do realizacji przedsięwzięć w ramach LSR	90
VIII. Innowacyjnego podejście dla planowanych do realizacji przedsięwzięć w ramach LSR	91
IX. Procedury i kryteria wyboru operacji przez LGD w ramach działania	92
X. Budżet LSR dla każdego roku realizacji LSR	97
XI. Opis procesu przygotowywania LSR	99
XII. Proces wdrażania i aktualizacji LSR	102
XIII. Zasady i sposób dokonywania ewaluacji własnej	104
XIV. Powiązanie LSR z innymi dokumentami planistycznymi	105
XV. Planowane przedsięwzięcia realizowane przez LGD w ramach innych programów wdrażanych na obszarze LSR	108
XVI. Przewidywany wpływ realizacji LSR na rozwój regionu i obszarów wiejskich	111
Zakończenie	114
XVII. Informacja o załącznikach	116

Wstęp

Lokalna Strategia Rozwoju dla Stowarzyszenia Rozwoju Gmin „CENTRUM” jest dokumentem stworzonym dla zrównoważenia rozwoju obszarów wiejskich poprzez aktywizację osób z terenów Lokalnej Grupy Działania. Działania zapisane w Lokalnej Strategii Rozwoju wyróżnia idea podejścia zintegrowanego.

W opracowaniu zawarto bardzo wiele istotnych informacji, które charakteryzują obszar działania oraz możliwości wykorzystania tych atutów w różnych dziedzinach gospodarczych, kulturowych i społecznych.

Stowarzyszenie Rozwoju Gmin „CENTRUM” jest jednym z narzędzi przezwycięzania problemów społeczno–gospodarczych, działa na rzecz dobra wspólnego i przestrzega trzech ważnych zasad opartych na: dobrowolności, równości i zaangażowaniu partnerów. Tak ważne elementy dają podstawę dialogu i współpracy różnych środowisk, umożliwiają wzajemne zaufanie, możliwość wspólnego rozwiązywania lokalnych problemów oraz podział korzyści i ryzyka.

Stowarzyszenie Rozwoju Gmin „CENTRUM” posiada bogate doświadczenie w realizacji projektów na rzecz rozwoju obszarów wiejskich. Ma w swoim dorobku kilka zrealizowanych projektów: „Poprawa jakości życia mieszkańców na obszarze działalności Stowarzyszenia Rozwoju Gmin CENTRUM” w ramach Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej, Sektorowy Program Operacyjny ”Restrukturyzacja i Modernizacja Sektora Żywnościowego oraz Rozwój Obszarów Wiejskich” w ramach Priorytetu II. Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich z działania 2.7 Pilotażowy Program Leader + w ramach Schematu II; ”Daj im szansę – walka z dyskryminacją osób niepełnosprawnych i aktywizacja bezrobotnych – szkolenia z zakresu gospodarki społecznej i psychoedukacji” w ramach projektu „EQUAL – Upowszechnianie dobrych praktyk na obszarach wiejskich”, w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki Priorytetu IX.

Rozwój wykształcenia i kompetencji w regionach w ramach działania 9.5. Oddolne inicjatywy edukacyjne na obszarach wiejskich pn.: „Warsztaty edukacyjne formą aktywizacji kobiet wiejskich gminy Kutno” oraz „Program Edukacji Ekologicznej „Zielona zerówka” na obszarze SRGC oraz Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania „POLCENTRUM” przy współudziale środków z Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Łodzi.

Lokalna Strategia Rozwoju powstała dzięki powołanemu Zespołowi „LSR” oraz grupie gminnych Koordynatorów „LSR”. Zespoły te dołożyły wszelkich starań, aby wszystkie kwestie istotne z punktu widzenia wielu płaszczyzn, doprowadziły do współdziałania trzech najważniejszych sektorów: publicznego, społecznego i gospodarczego. Tworzona była etapami począwszy od spotkań w poszczególnych gminach z mieszkańcami oraz zebrań z sołtysami i radnymi w gminach, jak również z innymi mieszkańcami z obszaru LSR. Na spotkaniach prowadzono rozmowy i dyskusje na tematy

związane z celami stowarzyszenia i jego roli w nowym okresie programowania PROW 2007 – 2013. Rozdawane były różnego rodzaju ulotki przygotowane przez biuro Stowarzyszenia, informujące i nakreślające zasady i możliwości pozyskiwania środków w ramach PROW.

Dokument ten przedstawia 14 gmin należących do Stowarzyszenia Rozwoju Gmin „CENTRUM” wraz z ich najciekawszymi elementami charakteryzującymi każdą z nich. Bardzo duża ilość przeprowadzonych konsultacji społecznych (min. ankiety wśród mieszkańców obszaru LGD, spotkania i warsztaty z mieszkańcami i przedstawicielami gmin) są dowodem na to, że wdrożenie Lokalnej Strategii Rozwoju ma szansę zrealizować wszystkie zakładane i oczekiwane zamierzenia przedstawione w opracowaniu.

W przedstawionym opracowaniu zawarte są bardzo istotne informacje o misji, jaką stowarzyszenie ma do spełnienia oraz najważniejsze założenia, priorytety i kierunki działań, do których wspólnymi siłami wszystkie osoby zaangażowane w działalność stowarzyszenia będą starały się dążyć.

Pokładamy nadzieję w ludziach z obszaru LGD, którzy czują chęć działania we współpracy, aktywizacji i samorealizacji oraz poprawy jakości życia i rozwoju obszarów wiejskich. Jesteśmy pewni, że tak silnie stworzony w partnerstwie potencjał przełoży się na pomyślną, sprawną oraz przynoszącą wymierne efekty realizację założonych celów i priorytetów lokalnych, przytoczonych celów regionalnych oraz horyzontalnych.

I. Charakterystyka LGD jako jednostki odpowiedzialnej za realizację LSR.

1. Nazwa, status prawny LGD oraz Numer i data wpisu do Krajowego Rejestru Sądowego:

- Nazwa LGD: Stowarzyszenie Rozwoju Gmin „Centrum”
- Status prawny: osoba prawna – Stowarzyszenie
- Numer nadania w Krajowym Rejestrze Sądowym: 0000254902
- Data rejestracji w sądzie: 10 kwietnia 2006 roku

2. Proces budowania partnerstwa na obszarze LGD

Budowa partnerstwa na obszarze LGD rozpoczęła się faktycznie już przed ponad 15 laty. Wówczas to gminy powołały Związek Gmin Regionu Kutnowskiego, który skupia grupę gmin wspólnie podejmujących działania na rzecz rozwoju regionu. Obecnie wśród 15 gmin członkowskich znajduje się 12 gmin typowo wiejskich i 2 miejsko-wiejskie, a także miasto Kutno.

Wspólnie podejmowane działania głównie w zakresie ekologii i infrastruktury technicznej pozwalały na uczestnictwo w rozwoju obszarów tych gmin także innym podmiotom i partnerom, w tym organizacjom pozarządowym, przedsiębiorstwom i firmom działającym na rzecz obszarów wiejskich, placówkom oświatowym i różnym innym podmiotom gospodarczym.

Stowarzyszenie Rozwoju Gmin „CENTRUM” powstało w celu długofalowej współpracy między lokalnymi władzami, organizacjami oraz odpowiedzialnymi przedsiębiorcami na rzecz rozwiązywania problemów społecznych i gospodarczych lokalnej społeczności.

Partnerstwo lokalne jest konstruowane dla wspólnego rozwiązywania problemów, wymiany zasobów i doświadczeń, lepszej koordynacji działań. Organizacje uczestniczące w partnerstwie wypracowują nowe zbiorowe cele, nowe reguły decyzyjne, wspólne zadania oraz działania.

Stowarzyszenie Rozwoju Gmin „CENTRUM” jest jednym z narzędzi przezwycięzania problemów społeczno-gospodarczych, działa na rzecz dobra wspólnego i przestrzega trzech ważnych zasad opartych na: dobrowolności, równości i zaangażowaniu partnerów. Tak ważne elementy dają podstawę dialogu i współpracy różnych środowisk, umożliwiają wzajemne zaufanie oraz wspólne rozwiązywanie lokalnych problemów oraz wspólny podział korzyści i ryzyka.

Ideę partnerstwa wzbogacił Pilotażowy Program Leader+ (PPL+), poprzez szersze zaangażowanie wszystkich partnerów społecznych i gospodarczych działających na rzecz rozwoju obszarów wiejskich.

W trakcie prowadzenia prac nad Pilotażowym Programem Leader+ odbyło się szereg akcji promocyjno – informacyjnych, w tym spotkań z potencjalnymi partnerami, na których omawiano założenia i ideę programu. Spotkania te przeprowadzono w różnej formie: spotkania informacyjne, dyskusyjne, szkoleniowo-informacyjne oraz warsztatowe. Omawiano na nich między innymi

Zintegrowaną Strategię Rozwoju Obszarów Wiejskich (ZSROW), konsultowano ze społeczeństwem budowanie partnerstwa prywatno–publiczno–społecznego na rzecz rozwoju obszarów wiejskich. Zintegrowana Strategia Rozwoju Obszarów Wiejskich powstała dla Gmin: Bedlno, Daszyna, Dąbrowice, Grabów, Góra Świętej Małgorzaty, Krośniewice, Krzyżanów, Kutno, Łanięta, Nowe Ostrowy, Oporów, Strzelce, Witonia, Żychlin. Zintegrowana Strategia została przyjęta przez Walne Zgromadzenie Stowarzyszenia Rozwoju Gmin „CENTRUM” w dniu 25 maja 2006 roku jako najważniejszy dokument strategiczny.

Realizację ZSROW rozpoczął Projekt w ramach Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej, Sektorowy Program Operacyjny ”Restrukturyzacja i Modernizacja Sektora Żywnościowego oraz Rozwój Obszarów Wiejskich w ramach Priorytetu II. Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich z działania 2.7 Pilotażowy Program Leader + w ramach Schematu II pn: Poprawa jakości życia mieszkańców na obszarze działalności Stowarzyszenia Rozwoju Gmin "CENTRUM". Nr umowy L/02/035/2006 z dnia 15.02.2007 r. Kwota dofinansowania: 750.000 zł.

Działania realizowane w ramach projektu (szkolenia, konferencje, warsztaty, a także przykłady dobrych praktyk partnerskich wśród Lokalnych Grup Działania) umożliwiły członkom Stowarzyszenia, jak również kadrze odpowiedzialnej za zarządzanie projektem, zdobycie doświadczenia, które jest niezbędne do przygotowania i przeprowadzenia projektu Lokalnej Strategii Rozwoju na lata 2009 – 2015.

Podczas realizacji Schematu II Stowarzyszenie Rozwoju Gmin „CENTRUM” nawiązało ścisłą współpracę z Lokalnymi Grupami Działania z obszaru województwa łódzkiego: Stowarzyszeniem Lokalna Grupa Działania „POLCENTRUM” oraz Fundacją Rozwoju Gmin „PRYM”.

Realizacja Pilotażowego Programu Leader+ pobudziła środowisko lokalne, wzmocniła więzi wewnętrzne wspólnot lokalnych, zintegrowała środowisko wiejskie na rzecz samoorganizacji, a także przyczyniła się do nabycia umiejętności kluczowych i interpersonalnych niezbędnych w realizacji Lokalnych Strategii Rozwoju.

Lokalna Strategia Rozwoju została opracowana na bazie spotkań z sołtysami, radnymi i mieszkańcami poszczególnych gmin, na podstawie zgłaszanych na spotkaniach pomysłów i propozycji, a także wielu ankiet skierowanych bezpośrednio do Sołtysów, Radnych oraz Wójtów wszystkich gmin działających w Stowarzyszeniu. Ponadto podczas realizacji Schematu II PPL+, a także innych projektów (ze środków pochodzących z UE oraz środków krajowych) realizowanych przez Stowarzyszenie Rozwoju Gmin „CENTRUM” wykształciły się takie formy współpracy, które przy zaangażowaniu wielu instrumentów pomogą kompleksowo i wspólnie zrealizować przedstawione w tym opracowaniu wizje Stowarzyszenia Rozwoju Gmin „CENTRUM”.

Proces budowania partnerstwa jest ważnym elementem rozwoju obszarów wiejskich dla stowarzyszenia. Wiele działań podejmowanych we współpracy z różnymi instytucjami i organizacjami pobudza do aktywności, ciągłych zmian, modyfikacji i udoskonalania wzajemnych relacji oraz nawiązywania nowych kontaktów, które w konsekwencji budują i umacniają relacje w partnerstwie.

3. Cele, organy statutowe oraz zasady działania LGD

Stowarzyszenie jest partnerstwem trójsektorowym, składającym się z przedstawicieli sektora publicznego, gospodarczego i społecznego, mającym na celu działanie na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, a w szczególności:

- a) opracowanie i realizacja Lokalnej Strategii Rozwoju (LSR), w rozumieniu ustawy z dnia 7 marca 2007 roku o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich, przepisów wykonawczych do tej ustawy oraz przepisów Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007 – 2013;
- b) mobilizowanie ludności do wzięcia udziału w procesie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich;
- c) podejmowanie inicjatyw i działań mających na celu pobudzenie aktywności społeczności lokalnej oraz ich czynny udział w opracowywaniu i realizacji LSR;
- d) propagowanie działań na rzecz realizacji LSR w obszarze działania LGD, pozyskiwanie partnerów i źródeł finansowania LSR, w tym z programów pomocowych;
- e) udzielanie wsparcia mieszkańcom obszaru objętego LSR w zakresie przygotowania projektów i pozyskiwania środków na ich realizację, w tym z programów pomocowych;
- f) podejmowanie inicjatyw i działań mających na celu: rozwój produktów regionalnych, turystyki, przedsiębiorczości, zasobów ludzkich, społeczeństwa obywatelskiego i informacyjnego, poprawę estetyki miejscowości na obszarze działania LGD i bezpieczeństwa mieszkańców, aktywizację gospodarczą i zawodową, edukację estetyczno-artystyczną mieszkańców, przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu i cyfrowemu, przeciwdziałanie patologiom społecznym, propagowanie zdrowego trybu życia oraz zachowanie dziedzictwa kulturowego na obszarze działania LGD;

Statutowymi organami Stowarzyszenia Rozwoju Gmin „CENTRUM” są:

1. Walne Zebranie Członków Stowarzyszenia;
2. Zarząd Stowarzyszenia;
3. Rada Stowarzyszenia;
4. Komisja Rewizyjna.

Regulaminy pracy poszczególnych organów Stowarzyszenia stanowią załącznik do Lokalnej Strategii Rozwoju w kolejności: Regulamin Obrad Walnego Zebrania Członków – załącznik nr 1, Regulamin Pracy Zarządu – załącznik nr 2, Regulamin Pracy Komisji Rewizyjnej – załącznik nr 3.

Stowarzyszenie LGD realizuje swoje cele statutowe poprzez:

- opracowanie LSR i przystąpienie do konkursu na jej realizację, organizowanego przez samorząd województwa;
- rozpowszechnianie założeń zatwierdzonej LSR na obszarze LGD;

- prowadzenie bezpłatnego doradztwa w zakresie przygotowywania projektów związanych z realizacją LSR;
- upowszechnianie informacji o warunkach i zasadach udzielania pomocy na realizację projektów przedkładanych przez wnioskodawców, kryteriach wyboru projektów oraz sposobie naboru wniosków o pomoc w ramach realizacji LSR;
- ogłaszanie naborów i dokonywanie wyboru projektów do finansowania z puli środków przyznanych LGD na realizację LSR;
- organizowanie i finansowanie:
  - a) przedsięwzięć o charakterze informacyjnym lub szkoleniowym, w tym seminariów, szkoleń, konferencji i konkursów;
  - b) imprez kulturalnych, takich jak: festiwale, targi, pokazy, wystawy itp. służące zwłaszcza promocji regionu i jego tożsamości kulturowej;
  - c) imprez sportowo – rekreacyjnych i zawodów sportowych;
  - d) działalności propagandowej, promocyjnej, informacyjnej i poligraficznej, w tym:
    - ◆ opracowywanie i druk broszur, folderów, plakatów itp.;
    - ◆ opracowywanie i rozpowszechnianie materiałów audiowizualnych;
    - ◆ tworzenie stron internetowych;
    - ◆ przygotowywanie i rozpowszechnianie innych materiałów o charakterze reklamowym lub promocyjnym.

Szczegółowe zasady i procedury funkcjonowania organu decyzyjnego LGD

Organem decyzyjnym Stowarzyszenia jest Rada Stowarzyszenia. W skład Rady wchodzi Przewodniczący, Wiceprzewodniczący, Sekretarz oraz 9 innych członków wybieranych i odwoływanych przez Walne Zebranie.

Rada składa się z co najmniej 50% członków zwyczajnych Stowarzyszenia wskazanych przez poszczególne podmioty będące partnerami społecznymi i gospodarczymi, a działającymi na obszarze, którego dotyczy LSR (parytet równowagi sektorów), przy czym w składzie nie może być mniej niż 40% kobiet i mniej niż 40% mężczyzn (parytet równowagi płci).

Rada obraduje na posiedzeniach zwoływanych przez przewodniczącego w miarę potrzeb. Do jej wyłącznej kompetencji należy wybór operacji, które mają być realizowane w ramach Lokalnej Strategii Rozwoju opracowanej przez Stowarzyszenie.

Szczegółowe zasady i procedury funkcjonowania Rady (w tym również procedurę wyłączenia członka od udziału w dokonywaniu operacji w razie zaistnienia okoliczności, które mogą wywołać wątpliwości, co do jego bezstronności, szczególnie w przypadku ubiegania się członka organu decyzyjnego o wybór jego operacji w ramach działania, o którym mowa a art. 5 ust. 1 pkt 21 ustawy z dnia 7 marca 2007 roku o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków EFR na rzecz

Rozwoju Obszarów Wiejskich) oraz sposób jej powoływania i zmian w składzie, określa Regulamin Rady Stowarzyszenia, który stanowi załącznik nr 4 do tego dokumentu.

Szczegółowe zasady i procedury funkcjonowania wszystkich organów LGD dokładnie precyzuje statut Stowarzyszenia, który stanowi załącznik nr 5 do niniejszego dokumentu.

Sposób rozszerzania lub zmiany składu Partnerów LGD

1. Członkowie Stowarzyszenia dzielą się na:

- a) członków zwyczajnych;
- b) członków wspierających;
- c) członków honorowych;

2. Członkiem zwyczajnym w Stowarzyszeniu może być:

- a) osoba fizyczna, która:
  - spełnia warunki określone w ustawie Prawo o stowarzyszeniach;
  - jest pełnoletnia;
  - posiada pełną zdolność do czynności prawnych;
  - posiada obywatelstwo Rzeczypospolitej Polskiej lub innego państwa, bez względu na miejsce zamieszkania;
  - działa na rzecz rozwoju obszarów wiejskich;
  - przedstawi rekomendację udzieloną przez:
    - partnera społecznego lub gospodarczego działającego na obszarze, którego dotyczy LSR;
    - lub gminę wiejską;
    - lub gminę miejsko – wiejską;
    - lub związek międzygminny;
    - lub inną osobę prawną, której działalność związana jest z realizacją celów Stowarzyszenia;
- b) osoba prawna, w tym jednostka samorządu terytorialnego, która:
  - działa na obszarze, którego dotyczy LSR;
  - wykonuje działalność związaną z realizacją celów Stowarzyszenia;
  - jest jednostką samorządu terytorialnego lub jednym z partnerów gospodarczych lub społecznych, w tym organizacją pozarządową działającą na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, zajmującą się zagadnieniami z zakresu środowiska naturalnego lub promowaniem równości szans;
  - przedstawi uchwałę organu stanowiącego, zawierającą deklarację przystąpienia do LGD oraz wskazanie osoby reprezentującej osobę prawną w LGD;

Zarówno osoby fizyczne, jak i osoby prawne będące członkami stowarzyszenia zobowiązane są złożyć deklaracje członkowskie, w której ściśle musi być określone jaki sektor gospodarki będzie przez każdego z nich reprezentowany.

Członkiem wspierającym Stowarzyszenia może być zgodnie z obowiązującymi obecnie przepisami osoba fizyczna lub osoba prawna.

Przyjęcie w poczet członków wspierających dokonuje się w takim samym trybie, jaki został określony w Statucie dla członków zwyczajnych, z tym zastrzeżeniem, że nie jest wymagana rekomendacja, o której mowa w § 10 ust 3.

Członkiem honorowym może być każda osoba fizyczna i prawna, bez względu na jej miejsce zamieszkania czy obszar działalności, której godność tę nada Walne Zgromadzenie za szczególne zasługi dla Stowarzyszenia.

Nabycie lub utrata członkostwa następuje w drodze uchwały przyjętej zwykłą większością głosów Zarządu Stowarzyszenia. Skreślenie z listy członków Stowarzyszenia następuje z powodu:

- pisemnej rezygnacji złożonej Zarządowi;
- wykluczenia przez Zarząd w drodze uchwały:
  - za działalność niezgodną ze Statutem lub uchwałą władz Stowarzyszenia;
  - za działanie na szkodę Stowarzyszenia;
  - za nieusprawiedliwione nie uczestniczenie w pracach Stowarzyszenia;
  - za pozbawienie praw publicznych w wyniku prawomocnego orzeczenia sądu;
  - za nie opłacanie składek członkowskich;
  - z powodu śmierci członka Stowarzyszenia lub utraty osobowości prawnej przez członka Stowarzyszenia.

Określenie procedury naboru pracowników oraz warunków funkcjonowania biura SRG „CENTRUM”

Do właściwej realizacji zadań statutowych Stowarzyszenia niezbędne jest zatrudnienie pracowników biura, którzy poprzez swoją pracę i doświadczenia zagwarantują profesjonalną obsługę organom LGD oraz potencjalnym beneficjentom.

Niezmiernie ważną rzeczą jest precyzyjne określenie wymagań w odniesieniu do kandydatów, mających koordynować poszczególne zadania LSR.

Stowarzyszenie Rozwoju Gmin „CENTRUM” określiło wymagania konieczne i pożądane w odniesieniu do pracowników, których należy zatrudnić stanowiące załącznik nr 6. Organizację i porządek w procesie pracy oraz związane z tym prawa i obowiązki pracodawcy i pracowników w stowarzyszeniu reguluje Regulamin biura stanowiący załącznik nr 7. Określone zostały również procedury ich naboru w postaci Regulaminu naboru na wolne stanowiska biurowe, w tym na kierownicze stanowiska biurowe, które stanowią załącznik nr 8 do niniejszego opracowania.

Bardzo ważne jest odpowiednie zaplecze lokalowe i techniczne, które nie tylko będzie zapewniało prawidłową możliwość przyjmowania i obsługi interesantów, organizacji spotkań, warsztatów, konferencji itp., ale również dawało możliwości właściwego archiwizowania dokumentów.

Stowarzyszenie Rozwoju Gmin "CENTRUM" obecnie bezterminowo wynajmuje cztery duże i przestronne pomieszczenia biurowe o łącznej powierzchni około 60 m² wyposażone w instalację elektryczną, telefoniczną, centralne ogrzewanie, ze stałym dostępem do Internetu. W budynku do dyspozycji jest mała i duża sala konferencyjna w pełni wyposażona: stoły konferencyjne, 30 – 50 krzeseł wraz ze sprzętem audio (ekran, rzutnik, projektor multimedialny, sprzęt nagłaśniający itp.). Biuro Stowarzyszenia wyposażone jest w niezbędne do funkcjonowania biura urządzenia, między innymi: komputery (stacjonarne i laptopy), drukarki, telefony, faks, kserokopiarka. W załączeniu szczegółowo prezentowane są opisane powyżej pomieszczenia wraz z oprawą fotograficzną jako załącznik nr 9.

W ramach spotkań okazjonalnych (np.: z sołtysami lub młodzieżą w danej gminie) organizowanych przez stowarzyszenie udostępniane są również pomieszczenia, sale i świetlice środowiskowe znajdujące się na terenach poszczególnych gmin.

4. Kwalifikacje i doświadczenia członków LGD, osób wchodzących w skład organów decyzyjnych, partnerów LGD w realizacji operacji oraz potencjał administracyjny Stowarzyszenia.

Potencjał administracyjny Stowarzyszenia Rozwoju Gmin „Centrum” jest bardzo bogaty w doświadczenia w realizacji projektów na rzecz rozwoju obszarów wiejskich. Członkowie Zarządu Stowarzyszenia Rozwoju Gmin „Centrum” posiadają wykształcenie rolnicze lub posiadają wiedzę i doświadczenie z zakresu rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich, podobnie pracownicy powołanego przez Stowarzyszenie Biura Stowarzyszenia. Stowarzyszenie posiada dobrze wykwalifikowaną kadrę pracującą na podstawie umowy o pracę, umowy o dzieło, umowy–zlecenia oraz na zasadzie umowy o wolontariat. Pracownicy Biura, Kadra zaangażowana w realizację projektów oraz wdrażanie LSR posiadają szeroką wiedzę z zakresu prowadzenia i rozliczania projektów UE, jak również zagadnień z dziedzin objętych LSR.

Kwalifikacje i doświadczenia członków LGD i osób wchodzących w skład organów decyzyjnych szczegółowo przedstawia tabela stanowiąca załącznik nr 10 do niniejszej strategii rozwoju. Partnerzy i pozostali członkowie LGD przedstawieni są szczegółowo w tabeli stanowiącej załącznik nr 11.

Stowarzyszenie Rozwoju Gmin „CENTRUM” posiada bogate doświadczenie w realizacji projektów na rzecz rozwoju obszarów wiejskich. Stowarzyszenie zrealizowało projekt pn. **„Poprawa jakości życia mieszkańców na obszarze działalności Stowarzyszenia Rozwoju Gmin CENTRUM”**.

Celem Projektu były działania prowadzące do poprawy jakości życia mieszkańców obszaru objętego Zintegrowaną Strategią Rozwoju Obszarów Wiejskich dla 14 gmin. Zakres realizacji rzeczowej

projektu obejmował między innymi:

- Cykl szkoleń z zakresu innowacyjnych kierunków działalności gospodarczej, z zakresu upowszechnienia rolnictwa ekologicznego, aktywizujących mieszkańców w szczególności osób bezrobotnych w celu rozszerzenia wiedzy i zdobycia nowych kwalifikacji, z zakresu podniesienia świadomości ekologicznej mieszkańców, z zakresu agroturystyki oraz małych i średnich przedsiębiorstw pod kątem wykorzystania zasobów obszaru i promocji lokalnych produktów;
- Opracowanie analizy i dokumentacji w zakresie poprawy dostępności komunikacyjnej obszaru LGD, dokumentacji mającej na celu poprawę stanu środowiska naturalnego, w zakresie informatyzacji obszaru LGD, w zakresie wykorzystania zasobów naturalnych i antropogenicznych, z zakresu rozwoju ścieżek rowerowych i szlaków turystycznych;
- Świadczenie bezpłatnego doradztwa dotyczącego zasad przygotowania projektów inwestycyjnych;
- Organizacja spotkań, konferencji, warsztatów w celu zapoznania się z doświadczeniami i organizacją pracy LGD na poziomie krajowym i międzynarodowym;
- Przygotowanie cyklu imprez „Szlacheckie tradycje – sportowe ambicje“;
- Udział członków LGD oraz personelu w szkoleniach.

Projekt finansowany ze środków Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej Działanie 2.7 Pilotażowy Program LEADER+, którego kwota dofinansowania wynosiła 750 000 zł realizowany był w okresie 19.06.2007 r. – 14.04.2008 r.

Ponadto Stowarzyszenie zrealizowało projekt pn. ***”Daj im szansę – walka z dyskryminacją osób niepełnosprawnych i aktywizacja bezrobotnych – szkolenia z zakresu gospodarki społecznej i psychoedukacji”*** w ramach projektu „EQUAL – UPOWSZECHNIANIE DOBRYCH PRAKTYK NA OBSZARACH WIEJSKICH” dla 14 gmin. Wartość Projektu opiewała na kwotę 75 860,00 zł. Okres realizacji luty – maj 2008 r. Zakres realizacji rzeczowej projektu obejmował między innymi:

- Szkolenia z zakresu walki z dyskryminacją osób chorujących psychicznie (psychoedukacja);
- Seminarium szkoleniowe dla pracowników Urzędów gmin (wójtów, pracowników Gminnych Ośrodków Pomocy Społecznej) i przedsiębiorców z obszaru działania Stowarzyszenia Rozwoju Gmin „CENTRUM” w zakresie warunków i możliwości tworzenia przedsiębiorstw społecznych.

Głównym celem projektu było upowszechnianie dobrych praktyk współpracy, stymulowanie rozwoju lokalnego i walki z wykluczeniem społecznym poprzez narzędzia gospodarki społecznej. W rezultacie projekt przyczynił się między innymi do:

- Wypromowania pozytywnego wizerunku gospodarki społecznej wśród przedstawicieli samorządów i pracodawców;
- Upowszechnienia dobrych praktyk dotyczących współpracy pomiędzy organizacjami trzeciego sektora, samorządami lokalnymi, instytucjami edukacyjnymi i prywatnym biznesem.

Stowarzyszenie zrealizowało projekt aktywizujący lokalne społeczności na obszarach wiejskich w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki (POKL) Priorytet IX. Rozwój wykształcenia i

kompetencji w regionach w ramach działania 9.5. Oddolne inicjatywy edukacyjne na obszarach wiejskich pn. **„Warsztaty edukacyjne formą aktywizacji kobiet wiejskich gminy Kutno”**.

Celem podstawowym projektu było pobudzenie aktywności mieszkańców i integracja środowiska wiejskiego na rzecz samoorganizacji poprzez prowadzenie warsztatów i szkoleń tematycznych (umożliwienie zdobycia nowego zawodu poprzez ukończenie kursu bukiciarstwa na poziomie podstawowym, nabycie nowych umiejętności kulinarnych poprzez naukę sporządzania potraw, ich estetycznego podawania, stworzenie możliwości aktywizacji poprzez wspólne spędzanie czasu i zajęcia praktyczne).

Projekt pobudził ludność środowiska lokalnego, wzmocnił więzi wewnętrzne wspólnot lokalnych poprzez integracje osób z terenów wiejskich tej gminy oraz pokazał alternatywne formy spędzania wolnego czasu i wyrobienia pozytywnego nawyku.

Stowarzyszenie zrealizowało również partnerski projekt pn.: **„Program Edukacji Ekologicznej „Zielona zerówka” na obszarze SRGC oraz Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania „POLCENTRUM”**. Celem projektu było pobudzenie i przybliżenie dzieciom tej grupy wiekowej idei poszanowania środowiska naturalnego, zasad selektywnej zbiórki odpadów „u źródła”, treści ekologicznych, zasad recyklingu i ochrony przyrody. I cel ten został osiągnięty! Projekt zrealizowano przy udziale środków Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Łodzi.

Stowarzyszenie brało również udział w realizacji projektu skierowanego dla dzieci i młodzieży szkół podstawowych i gimnazjów z terenów wiejskich województwa łódzkiego. Projekt był współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego pozyskanych w ramach konkursu ogłoszonego przez Ministerstwo Edukacji Narodowej pn. **„Nowy Impuls – projekty rozwojowe dla dzieci i młodzieży szkół wiejskich w województwie łódzkim”**. Celem głównym tego projektu było pobudzenie dzieci i młodzieży szkolnej do działań mających na celu wyrównywanie szans dzieci z terenów wiejskich może napisz w jakim kierunku to wyrównywanie szans. Projekt był realizowany przez Towarzystwo Inicjatyw Europejskich – Lidera Projektu w partnerstwie ze Związkiem Gmin Regionu Kutnowskiego. Zadaniem Stowarzyszenia była pomoc przy obsłudze merytorycznej realizacji projektu. Całość działań wykonywana była w ramach wolontariatu. Głównym założeniem współpracy było pozyskanie doświadczenia przez SRGC w zakresie realizacji i rozliczania projektów unijnych.

II. Charakterystyka obszaru objętego LSR i jego wewnętrznej spójności

1. Zasięg terytorialny, uwarunkowania geograficzne i przyrodnicze

Typy gmin tworzące LGD:

Tabela nr 1 – Typy gmin

Gmina	Identyfikator jednostki podziału terytorialnego kraju	Typ gminy
Gmina Bedlno	100202 2	wiejska
Gmina Daszyna	100402 2	wiejska
Gmina Dąbrowice	100203 2	wiejska
Gmina Góra Św. Małgorzaty	100403 2	wiejska
Gmina Grabów	100404 2	wiejska
Gmina Kutno	100206 2	wiejska
Gmina Krośniewice	100204 3	miejsko-wiejska
Gmina Krzyżanów	100205 2	wiejska
Gmina Łanięta	100207 2	wiejska
Gmina Nowe Ostrowy	100208 2	wiejska
Gmina Oporów	100209 2	wiejska
Gmina Strzelce	100210 2	wiejska
Gmina Witonia	100408 2	wiejska
Gmina Żychlin	100211 3	miejsko-wiejska

Źródło: Identyfikatory jednostek podziału terytorialnego kraju, zgodnie z przepisami art. 47 ustawy z dnia 29 czerwca 1995 r. o statystyce publicznej (Dz. U. z 1995 r. Nr 88, poz.439 z późn. zm.) – opracowanie własne.

Położenie

Stowarzyszenie Rozwoju Gmin „Centrum” (LGD) prowadzi swoją działalność w północnej części województwa łódzkiego, na terenie dwóch powiatów: kutnowskiego i łęczyckiego.

Mocną stroną obszaru jest jego położenie w centrum Polski w pobliżu dużych aglomeracji miejskich: warszawskiej, łódzkiej i poznańskiej oraz dostępność komunikacyjna. Przez obszar LGD przebiegają 2 drogi międzynarodowe, oznakowane jako krajowe drogi nr 1 (E 75) i nr 2 (E 30). W niedalekiej przyszłości przez obszar LGD będzie przebiegać autostrada oznaczona jako A1, a w miejscowościach Sójki (gmina Strzelce) i Kotliska (gmina Krzyżanów) planowane są węzły zjazdowo – wjazdowe dla tej autostrady.

Bardzo ważnym elementem komunikacyjnym charakterystycznym dla tego regionu jest główny węzeł kolejowy, który krzyżuje się na terenie miasta Kutno. Są to główne linie szlaku relacji Północ –

Południe i Wschód – Zachód naszego kraju. Szlak kolejowy prowadzący przez miasto łączy Berlin z Moskwą, Gdańsk z Katowicami, Poznań z Warszawą, Bydgoszcz z Lublinem.

Przedstawione powyżej szlaki komunikacyjne są bardzo ważnym atrybutem dla rozwoju gospodarczego i stanowią potencjalne źródło inwestorów oraz osób korzystających z walorów turystycznych i gospodarczych tego obszaru.

Obszar LGD sąsiaduje z:

- województwami: mazowieckim, wielkopolskim i kujawsko – pomorskim;
- powiatami: włocławskim (woj. kujawsko – pomorskie), kolskim (woj. wielkopolskie), gostynińskim (woj. mazowieckie), łowickim, łęczyckim (woj. Łódzkie);
- gminami: Lubień Kujawski, Chodecz, Przedecz, Chodów, Olszówka, Dąbie, Pacyna, Szczawin Kościelny, Gostynin, Bielawy, Zduny, Kiernoza, Świnice Warckie, Łęczyca, m. Łęczyca, Ozorków, Piątek.

Powierzchnia LGD

Obszar objęty Lokalną Strategią Rozwoju to następujące gminy:

W powiecie kutnowskim:

- Gmina Bedlno (39 sołectw);
- Gmina Dąbrowice (11 sołectw);
- Gmina Kutno (31 sołectw);
- Gmina Krośniewice (22 sołectwa);
- Gmina Krzyżanów (31 sołectw);
- Gmina Łanięta (13 sołectw);
- Gmina Nowe Ostrowy (16 sołectw);
- Gmina Oporów (24 sołectwa);
- Gmina Strzelce (20 sołectw);
- Gmina Żychlin (21 sołectw);

W powiecie łęczyckim:

- Gmina Daszyna (20 sołectw);
- Gmina Góra Św. Małgorzaty (20 sołectw);
- Gmina Grabów (41 sołectw);
- Gmina Witonia (15 sołectw);

Razem 324 sołectwa.

Łączna powierzchnia obszaru działania Stowarzyszenia wynosi około 1 240 km², co stanowi 6,8 % powierzchni całkowitej województwa łódzkiego. Ludność – 75 281 osób.

Tabela nr 2 – Powierzchnia gmin objętych niniejszą LSR

Gmina	Powierzchnia w ha
Gmina Bedlno	12 602
Gmina Daszyna	8 103
Gmina Dąbrowice	4 615
Gmina Grabów	15 484
Gmina Góra Świętej Małgorzaty	9 033
Gmina Kutno	12 233
Gmina Krośniewice	9 474
Gmina Krzyżanów	10 298
Gmina Łanięta	5 489
Gmina Nowe Ostrowy	7 155
Gmina Oporów	6 766
Gmina Strzelce	9 011
Gmina Witonia	6 050
Gmina Żychlin	7 665

Źródło: Informacje o powierzchni pobrane z poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego wymienionych w tabeli – opracowanie własne.

Mapa województwa łódzkiego z obszarem LGD

Źródło: Mapa Województwa Łódzkiego z wyszczególnieniem LGD – opracowanie własne.

Ukształtowanie powierzchni

Środowisko naturalne

Stan środowiska przyrodniczego w zasadniczy sposób determinuje możliwość rozwoju i zagospodarowania przestrzennego. Walory przyrodniczo–krajobrazowe i kulturowe stanowią warunki dla rozwoju turystyki i agroturystyki na tych obszarach. Na badanym terenie istnieją także korzystne warunki dla rozwoju rolnictwa ekologicznego, które powinno się rozwijać głównie na obszarach krajobrazu chronionego.

Według podziału Polski na rejony fizyczno–geograficzne, obszar obejmujący Lokalną Strategię Rozwoju położony jest na terenie prowincji fizyczno–geograficznej: Niż Środkowopolski i jego podprowincji – Niziny Środkowopolskiej oraz dwóch makroregionów:

- makroregionu Niziny Środkowomazowieckiej, z mezoregionami: Równiny Kutnowskiej oraz Równiny Łowicko – Błońskiej;
- makroregionu Niziny Południowowielkopolskiej, z mezoregionami: Kotlina Kolska oraz Równina Kłodawska.

Krajobraz

Krajobraz obszaru LGD zaliczyć można w większości do krajobrazu nizinnego typu glacialnego: równinnego i falistego. Jego najcenniejszymi elementami, oraz głównym urozmaiceniem tego w większości płaskiego obszaru, są doliny rzek. Stanowią one lokalne korytarze ekologiczne łącząc się z chronionym obszarem korytarzy ekologicznych Sieci EKONET. Poza formami naturalnymi występują również formy antropogeniczne. Są to sztucznie uformowane skarpy, nasypy, wykopy komunikacyjne drogowe i kolejowe oraz wyrobiska związane z eksploatacją surowców mineralnych.

Krajobraz przyrodniczy obszaru LGD został w znaczący sposób zmieniony w wyniku prowadzonej działalności rolniczej, dlatego mamy do czynienia z krajobrazem typowo rolniczym.

Obszar ten znajduje się w obrębie zlodowacenia środkowopolskiego. Dominuje tu krajobraz równinny, położony ok. 100 m n.p.m. lub lekko falisty. Decydujący wpływ na powstawanie i rozwój rzeźby omawianego terenu wywarła epoka plejstocenska, a szczególnie akumulacja lodowcowa środkowopolskiego zlodowacenia stadium Warty.

Do najbardziej charakterystycznych form akumulacji lodowcowej zaliczyć należy morenę czołową, która na terenie powiatu nosi nazwę “moreny kutnowskiej”. Jest to pasmo wzniesień moren czołowych biegnących łukiem od okolic Koła przez Kutno w stronę Gostynina, przebiegając przez teren dorzecza rzek Ochni i Miłonki. Pierwotne wały moren czołowych, występują obecnie jako pagórki i małe wzniesienia, na skutek erozyjnych działań wód i ruchów mas ziemnych. Znacząca część omawianego terenu położony jest w obrębie Równiny Kutnowskiej.

Budowę geologiczną Równiny Kutnowskiej stanowią utwory jurajskie, osady wapienno–margliste

oraz niejednolite osady trzeciorzędowe. Utwory czwartorzędowe występują w postaci zwartej pokrywy i stanowią materiał glebotwórczy.

Uwarunkowania przyrodnicze i środowiskowe

Klimat

Warunki klimatyczne zbliżone są do średnich dla Nizy Polskiego. Obszar ten charakteryzuje się najniższymi w Polsce opadami rocznymi. Przeważają wiatry zachodnie i południowo-zachodnie.

Mało korzystne warunki mają doliny rzek, gdzie występuje większa wilgotność powietrza, mgły i przymrozki.

Wielkość i częstość występowania opadów atmosferycznych ma istotny wpływ nie tylko na zasoby wód powierzchniowych i stosunki wodne w glebie, ale również na wilgotność powietrza i jego oczyszczanie.

Gleby (klasy bonitacyjne)

Tabela nr 3 – Struktura użytkowania gruntów

Rodzaj gruntu	Lasy		Użytki rolne		
	Gmina	ha	%	ha	%
Bedlno		114	0,90	11 435	90,74
Daszyna		136	1,68	7 369	90,94
Dąbrowice		12	0,26	4 402	95,38
Grabów		1 096	7,08	12 473	80,55
Góra Świętej Małgorzaty		25	0,28	8 476	93,83
Kutno		796	6,51	10 438	85,33
Krośniewice		189	1,99	8 671	91,52
Krzyżanów		287	2,79	7 103	68,97
Łanięta		351	6,39	4 631	84,37
Nowe Ostrowy		1 294	18,09	5 436	75,97
Oporów		381	5,63	6 222	91,96
Strzelce		802	8,90	7 531	83,58
Witonia		47	0,78	5 495	90,83
Żychlin		26	0,34	7 018	91,68
Razem		5 556	4,48	106 700	86,06

Źródło: Informacje o powierzchni pobrane z poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego wymienionych w tabeli – opracowanie własne.

Gleby obszaru Równiny Kutnowskiej są wysokiej przydatności rolniczej (80% gruntów ornych jest zaliczana do kompleksów pszennych, pszenno-żytnich i zbożowo pastewnych), nadających się do upraw roślin o wysokich wymaganiach glebowych.

Poszczególne klasy gruntów ornych zostały zaliczone do VI grupy kompleksów przydatności rolniczej gleb.

W poniższej tabeli zestawiono grunty orne na terenie poszczególnych gmin wchodzących w skład LSR.

Tabela nr 4 – Grunty orne w poszczególnych gminach

Gmina	kl. I	kl. II	kl. III	kl. IV	kl. V	kl. VI
Bedlno	-	206	6 129	3 105	1 721	274
Daszyna	-	578	4 517	1 493	588	193
Dąbrowice	-	126	2 318	1 521	350	87
Grabów	-	602	5 902	3 670	1 717	582
Góra Świętej Małgorzaty	55	681	4 377	1 755	1 236	372
Kutno	-	868	6 203	2 050	512	154
Krośniewice	-	717	4 697	2 373	708	176
Krzyżanów	-	305	4 603	1 306	697	192
Łanięta	-	201	2 756	1 182	488	4
Nowe Ostrowy	-	42	1 982	2 089	999	324
Oporów	-	342	4 655	756	232	18
Strzelce	-	307	4 105	2 174	745	200
Witonia	-	272	3 336	986	343	31
Żychlin	-	214	3 999	2 039	601	165
Razem	55	5 461	59 579	26 499	10 937	2 579

Zródło: Informacje o powierzchni pobrane z poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego wymienionych w tabeli – opracowanie własne.

Dominują gleby brunatne, czarne i ziemie szare wysokich klas (II, III i IV). W dolinach rzecznych występują gleby hydromorficzne.

Najwięcej użytków rolnych posiadają gminy: Grabów 12 473 ha, Bedlno 11 435 ha, Kutno 9 787 ha oraz Krośniewice 8 671 ha.

Większość terenów gmin wchodzących w skład LGD to tereny o bardzo dobrych warunkach agroekologicznych sprzyjających uprawom buraków cukrowych, pszenicy ozimej i jarej oraz rozwojowi ogrodnictwa i warzywnictwa.

Charakterystyka sektora rolniczego

Gminy z terenu LGD są typowymi gminami wiejskimi, w tym dwie z nich: Żychlin i Krośniewice mają charakter miejsko-wiejski. Struktura gospodarcza gmin jest zdominowana przez rolnictwo, głównie indywidualne gospodarstwa rolne. Większość gospodarstw to gospodarstwa o powierzchni nie przekraczającej 10 ha użytków rolnych (ok. 50% stanowią gospodarstwa małe o powierzchni nie przekraczającej 5 ha użytków rolnych).

Tabela nr 5 – Gospodarstwa rolne w poszczególnych gminach

Gospodarstwo rolne wg rodzaju (szt.)			
Gmina	Gospodarstwo rolne	Gospodarstwo indywidualne	Gospodarstwo indywidualne powyżej 1 ha
Bedlno	1 304	1 304	1 027
Daszyna	777	777	677
Dąbrowice	469	468	352
Grabów	1 479	1 479	1 274
Góra Świętej Małgorzaty	1 010	1 009	921
Kutno	1 436	1 432	955
Krośniewice	847	845	689
Krzyżanów	781	779	667
Łanięta	426	425	312
Nowe Ostrowy	592	590	360
Oporów	581	580	517
Strzelce	773	770	608
Witonia	712	712	570
Żychlin	1 090	1 090	695
Razem	12 277	12 260	9 624

Źródło: Informacje GUS 2007 – opracowanie własne.

Ze względu na specyficzną strukturę agrarną gospodarstw, która charakteryzuje się wysokim udziałem gospodarstw o powierzchni 1 – 2 ha, trudno jest stosować nowoczesne technologie produkcyjne. Użytki rolne stanowią 85% powierzchni, w tym 74% to grunty orne, większości, II, III i IV klasy. Rozdrobnienie gospodarstw przeszkadza w wykorzystaniu naturalnych bardzo dobrych warunków glebowych.

Tabela nr 6 – Powierzchnia gminy w podziale wg rodzaju

Gmina	Powierzchnia gruntów rolnych (ha)	Powierzchnia użytków rolnych (ha)	Lasy i grunty leśne (ha)	Pozostałe grunty i nieużytki (ha)
Bedlno	12 488	11 435	114	1 053
Daszyna	7 505	7 369	136	598
Dąbrowice	4 414	4 402	12	201
Góra Świętej Małgorzaty	9 033	8 476	25	532
Grabów	14 652	12 473	1 096	1 083
Kutno	10 438	9 787	796	999
Krośniewice	9 474	8 671	189	614
Krzyżanów	8 997	7 103	287	1 014
Łanięta	4 930	4 631	351	195
Nowe Ostrowy	6 820	5 436	1 294	90
Oporów	6 766	6 222	381	163
Strzelce	9 011	7 531	802	678
Witonia	5 495	4 968	47	480
Żychlin	7 665	7 018	26	621
Razem	117 688	105 522	5 556	8 321

Źródło: Informacje o powierzchni pobrane z poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego wymienionych w tabeli – opracowanie własne.

W obszarze LGD występują także, w niewielkim stopniu, obszary o niekorzystnych warunkach gospodarowania ONW (Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29 czerwca 2004 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych warunków i trybu udzielania pomocy finansowej na wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania objętym planem rozwoju obszarów wiejskich (Dz. U. Nr 158, poz. 1652), które dotyczą gminy Bedlno (Trawin) i Krzyżanów (Łęki). Obszar ten zajmuje 220 ha, w tym: Trawin – 94 ha, Łęki 126 ha.

Gleby na obszarze LSR są ogólnie wysokiej przydatności rolniczej, 80% gruntów ornych jest zaliczona do kompleksów pszennych, pszenno-żytnich i zbożowo-pastewnych, nadających się pod uprawę roślin o wysokich wymaganiach glebowych. Gleby słabe i bardzo słabe stanowią około 20% gruntów ornych.

Obszar LSR posiada dobre warunki glebowe do rozwoju rolnictwa.

Bogactwa naturalne

Występujące na obszarze LGD surowce mineralne wiążą się ściśle z budową geologiczną terenu, są to głównie kruszywa naturalne (piaski i żwiry) oraz surowce ilaste ceramiki budowlanej.

Gmina Bedlno

Na obszarze pradoliny rzeki Bzury znajdują się torfy – złoża pochodzenia organicznego – złoża kopalin pospolitych o znaczeniu lokalnym: złoża piasków i pospółek „Wojszyce” – obecnie nie eksploatowane. Wzdłuż zachodniej granicy gminy na odcinku Wojszyce – Szewce Owsiane zlokalizowane są występowania piasku i utworów piaszczysto–żwirowych.

Ze względu na obowiązujące przepisy w strefie krajobrazu chronionego z Doliny Bzury nie są eksploatowane także złoża torfu.

Gmina Daszyna

Na terenie gminy istnieją eksploatowane żwirownie w miejscowościach – Jacków (2 obiekty), Jarochołek, Stary Sławoszew, Stara Żelazna.

Gmina Góra Św. Małgorzaty

Na terenie gminy nie są eksploatowane złoża surowców mineralnych. W Dolinie Bzury występują złoża torfów.

Gmina Grabów

Pod względem surowcowym gmina Grabów jest bardzo zasobna. Zebrane materiały geologiczne potwierdzają występowanie:

- złoża soli cechsztyńskiej przykrytego czapą gipsową;
- złoża soli kamiennej z niewielką domieszką soli potasowych;
- złoża rud żelaza w rejonie Sobótki;
- złoża węgla brunatnego w rejonie Sobótki – Chodowa;
- torfów w obniżeniu rzeczonym Neru.

Wyeksploatowane i skreślone z bilansu zasobów udokumentowanych zostały następujące zasoby surowców:

- kruszywa naturalnego „Sławęcín” – wyrobisko wyeksploatowane i rekultywowane (składowisko odpadów);
- surowców ilastych „Grabów” (glin zwałowych do produkcji ceramiki budowlanej) – rekultywacja (oczyszczalnia ścieków).

Na terenie gminy występują również nieliczne zwały żwirów, lecz generalnie nie są one eksploatowane.

Gmina Kutno

Obszar gminy uważany jest za ubogi pod względem występowania kopalin użytecznych. Najlepiej dostępnymi są surowce związane z utworami polodowcowymi: tj. piaski, żwiry i gliny:

- Gołębiew – żwirownia czynna oraz żwirowania nieeksploatowana;
- Gołębiewek – żwirowania czynna oraz dwie żwirowanie nieeksploatowane;
- Krzesin – eksploatowane dwa złoża piasków;
- Wysoka Wielka – żwirownia czynna;
- Grabków – żwirownia czynna;
- Leszczynek – żwirownia nieeksploatowana.

W okolicach miejscowości Marianki – występują udokumentowane złoża żwiru.

Gmina Krośniewice

Pod powierzchnią ziemi zalega złoża kopaliny podstawowej węgla brunatnego oraz kopaliny pospolitych niewielkich złóż żwirów i piasków budowlanych. Złoża węgla zostały ocenione jako pozabilansowe – ich eksploatacja obecnie nie jest możliwa.

Piaski i żwiry są obecnie wydobywane w Luboradzu, Suchodołach – Franki. Na terenie Gminy wstępnie rozpoznano perspektywiczne obszary występowania złóż kruszywa naturalnego w okolicach Woli Nowskiej i Suchodołach – na północ od kolei, Nowe Probstwo – Włóścian oraz złoża torfu w Pniewku, Szubinie, Niegłoszewie.

Gmina Krzyżanów

Na terenie gminy eksploatowane są kopaliny pospolite (surowce ilaste).

Gmina Łanięta

Złoża zaliczane do grupy surowców chemicznych to złoża soli kamiennej „Łanięta”. Nie jest ono jednak na terenie gminy eksploatowane.

Gmina Nowe Ostrowy

Z surowców naturalnych na terenie gminy występują tylko surowce pospolite – piaski i gliny. Na terenie tym znajduje się jedno udokumentowane złoża. Jest to złoża kruszywa naturalnego „GRODNO” i składa się ono z kilku pól. Pozyskiwany surowiec znajduje zastosowanie w komponowaniu mieszanki mineralno – bitumicznej oraz nadaje się do wykorzystania w produkcji betonów asfaltowych.

Gmina Oporów

Na terenie gminy nie stwierdzono występowania surowców naturalnych. Ogólnie Gmina Oporów jest słabo rozpoznana geologicznie pod kątem występowania kruszywa naturalnego.

Lesistość obszaru

Omawiany obszar charakteryzuje się najniższą lesistością w krainie Mazowiecko-Podlaskiej, posiadającej najniższą ilość gatunków drzew tworzących drzewostany (dominują gatunki: sosna, dąb i olsza czarna).

Z tego też względu działania przyrodnicze winny się sprowadzać do:

- zalesiania gruntów najniższych klas bonitacji,
- działań związanych z zadrzewianiem fragmentów obszarów występujących na terenach upraw rolnych i siedlisk ludzkich.

Możliwość zalesiania i zadrzewiania obszaru LSR przykładowo w poszczególnych gminach przedstawia się następująco (V i VI klasa):

Gmina Góra Św. Małgorzaty – 1 608 ha;

Gmina Żychlin – 766 ha;

Gmina Daszyna – 781 ha;

Gmina Witonia – 374 ha;

Gmina Grabów – 2 299 ha;

Gmina Kutno – 666 ha;

Gmina Nowe Ostrowy – 1 323 ha;

Gmina Strzelce – 945 ha;

Gmina Krzyżanów – 889 ha;

Gmina Krośniewice – 884 ha;

Gmina Łanięta – 492 ha;

Gmina Dąbrowice – 437 ha;

Gmina Oporów – 250 ha;

Gmina Bedlno – 1 995 ha.

Potrzeba dolesień w gminach występuje przy wskaźniku lesistości poniżej 15%. Jedynie w gminie Nowe Ostrowy wskaźnik zalesienia wzrósł o 7 % w ostatnich kilku latach i przekroczył 23 %.

Cały obszar LGD posiada bardzo niski wskaźnik zalesienia. Tereny zalesione zajmują zaledwie 4,7 % ogólnej powierzchni. Najwięcej terenów zalesionych znajduje się w gminach: Nowe Ostrowy i Strzelce. Są to jednak niewielkie lasy liściaste lub mieszane, a także zarośla wśród pól niskiej klasy i łąk. Przeważają lasy o mało zróżnicowanym drzewostanie, sosnowo-świerkowe z niewielkim udziałem modrzewia, brzozy i dębu, a na terenach wilgotnych olszowo-brzozowe. Jednakże na terenie tych lasów znajduje się wiele okazów drzew, krzewów i roślin ściółkowych cennych przyrodniczo.

Obszary chronione

Sieć NATURA 2000

Jednym z najważniejszych aktualnie zadań krajów członkowskich Unii Europejskiej w ochronie przyrody, jest utworzenie Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000. Sieć ma, w założeniu, pełnić kluczową rolę w ochronie różnorodności biologicznej terytorium Wspólnoty poprzez zabezpieczenie zagrożonych rodzajów siedlisk przyrodniczych oraz siedlisk zagrożonych i rzadkich gatunków roślin i zwierząt.

W ramach programu wyznaczone zostały Obszary Specjalnej Ochrony Ptaków (Special Protection Areas – SPA) oraz Specjalne Obszary Ochrony Siedlisk (Special Areas of Conservation – SAC), na których obowiązują ochronne regulacje prawne. Każde państwo członkowskie musi opracować i przedstawić Komisji Europejskiej listę leżących na jego terytorium obszarów najcenniejszych pod względem przyrodniczym, odpowiadających gatunkowo i siedliskowo wymogom zawartym w Dyrektywach Ptasiej i Habitatowej (Siedliskowej).

Obszary ptasie to obszary ważne dla ochrony siedlisk określonych gatunków ptaków we wszystkich okresach ich całorocznego cyklu życiowego: lęgowym, wędrownym i zimowym.

Sieć obszarów Natura 2000 jest nadzieją na zatrzymanie w Europie tempa procesu wymierania gatunków oraz zanikania siedlisk przyrodniczych – jednego z największych tego typu procesów w historii Ziemi. Nadanie obszarowi statusu obszaru Natura 2000 wiąże się z pewnymi ograniczeniami w gospodarowaniu na tym obszarze. Przede wszystkim ograniczona musi zostać intensyfikacja i chemizacja rolnictwa. Preferowane jest zaś gospodarowanie rolnicze przyjazne środowisku. Od momentu wstąpienia Polski do Unii Europejskiej gospodarowanie takie jest doceniane poprzez dodatkowe płatności dla rolników.

Gospodarowanie rolnicze przyjazne środowisku, to gospodarowanie takie, które po pierwsze nie powoduje negatywnych oddziaływań na środowisko lub znacznie ogranicza te oddziaływania, a po drugie rolnictwo, które pozwala na zachowanie lub nawet wzmocnienie bioróżnorodności terenów rolnych. Może ono mieć różne formy, w różnym stopniu może być też ono przyjazne przyrodzie. Może to być tradycyjne ekstensywne rolnictwo, rolnictwo ekologiczne, rolnictwo zrównoważone. Także realizacja tzw. programów rolno–środowiskowych powoduje, że rolnictwo staje się bardziej przyjazne środowisku i możliwe jest osiągnięcie wielu celów środowiskowych poprzez realizację bardzo różnorodnych działań.

W programach nastawionych głównie na ochronę walorów przyrodniczych oczekuje się od rolników, w zależności od głównych celów ochronnych danego obszaru i od rodzaju siedliska, między innymi następujących typów działań:

- rezygnacji ze stosowania chemicznych środków ochrony roślin w pasach brzeżnych pól przy zadrzewieniach lub zakrzewieniach, aby poprawić warunki żerowania gatunków mających swe remizy w tych miejscach,

- opóźniania prac polowych – szczególnie koszenia użytków zielonych do czasu wyprowadzenia lęgów wiosennych przez ptaki,
- zmniejszania obsady zwierząt hodowlanych i opóźniania pierwszego wyprowadzania zwierząt na pastwiska, również do czasu zakończenia lęgów wiosennych,
- pozostawiania fragmentów odłogowanych pól, aby ptaki i inne grupy zwierząt miały więcej pożywienia,
- prowadzenia koszenia minimum jeden raz w roku lub raz na dwa lata na terenach opuszczonych i nie użytkowanych łąk w celu przeciwdziałania naturalnej sukcesji i zamianie tych otwartych siedlisk na lasy,
- zamiany pól uprawnych na trwałe użytki zielone – szczególnie na terenach narażonych na erozję i spływ zanieczyszczeń do wód powierzchniowych,
- zakładania miedz, wprowadzania zieleni buforowej wzdłuż cieków wodnych, pasów zadrzewień lub zakrzaczeń śródpolnych i przydrożnych oraz ich pielęgnacji,
- odtwarzania dawnych oczek wodnych i mokradeł śródpolnych w celu poprawy stosunków wodnych i nie nawożenia ich najbliższego otoczenia,
- ograniczania intensywności nawożenia i wykorzystywania chemicznych środków ochrony roślin do poziomu nie powodującego zagrożenia skażeniem wód powierzchniowych i gruntowych.

W ramach projektów nastawionych na ochronę walorów krajobrazowych i historycznych terenów wiejskich oczekuje się od rolników m.in. utrzymywania mozaikowej struktury pól, rewaloryzacji zabytkowej zabudowy wiejskiej, ochrony zabytków historycznych i archeologicznych, udostępniania terenów gospodarstw turystom.

Są też programy nastawione na ochronę rolniczych zasobów genetycznych, czyli na zachowanie starych ras zwierząt hodowlanych oraz tradycyjnych odmian roślin uprawnych i sadów ze starymi odmianami drzew owocowych.

Specjalny obszar ochrony (SOO) – na terenie objętym LSR – obszar ten wyznacza Pradolina Bzury – Neru i otrzymał kod: PLH 100006. Obszar Pradoliny Bzury – Neru obejmuje odcinek Pradoliny Warszawsko–Berlińskiej pomiędzy Łowiczem i Dębem, która we wschodniej części wykorzystywana jest przez rzekę Bzurę, a w zachodniej przez Ner. Koryta Bzury i Neru są uregulowane, wyprostowane.

Zachowały się tu również niewielkie kompleksy lasów lęgowych, wzdłuż rzek, koło następujących miejscowości: Ktery i Pęcławice – Bzura oraz Leszno – Ner.

Mapa obszaru Pradoliny Bzury – Neru

Źródło: „Pradolina Bzury i Neru” www.przyroda.polska.pl

Środkowy odcinek doliny pokrywają torfowiska niskie i przejściowe, zlokalizowane na złożach torfu w dużej części już wyeksploatowanych; dużo jest rowów, starorzeczy i dołów potorfowych w różnych stadiach zarastania. Część obszaru zajmują rozległe łąki koszone i uprawiane; dużą powierzchnię pokrywają turzycowiska, szuwały trzcinowe, zarośla łozowe oraz olsy. Utrzymywane są tutaj duże zespoły stawów rybnych. Woda w Nerze i Bzurze stopniowo się oczyszcza, do rzek wróciło już około 16 gatunków ryb.

Obszar w większości położony jest na terenie 3 obszarów chronionego krajobrazu: Doliny Bzury (16 356,7 ha), Doliny Warty i Neru (16 180 ha), Pradoliny Warszawsko–Berlińskiej (14 639 ha) oraz na terenie Rezerwatu Przyrody „Błonie” (18 ha).

Charakteryzowany odcinek doliny jest najcenniejszym obszarem bagiennym w środkowej części Polski. W dużej części ostoi zachodzi intensywna sukcesja regeneracyjna na skutek wycofywania się rolnictwa: odtwarzają się naturalne lasy łęgowe, olsy oraz zespoły szuwarowe. W kilku miejscach utrzymuje się flora halofilna; najcenniejsze gatunki notowano pod Łęczycą. Zachowały się tu połacie typowo wykształconych łąk trzęślicowych. Łącznie na terenie tym stwierdzono 9 rodzajów siedlisk z załącznika I do Dyrektywy Siedliskowej oraz 9 gatunków z załącznika II do tej dyrektywy.

Jest to miejsce występowania wielu rzadkich i zagrożonych w skali kraju lub lokalnej, gatunków roślin naczyniowych, w tym niektórych chronionych prawnie. Na uwagę zasługują między innymi: storczyk, kukułka szerokolistna, miecznik nadmorski, listera jajowata, grąźel żółty, grzybienie białe, porzeczka czarna i inne. Jest to obszar łęgowy ponad 100 gatunków ptaków (ostoja ptasia o randze krajowej K–46). Stwierdzono tu 36 gatunków ptaków wymienionych w załączniku I do Dyrektywy Ptasiej, w tym: bąka, bączka, wodniczkę, bociana czarnego, bociana białego, czaplę purpurową, trzmielojadę, kanię czarną i kanię rudą, bielika, 3 gatunki błotniaków, orlika krzykliwego, kropiatkę, zielonkę, derkacza, ortolana, żurawia i wiele innych.

Zagrożenie dla ostoi stanowi zanieczyszczenie wód, regulacje rzek oraz intensyfikacja gospodarki stawowej. Na bogactwo zbiorowisk roślinnych negatywnie wpływa również zaniechanie uprawy łąk.

Gmina LGD i udział powierzchniowy Pradoliny Bzury i Neru w gminie (%):

- Bedlno 3,7%

- Krzyżanów 7,8%
- Kutno 1,0%
- Góra Świętej Małgorzaty 7,1%
- Grabów 4,7%
- Witonia 3,6%

Powierzchnia (ha): 17 696,5 ha

Udział siedlisk przyrodniczych w powierzchni obszaru (%):

- lasy łąkowe i nadrzeczne zarośla wierzbowe 10,00
- niżowe i górskie łąki użytkowane ekstensywnie 8,00
- starorzecza i inne naturalne; eutroficzne zbiorniki wodne 2,00
- śródlądowe halofilne łąki 0,20
- torfowiska nakredowe 0,10
- torfowiska przejściowe i trzęsawiska 5,00
- twarłowodne oligo- i mezotroficzne zbiorniki z podwodnymi łąkami ramienic 0,10
- zmiennowilgotne łąki trzęslicowe 0,50.

Korytarze ekologiczne – ECONET i CORINE

W ramach europejskiego programu międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody powstała koncepcja europejskiej sieci ekologicznej ECONET, obejmująca krajową sieć EKONET – Polska. Krajowa sieć ekologiczna ECONET – POLSKA jest wielkoprzestrzennym systemem obszarów węzłowych najlepiej zachowanych pod względem przyrodniczym i reprezentatywnych dla różnych regionów przyrodniczych kraju, wzajemnie ze sobą powiązanych korytarzami ekologicznymi, które zapewniają ciągłość więzi przyrodniczych w obrębie tego systemu. Składa się z obszarów węzłowych charakteryzujących się wysokim stopniem różnorodności biologicznej i krajobrazowej, korzystnymi uwarunkowaniami dla zachowania siedlisk i ostoja gatunków powiązanymi korytarzami ekologicznymi.

Korytarz ECONET obejmuje: Pradolinę Bzury i Neru – ostoja siedliskowa oraz Pradolinę Warszawsko – Berlińską – ostoja ptasia (jej obszar pokrywa się częściowo z ostoją siedliskową Pradoliny Bzury i Neru). Obszar ten stanowi szczególny charakter pod względem intensywności szaty roślinnej oraz bogactwa fauny. Korytarz stanowi fragment rozległych, zwartych kompleksów łąkowych, gruntów rolnych oraz lasów. Godne uwagi są zbiorowiska roślinności źródliskowej, i łąkowej o cechach półnaturalnych (wilgotne łąki, torfowiska, bagna).

Na obszarze objętym Lokalną Strategią Rozwoju występują korytarze ekologiczne sieci EKONET – Polska. Obejmują one obszary:

- północna część obszaru: gminy Strzelce, Łanięta, Nowe Ostrowy, Dąbrowice oraz części gminy Krośniewice;
- Południowa część obszaru: tzw. korytarz ekologiczny doliny rzeki Bzury.

We wszystkich krajach europejskich wprowadzany jest Program CORINE (koordynacja informacji o środowisku). Ostoje CORINE to obszary, na których występują pewne wytypowane przez ekspertów gatunki roślin i zwierząt. Ostoją mogą być obszary o dużym bogactwie pewnych grup organizmów lub o wyjątkowym bogactwie różnych typów siedlisk. System ten na terenie objętym LSR stanowi obszar systemu ECONET – korytarz ekologiczny doliny rzeki Bzury.

Ponadto naturalny korytarz ekologiczny występuje na obszarze gminy Krzyżanów (linia koryta rzeki Ochni). Nie należy on do systemu sieci EKONET – Polska, ma jedynie charakter lokalny (uchwała Rady Gminy zatwierdzająca Plan zagospodarowania przestrzennego gminy Krzyżanów – Nr IX/53/03 z dnia 28 sierpnia 2003 roku)

CORINE – biotopes, jest zbiorem informacji o biotopach, których identyfikacja w terenie pozwala wyznaczyć ostoję CORINE, będącą najczęściej mozaiką różnych siedlisk, ułożonych w hierarchicznie zbudowany system łączący fitosocjologię, ekologię krajobrazu i biogeografię. Program CORINE stanowi podstawę sieci Natura 2000 i Emerald, jednakże wykracza poza kraje Unii Europejskiej.

Obszary chronionego krajobrazu

Obszar chronionego krajobrazu, forma ochrony przyrody mająca na celu zapewnienie równowagi ekologicznej względnie nie zaburzonych systemów przyrodniczych danego obszaru, które pełnią rolę otulinową lub łącznikową parków narodowych i krajobrazowych.

W Polsce podstawą prawną dla ich wyznaczania jest Ustawa o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 roku. Obszary chronionego krajobrazu są bardzo słabą formą ochrony przyrody, choć w ostatnich latach podwyższono rygor ochronności. W Polsce istnieje 450 obszarów chronionego krajobrazu, które zajmują 23,5% powierzchni kraju.

Charakter gospodarki prowadzonej na obszarach chronionego krajobrazu w oparciu o szczegółowe przepisy prawne (m.in. zakaz lokalizacji zakładów przemysłowych i obiektów uciążliwych dla środowiska, zakaz prowadzenia działalności niekorzystnie wpływających na krajobraz, dbałość o styl budownictwa dostosowany do lokalnych tradycji) uzależniony jest od pełnionych przezeń funkcji: otulinowej (dla parków narodowych i krajobrazowych), rekreacyjnej (tereny dla turystyki i wypoczynku, odciążające obszary o wyjątkowych walorach przyrodniczych) oraz naturalnego korytarza ułatwiającego migracje zwierząt.

Wyznaczenie obszaru chronionego krajobrazu następuje w drodze rozporządzenia wojewody, które określa jego nazwę, położenie, obszar, sprawującego nadzór, ustalenia dotyczące czynnej ochrony ekosystemów oraz zakazy właściwe dla danego obszaru chronionego krajobrazu lub jego części wynikające z potrzeb jego ochrony. Likwidacja lub zmiana granic obszaru chronionego krajobrazu następuje w drodze rozporządzenia wojewody, po zaopiniowaniu przez wojewódzką radę ochrony przyrody oraz właściwe miejscowo rady gmin, z powodu bezpowrotnej utraty wyróżniającego się

krajobrazu o zróżnicowanych ekosystemach i możliwości zaspokajania potrzeb związanych z turystyką i wypoczynkiem.

Obszar ten może być wyznaczony przez radę gminy, w drodze uchwały, która określa jego nazwę, położenie, obszar, sprawującego nadzór, ustalenia dotyczące czynnej ochrony ekosystemów oraz zakazy właściwe dla danego obszaru chronionego krajobrazu lub jego części wynikające z potrzeb jego ochrony.

Dolina Neru

Jest ostoją o randze europejskiej; ostoja ta obejmuje zachodnią część pradoliny warszawsko-berlińskiej. Maksymalna szerokość to 2,5 km. Dolina posiada grube podłoże torfowe, szczególnie na odcinku Nagórki – Dąbie. Dominują tu łąki i pastwiska.

Okres lęgowy

Rangę europejską nadano ostoi w oparciu między innymi o gniazdujące na tym obszarze zagrożone gatunki: kropiatka (35 par), derkacz (20 samców), podróżniczek (35 par). Poza tymi rzadkimi ptakami występuje tu wiele innych równie ciekawych gatunków ptaków: bąk (13 samców), bączek (0 – 1 para), bielik (1 para), błotniak stawowy (25 par), błotniak łąkowy (do 6 par), zielonka (3 pary), żuraw (3 – 4 pary), rybitwa białowąsa (10 par w 2004 roku), rybitwa czarna (5 – 15 par), wodniczka (0 – 3 samców), kulik wielki (do 10 par), do 100 par gęgaw gniazduje na licznych torfiankach. Także ptaki siewkowate budują gniazda na licznych podmokłych łąkach: rycyki, krwawodzioby, czajki.

Przelot wiosenny

Podczas przelotu wiosennego na rozlewiskach zatrzymują się wielotysięczne stada migrujących ptaków, w tym gęsi zbożowe (do 10 000 osobników), gęsi białoczelne (do 5 500 osobników), świstuny (do 3 600 osobników), krzyżówki (do 1 200 osobników), łyski (do 1 450 osobników), a także wiele innych kaczek i perkozów. Wiosną spotyka się duże tokowiska batalionów.

Dolina Bzury

Obszar chronionego krajobrazu Doliny Bzury (16 356,7 ha). Obszary zalesione zajmują tu niewielką powierzchnię ostoi. Przecinają ją rzeczki spływające do Bzury (najważniejszej z rzek), której dolina jest silnie zatorfiona, pokryta mozaiką szuwarów turzycowych i roślinności łąkowej. Wartość przyrodnicza i znaczenie: zawiera ostoje ptasie o randze krajowej. W Dolinie Bzury gniazduje około 115 gatunków ptaków a istniejące w dolinie stawy spełniają ważną rolę jako żerowisko i miejsce odpoczynku wielu ptaków wędrownych, zwłaszcza siewkowców.

Dolina jest ostoją o randze europejskiej, obejmuje wschodnią część pradoliny warszawsko-berlińskiej. Podłoże torfowe jest bardzo grube, ale melioracje z lat osiemdziesiątych spowodowały zniszczenie wielu cennych torfowisk. Bzura ma aktualnie sztuczne, wyprostowane koryto. Brak większych lasów; jedynie koło Kter, Goślubia, Pęcławic i Borowa istnieją niewielkie lasy olszowe. Większość powierzchni zajmują łąki i pastwiska. Na terenie ostoi znajdują się dwa kompleksy stawów

rybnych: Walewice (210 ha) i Borów (120 ha).

Okres lęgowy

Ostoje wyznaczono na podstawie wysokiej liczebności niektórych zagrożonych gatunków: błotniak łąkowy (22 – 25 par, ale obecnie kilka par), derkacz (do 35 par), podróżniczek. Występuje tu także wiele innych ptaków wodno-błotnych np. bocian czarny (2 pary), żuraw (18 par), rybitwa białowąsa (10 – 19 par).

Okres pozalęgowy

W czasie przelotów odpoczywają tu między innymi: gęsi zbożowe (do 1500 osobników), gęsi białoczelne (do 2500 osobników), bataliony (2060 osobników) oraz łabędzie czarnodziobe do 24 osobników. Wyjątkowo licznie zimują tu myszołowy zwyczajne i włochate; w latach dziewięćdziesiątych notowano do 150 osobników obydwu gatunków. Regularnie spotyka się także: błotniaki zbożowe, pustułki, drzemliki, krogulce, jastrzębie, ostatnio także bieliki, a nawet orła przedniego.

Pradolina Warszawsko–Berlińska

Obszar Pradoliny Warszawsko – Berlińskiej położony jest na Równinie Łowicko–Błońskiej, na południe od Równiny Kutnowskiej. Równinę przecinają rzeczki, spływające do Bzury z Wzniesień Południowo–mazowieckich. Obszary zalesione zajmują niewielką powierzchnię ostoi. Występują tu stawy rybne, z których najważniejsze to Psary, Okręt i Rydwan, Borów i Walewice. Najważniejsza z rzek ostoi to Bzura, której dolina jest silnie zatorfiona, pokryta mozaiką szuwarów turzycowych i roślinności łąkowej. Średnia szerokość doliny rzecznej wynosi ok. 2 km. Dolina pocięta jest gęstą siecią rowów melioracyjnych, a sama rzeka jest uregulowana; brak tu starorzeczy.

Obszar Pradoliny pokrywa się jednocześnie z obszarem Doliny Neru i Bzury. W ostatnich latach, po przeprowadzonej na szeroką skalę melioracji jej obszaru, wskutek przesuszenia w wielu miejscach doszło do zmineralizowania i zmniejszenia miąższości warstwy torfu. Zniknęły bogate zespoły zwierząt i roślin bagiennych, a miejsca żyznych torfowisk zajmują odsłaniane jałowe piaski dawnej Wisły. Powierzchnia ich stale się zwiększa wskutek nasilenia procesów mineralizacji jak również pożarów torfu i murszu.

Coroczne zalewy powodują, że jest to obecnie z pewnością najcenniejszy dla lęgowej awifauny wodno-błotnej teren na obszarze regionu łódzkiego. Ważną rolę w kształtowaniu zasiedlających pradolinę zespołów ptaków odgrywają kompleksy stawów rybnych. Zagrożeniem dla nich są plany zmeliorowania i osuszenia terenu.

Mimo postępującej degradacji spowodowanej osuszaniem jest to jeden z najciekawszych ornitologicznie terenów województwa łódzkiego. Gnieźdzą się tu cenne gatunki jak: bocian czarny, błotniak łąkowy, kulik wielki, żuraw, kropiatka, derkacz. Zagrożenia: Zniknęły stanowiska wielu rzadkich gatunków ptaków typowych dla rozległych, otwartych terenów bagiennych.

Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Środowiska z dnia 21 lipca 2004 r. w sprawie obszarów

specjalnej ochrony ptaków Natura 2000 na obszarze, którego dotyczy Lokalna Strategia Rozwoju znajduje się obszar specjalnej ochrony ptaków (OSO) Pradolina Warszawsko–Berlińska. Według ustaleń programu Europejskiej Sieci Ekologicznej obszar ten oznaczony jest kodem obszaru nr: PLB100001. Położony na terenie dwóch województw obejmuje on powierzchnię 23 677,4 ha, z czego w województwie łódzkim zajmuje powierzchnię 21 968,9 ha. Na terenie poszczególnych gmin działających w LGD obszar ten stanowi:

- Bedlno – 1 229,7 ha
- Krzyżanów – 2 203,9 ha
- Kutno – 361,0 ha
- Góra Św. Małgorzaty – 1 287,0 ha
- Grabów – 899,5 ha
- Witonia 624,7 ha

Razem – 6 605,8 ha.

Mapa obszaru Pradoliny Warszawsko–Berlińskiej

Źródło: „Pradolina Warszawsko-Berlińska” www.przyroda.polska.pl

Dolina Przysowy

Równina Kutnowska, na której znajduje się obszar Doliny Przysowy jest miejscem o najniższych w Polsce opadach deszczu, największym deficycie wody, o najniższym stopniu zalesienia w Polsce. Z ogólnej charakterystyki wynika, iż nie jest to teren o ciekawych walorach przyrodniczych. Częściowo jednak zachował się jeszcze mały, bardzo cenny element tego środowiska naturalnego, do którego należą podmokłe łąki torfowe w Dolinie Przysowy, stanowiące Obszar Chronionego Krajobrazu na terenie pogranicza województw: mazowieckiego i łódzkiego. Na terenie gminy Żychlin znajduje się fragment obszaru chronionego Doliny Przysowy o wielkości 360 ha. Miejsce to stanowi bardzo cenny i zróżnicowany pod względem przyrodniczym obszar zalewanych okresowo łąk, przeplatających się z kępami lasów, zakrzaczeń i trzcinowisk. Występują tu liczne obniżenia terenu, w których utrzymuje się przez cały rok woda. Sąsiadują bezpośrednio z łąkami, na których rosną dziewanny oraz storczyki,

turzyce hartmanna i gnidosze błotne.

Źródło: „Dolina Słudwi i Przysowy” Ł. Kalębsiak, R. Klimczak, www.birdwatcher.pl

Wiosną rozlewiska ciągną się kilometrami, gromadzą się tu tysiące mew, dzikich gęsi, kaczek i ptaków brodzących, w tym bociany i żurawie. Na terenie tym można spotkać wiele rzadkich gatunków ptaków: łąbądz krzykliwy, łąbądz czarnodzioby, orzechówka, bernikla białolica, gęś tybetańska, orzeł wędrowny oraz błotniaki stawowe, łąkowe, zbożowe, siewki złote, gęgawy, gęsi białolice, bataliony, cyranki, cyraneczki, płaskonosy, derkacze, zięby, czaple białe i czajki. Przy odrobinie szczęścia można zobaczyć też żółwia błotnego lub bobra.

Źródło: „Jak cenimy obszary chronione? - Dolina Przysowy” R. Klimczak, www.log.org.pl, www.przyroda.org

Na obszarze Doliny Przysowy w części województwa łódzkiego planuje się utworzenie Rezerwatu Przyrody, z którego część terenu nosi już nazwę „Stawy Stępowskie”.

Rezerwat Przyrody „Dąbrowa Świetlista”

„Dąbrowa Świetlista” – kod obszaru: PLH 100002 – rezerwat leśny o powierzchni 40,13 ha został utworzony w 1990 roku dla ochrony naturalnego zespołu świetlistej dąbrowy. Ochroną objęto dobrze wykształcony i zachowany płat świetlistej dąbrowy subkontynentalnej – rodzaju siedliska z załącznika I do Dyrektywy Siedliskowej, z pełną liczbą gatunków charakterystycznych. Ten cenny typ lasu zajmuje aż 99% powierzchni obszaru. Posiada on obecnie około 100 – letni drzewostan dębu bezszypułkowego oraz grab pospolity, jabłoń dzika, wiciokrzew suchodrzew, głóg jednoszyjkowy, trzmielina brodawkowata, trzmielina europejska, śliwa tarnina, porzeczką alpejską, jarząb pospolity. Na terenie rezerwatu ochronie prawnej podlega 9 gatunków roślin: kruszczyk szerokolistny, pluskwica europejska, miodownik melisowaty, lilia złotogłów, naparstnica zwyczajna, podkolan biały, wawrzynek wilczelyko, kalina

korallowa, konwalia majowa, kruszyna pospolita, pierwiosnka lekarska. Stwierdzono tu gatunki zwierząt prawnie chronione w Polsce między innymi: orlik pospolity, pomykówki, raniuszki, sikory, kowaliki, dzięcioły średnie, czyże oraz krzyżówki i łyśki. Zagrożeniem dla obszaru jest naturalna sukcesja świetlistej dąbrowy w kierunku grądu. Rezerwat ten jest doskonałym obiektem dydaktycznym ze względu na wysokie walory naukowe i przyrodniczo–krajobrazowe.

Rezerwat Przyrody „Perna”

Rezerwat utworzony w 1975 roku o powierzchni 15,27 ha. Chroni on cenne okazy różnowiekowych drzew liściastych. Najwyższe piętro tworzą 140–letnie gatunki dębów. W rezerwacie występują między innymi: dąb szypułkowy i bezszypułkowy, grab pospolity, brzoza brodawkowata, grąd niski (odmiana kujawska) oraz dzika gruszka, dzika jabłoń, dereń świdwa i leszczyna pospolita. Rezerwat posiada wiele chronionych gatunków roślin i mszaków między innymi: podkolan biały i kruszczyk szerokolistny.

Rezerwat Przyrody „Ostrowy”

Rezerwat o powierzchni 13,04 ha utworzony w 1969 roku dla ochrony fragmentu lasu o rzadkim i cennym florystycznie charakterze. Przeważa tu lipa drobnolistna, dąb szypułkowy, grab pospolity, brzoza brodawkowata, jesion wyniosły i klon polny oraz leszczyna pospolita. O neutralnym wizerunku chronionego obiektu świadczy wielogatunkowość i struktura piętrowa drzewostanów oraz duży udział charakterystycznych dla grądu gatunków runa leśnego.

Rezerwat Przyrody „Bażantarnia”

Rezerwat utworzony w 1975 roku dla ochrony i zachowania naturalnego fragmentu lasu liściastego subkontynentalnego grądu niskiego o powierzchni 27,24 ha. Dominują tu następujące gatunki drzew: wiąz górski, dąb szypułkowy, wiąz polny, lipa drobnolistna, klon zwyczajny, grab zwyczajny, klon jawor, klon polny, jesion wyniosły oraz leszczyna pospolita. Niektóre z okazów mają ponad 170 lat. Występuje tu także wiele chronionych i rzadkich roślin: wawrzynek wilczełyko, kruszczyk szerokolistny, kopytnik pospolity, kruszyna pospolita, konwalia majowa, kalina korallowa, klon polny, fiołek przedziwny, selernica żyłkowana, pszeniec gajowy.

Źródło: "Specjalne Obszary Ochrony Siedlisk" - mapa przyrody województwa łódzkiego (fragment północny) – www.przyroda.lodzkie.pl

Pomimo typowo rolniczego krajobrazu i uboższego zalesienia, na obszarze LGD znajduje się wiele ciekawych pomników przyrody. Najczęściej są to wiekowe drzewa, które zachowały się w dawnych zespołach parkowo – pałacowych. Są wśród nich bardzo piękne i rzadko spotykane okazy. Niestety niewłaściwa konserwacja i wieloletnie zaniedbania sprawiły, że wiele cennych drzew jest w bardzo złym stanie lub zostały zniszczone. Z istniejących pomników przyrody na obszarze LGD możemy wymienić w poszczególnych gminach:

- Bedlno: dąb szypułkowy (1), topola biała (3), jesion wyniosły (1), lipa drobnolistna (1), białodrzewy (3);
- Daszyna: wiąz szypułkowy (1), jesion wyniosły (3), sosna pospolita (1), białodrzew (1), iglicznia trójcierniowa (1), dąb szypułkowy (2);
- Krośnice: lipa drobnolistna (1);
- Krzyżanów: dąb szypułkowy (1);
- Kutno: topola biała (1), dąb szypułkowy (3); platan klonolistny (1), jesion wyniosły (2); lipa drobnolistna (1);
- Łania: jesion wyniosły (3), dąb szypułkowy (2), lipa drobnolistna (2);
- Nowe Ostrowy: dąb szypułkowy (5), lipa drobnolistna (1), topola biała (2), topola niekłańska (1), białodrzew (2);
- Oporów: jesion wyniosły (3), lipa drobnolistna (2), dąb szypułkowy (1), białodrzew (1), topola biała (1);
- Żychlin: jesion wyniosły (2), topola biała (1), lipa drobnolistna (2), dąb szypułkowy „Wojtek”;
- Góra Św. Małgorzaty: dąb szypułkowy (2), dzika grusza (1).

Tabela nr 7 – Obszary i pomniki przyrody

Gmina	Obszary prawnie chronione (ha)	Pomniki przyrody (szt.)
Bedlno	1 308	6
Daszyna	-	8
Dąbrowice	-	-
Góra Świętej Małgorzaty	1 287	1
Grabów	899	1
Kutno	361	8
Krośniewice	-	1
Krzyżanów	2 204	1
Łanięta	-	7
Nowe Ostrowy	96	9
Oporów	-	7
Strzelce	-	-
Witonia	625	-
Żychlin	360	5
Razem	7 140	54

Źródło: Dane z poszczególnych gmin. Opracowanie własne.

Uwarunkowania ochrony środowiska naturalnego

Uwarunkowania ochrony środowiska naturalnego ukazują szanse i ograniczenia rozwoju obszaru Stowarzyszenia Rozwoju Gmin „CENTRUM” wynikające ze stanu środowiska naturalnego.

Analizując stan środowiska obszaru LGD, należy stwierdzić, iż szanse rozwoju wynikają z następujących uwarunkowań:

- wysoka bonitacja gleb i ogólnie dobra jakość przestrzeni rolniczej,
- dobra jakość wód podziemnych,
- zadowalająca i możliwa do poprawy jakość powietrza,
- znaczne możliwości wykorzystania lokalnych źródeł energii odnawialnej (biomasa, wody geotermalne) a także produkcji biopaliw,
- występowanie obiektów o dużej wartości przyrodniczej (w tym przyszłych ostoi Natura 2000)

Barierami rozwoju obszaru LGD mogą stać się:

- postępujące zagrożenie hałasem i wibracjami (wzrost hałasu komunikacyjnego),
- zachodzące procesy stepowienia,
- utrzymujące się zanieczyszczenie wód powierzchniowych, niemożliwe do usunięcia bez rozwiązania problemów gospodarki ściekowej,
- zły bilans wód powierzchniowych (ograniczone zasoby, zanieczyszczenia obszarowe).

2. Uwarunkowania kulturowe (antropogeniczne) i historyczne

Aby uatrakcyjnić i zareklamować walory zasobów kulturowych, historycznych i naturalnych, jakimi mogą się pochwalić gminy z obszaru działania LGD zostało wytyczonych kilka szlaków turystycznych, w tym: rowerowe i konne. Niektóre z nich są jeszcze w fazie projektów, a są to między innymi:

- „Pałace, dwory i zamki” szlak rowerowy o długości 48,5 km, zwany również „szlakiem zielonym” – celem budowy szlaku było ukazanie piękna regionu kutnowskiego, cennych zabytków kulturowych oraz licznych osobliwości przyrody. Przebiega on przez miejscowości: Krośniewice – Głaznów – Kopy - Ostrówki – Żakowiec – Witawa – Ostrowy – Rdutów – Miksztal – Chrosno – Głogowiec – Raciborów – Sójki – Muchnów – Mnich – Gołędzkie – Oporów ;

Źródło: Strategia turystyki, www.zgrk.pl opracował M. Prokopiak

- „Bitwy nad Bzurą” szlak rowerowy o długości 27,5 km, zwany również „szlakiem żółtym” – szlak biegnie poprzez miejscowości: Kutno (ul. Promienna) – Wieżyki – Stare Wały – Malewo – Marcinów – Siemienice – Młogoszyn – Łęki Kościelne – Szewce – Konstantynów – Kamieniec – Parcel – Orłów. Szlak prowadzi do pomnika Bitwy nad Bzurą znajdującego się w końcowej części szlaku w Orłowie;

Źródło: Strategia turystyki, www.zgrk.pl opracował M. Prokopiak

- „W centrum Polski” szlak rowerowy o długości 114 km, zwany również „szlakiem niebieskim” – stanowi północny, już oznakowany w terenie fragment projektowanej trasy rowerowej "W Królestwie Diabła Boruty" mającej przebiegać również przez obszary powiatów: zgierskiego i łęczyckiego.

Gmina Bedlno

- grodziska w Bedlnie i Orłowie;
- Bedlno – zespół dworski, park;
- Mirosławice – zespół dworski, w ub. wieku siedziba pierwszej w kraju szkoły rolniczej dla dziewcząt;
- Orłów – zespół kościoła parafialnego, zespół dworski, ratusz;
- Plecka Dąbrowa – zespół kościoła parafialnego;
- Pniewo – zespół dworca kolejowego;
- Wojszyce – zespół dworski;
- kwatery żołnierzy poległych w kampanii wrześniowej na cmentarzach w Orłowie i Pleckiej Dąbrowie;
- obelisk w Orłowie upamiętniający Bitwę nad Bzurą;
- obelisk w Pleckiej Dąbrowie upamiętniający poległych w Wojnie Polsko – Bolszewickiej 1920 roku;
- dolina Bzury – obszar chronionego krajobrazu.

Grodzisko

Wczesno średniowieczne grodzisko stożkowate w Bedlnie znajduje się na południe od centrum wsi, pośród łąk, przy drodze biegnącej do odległego o 500 metrów cmentarza parafialnego. Grodzisko to ma kształt ściętego stożka o wysokości do 3 metrów. Jest otoczone nawodnioną fosą o szerokości do 8 metrów i dziś porośnięte jest drzewami i krzewami.

Gmina Daszyna

Park podworski w Łubnie

Na terenie parku znajdują się okazałe drzewa z gatunku dębu szypułkowego i białodrzewa. Dworek murowany, dwukondygnacyjny w stylu eklektycznym (lata 20-te XIX wieku), który znajduje się na terenie parku w Łubnie, obecnie należy do osoby prywatnej i jest teraz odnawiany. W teren parku zostały również w ciekawy sposób wkomponowane dwa stawy.

Dworek w Daszynie

W Daszynie zachował się zabytkowy dworek szlachecki z początku XIX w. Zbudowany jest na planie prostokąta z naczółkowym dachem, podpiwniczony, o konstrukcji zrębowej. Wokół dworu rozciąga się 10-cio hektarowy park krajobrazowy typu angielskiego, mocno przerzedzony, zajmujący teren o obrysie w kształcie litery "L", ogrodzony.

Źródło: www.leczyca.pl, Gminy i Miasta, Daszyna.

Do dworu prowadzi szpaler kasztanowy. W drzewostanie wiele pomników przyrody, w tym niezwykle rzadkie okazy wiązu szypułkowego, jesionu wyniosłego, igliczni trójcierniowej, dębu szypułkowego i inne.

Kościół w Mazewie

Mazew to miejscowość położona w odległości 6 km od Daszyny. Jej historia sięga średniowiecza. W roku 1821 spłonął kościół wybudowany przez misjonarzy, na jego miejsce w 1830 roku został wzniesiony kosztem parafii murowany kościół p.w. Jana Chrzciciela, w stylu klasycznym, na planie prostokąta z czteroboczną wieżą w fasadzie, ujęte w ryzalicy. Wieża pokryta jest namiotowym dachem. Okna półkoliste, natomiast w ryzalitach elewacje bocznych okrągłe, boniowane. Jednonawowa świątynia ma wyraźnie wyodrębnione prezbiterium. Po obu jego bokach znajdują się przylegające symetrycznie zakrystie, nad którymi wybudowano łoże. Chór muzyczny wsparty jest na dwóch słupach.

W kościele znajduje się ołtarz złożony z trzech części: głównej i dwóch bocznych. W ołtarzu głównym, o charakterze barokowym, umieszczono obraz św. Jana Chrzciciela, a w zwieńczeniu Oko Opatrzności Bożej.

Ołtarze boczne wykonane są w stylu klasycystycznym. W prawym ołtarzu widnieje obraz św. Dominika adorującego Matkę Boską z Dzieciątkiem z XIX wieku. W ołtarzu lewym na barwnym tle umieszczono figurę Chrystusa Ukrzyżowanego. Fundatorem lewobocznego ołtarza był właściciel Sławoszewa i Garbalina – Mateusz Mszczonowski.

Ponadto bardzo ciekawymi elementami znajdującymi się w wyposażeniu kościoła są: kąpielnica kamienna z XV wieku, zdobiona ambona i drewniana chrzcielnica w stylu barokowym oraz kielich mszalny z 1632 roku, który został zrabowany w czasie II wojny przez hitlerowców i odzyskany po 1945 roku dzięki interwencji biskupa Ordynarni Łódzkiej Józefa Rozwadowskiego.

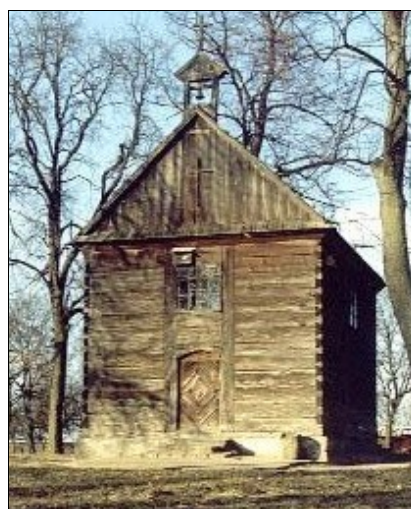

Źródło: www.leczyca.pl, Gminy i Miasta, Daszyna

Po zakończeniu wojny w Mazewie nadal mieściły się władze gminne, a następnie od 1956 roku Gromadzka Rada Narodowa (bez Daszyny, która stanowiła samodzielną jednostkę). W 1973 roku połączono obydwie Gromady tworząc Urząd Gminy w Daszynie.

Kaplica w Sławoszewie

W miejscowości położonej 2 km od Daszyny znajduje się wybudowana około 1841 roku drewniana kaplica p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny. Kościółek jest drewniany, zbudowany na planie prostokąta, z dachem dwuspadowym, częściowo gontowym, a na nim wieżyczka na sygnaturkę. Obok kościółka znajduje się dzwonnica drewniana.

Źródło: www.leczyca.pl, Gminy i Miasta, Daszyna

Sławoszewski Dwór z XIX wieku

Franciszek Mszczonowski w 1864 r. wystawił na miejscu szkoły parafialnej, istniejący do dziś murowany dwór w stylu neoklasycystycznym. Na frontonie pałacu, w tympanonie otoczonym wieńcem laurowym widnieje data budowy – 1864. Dwór zbudowany jest na planie prostokąta, podpiwniczony. Strych częściowo przerobiony na mieszkania. Do budynku i na ganek prowadzą jednobiegowe schody. Drzwi zewnętrzne, frontowe, dwuskrzydłowe, do przybudówek jednoskrzydłowe. Okna w otworach prostokątnych gzymsami nadokiennymi, profilowanymi, wspartych na konsolach. Na belkowaniu wokół

budynku otwory okrągłe z liśćmi akantu. Wnętrze pałacyku całkowicie zrujnowane.

Źródło: www.leczyca.pl, Gminy i Miasta, Daszyna

Gmina Dąbrowice

Początki rozwoju gminy Dąbrowice nie są znane. Dąbrowice to miejscowość leżąca na starym trakcie z Krośniewic do Włocławka, która w roku 1507 otrzymała prawa miejskie, co oznaczało: używanie prawa niemieckiego, odbywanie targów i trzech jarmarków w roku. Prawa te nadał Zygmunt I. W 1870 roku te prawa zostały odebrane.

Na uwagę zasługuje jeden z niewielu zachowanych zabytków w miejscowości piękny i dobrze zachowany ratusz miejski z I połowy XIX wieku. Obecnie mieści się tu Urząd Gminy oraz siedziba Ochotniczej Straży Pożarnej.

Źródło: Galeria zdjęć Stowarzyszenia Rozwoju Gmin „CENTRUM”

Kościół p.w. Św. Wojciecha BM, wzniesiony w 1813 roku na miejscu poprzedniego, znacznie starszego w stylu neogotyckim. W jego wnętrzu możemy zobaczyć min. rzeźby Ludwika Jabłońskiego z 1874 roku.

Źródło: Galeria zdjęć gminy Dąbrowice

W roku 1770 roku król Stanisław August Poniatowski nadał wójtowstwo dąbrowickie, które składało się między innymi z: karczmy, stajni, gorzelni, browaru, słodowni, wiatraka z chatą. Przez króla nadany został również przywilej dla cech szewców z Dąbrowic.

W latach świetności XVI i XVII wieku w centrum miejscowości znajdowały się sklepy, warsztaty krawieckie i szewskie oraz kuźnia. Do dziś zachowały się z czasów miejskich place targowe – Stary i Nowy Rynek – okolone w większości drewnianą zabudową z II połowy XIX wieku.

Wokół Dąbrowic rozsiane są dawne osady kolonistów niemieckich powstałe głównie w XVIII i w początkach XIX stulecia. Są to między innymi: Augustopol, Rozopol, Mariampol, Liliopol, Iwiny i Zgorze. Miejscowość: Baby, Niwki i Mariopol zamieszkiwali koloniści holenderscy.

Gmina Dąbrowice leży na trasie Krośniewickiej Kolei Dojazdowej (tzw. kolej wąskotorowa) stanowiącej w sezonie letnim sporą atrakcję turystyczną.

Gmina Góra Świętej Małgorzaty

Archikolegiata w Tumie

Archikolegiata w Tumie pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny i św. Aleksego jest jednym z najwspanialszych zabytków architektury romańskiej nie tylko w Polsce, ale także w Europie. Wybudowana została w latach 1141 – 1161 na miejscu wcześniej istniejącego tu opactwa benedyktyńskiego. Fundamenty dawnego opactwa zostały odkryte w latach 1954 – 1956 w czasie odbudowy kolegiaty tumskiej. Lata budowy archikolegiaty przypadają na początek rozbięcia dzielnicowego zapoczątkowanego testamentem Bolesława Krzywoustego, gdy Ziemię Łęczycką otrzymał Kazimierz zwany później Sprawiedliwym. Budowę archikolegiaty przypisuje się arcybiskupowi gnieźnieńskiemu Janikowi. Poza funkcją sakralną, kolegiata stała się miejscem ważnych zjazdów kościelnych, a ze względu na charakter obronny, schronieniem dla okolicznej ludności podczas najazdów Litwinów, Prusów, Tatarów i Krzyżaków. Archikolegiata była wielokrotnie palona i odbudowywana. W średniowieczu pierwsza przebudowa miała miejsce po pożarze w 1294 roku. Kolejna przebudowa nastąpiła ok. 1487 roku i doprowadziła do gotyzacji wnętrza, czego trwałe ślady są widoczne do dnia dzisiejszego.

Źródło: www.leczyca.pl, Gminy i Miasta, Góra Św. Małgorzaty

Źródło: Galeria zdjęć z gminy Góra Św. Małgorzaty oraz www.plfoto.com

Po zniszczeniach w czasie Bitwy nad Bzurą w 1939 roku, kościół pozostał w ruinie do 1946 roku, a w następnych latach został odbudowany według projektu Jana Koszyc – Witkiewicza, który już przed wojną przymierzał się do restauracji kolegiaty.

Obecnie archikolegiata jest trzynawową orientowaną bazyliką z dwiema apsydami. Od strony zachodniej znajdują się dwie czworoboczne wieże przykryte dachami, a od strony wschodniej znajdują się dwie stożkowo przykryte baszty. Kościół jest zbudowany ze starannie obrobionej kostki granitowej, natomiast naroża wieża, jej obramowania okien i wejścia wykonane są z piaskowca. Do wnętrza kolegiaty prowadzi od strony północnej kruchta, dobudowana w celu ochrony portalu stanowiącego właściwe wejście. Portal datowany jest na rok 1160, a w półkolistym tympanonie wyrzeźbiona jest postać Madonny z Dzieciątkiem, która jest adorowana przez dwa anioły. Wnętrze kolegiaty zawiera bardzo cenny zabytek sztuki zdobniczej XII wieku tj. płaskorzeźbę przedstawiającą Chrystusa Pantokratora.

Na uwagę zasługuje również znajdująca się we wnętrzu romańska płyta nagrobna, która przedstawia rycerza oraz czternastowieczne kamienne wsporniki sklepienne i krzyżowe, sklepienia naw bocznych. Ciekawym elementem jest również portal gotycki prowadzący z prezbiterium do zakrystii z datą 1487, płyty nagrobne kanoników łęczyckich z XV wieku, stalle gotyckie z początku XVI wieku z herbami Dębno i Sulima oraz fragmenty fresków gotyckich i renesansowych.

Zwiedzając Archikolegiatę w Tumie należy zwrócić również uwagę na galerie triforialne naw bocznych oraz obszerną emporę w nawie głównej, która przeznaczona była prawdopodobnie dla panującego i jego dworu.

Kościół pod wezwaniem Świętej Małgorzaty

Kościół stoi na szczycie wzgórza skąd rozciąga się malowniczy widok na okolice. Kościół jest murowany, jednonawowy, zwrócony swym wielokątnym prezbiterium na wschód. Został wybudowany z funduszy kanoników laterańskich z Trzemeszna przed rokiem 1250 w stylu romańskim. W ciągu wieków wielokrotnie był odnawiany, a ostatecznie został przebudowany w XV wieku. Fragmenty kościoła z tego wieku wykonane są z cegły gotyckiej, widoczne są nadal w części południowo-zachodniej.

Kościół Św. Mikołaja

Interesującym zabytkiem jest drewniany Kościółek Św. Mikołaja zbudowany w 1761 r. znajdujący się w sąsiedztwie kolegiaty. Jest on konstrukcji zrębowej, oszalowany, posiada dwuspadowy dach pokryty gontem, z wieżyczką na sygnaturkę. Kościółek jest jednonawowy, zwrócony prezbiterium ku zachodowi. Posiada strop płaski, belka tęczową posiada napis fundacyjny i datę oraz krucyfiks barokowy. Ołtarz główny barokowy z XVII w. z obrazem Św. Mikołaja w typie ikony z początku XVII w. Dwa ołtarze boczne z obrazami Matki Boskiej Niepokalanej i Św. Andrzeja z XVII w. W kościele znajduje się kilka obrazów trumiennych z XVIII w.

Źródło: Galeria zdjęć z gminy Góra Św. Małgorzaty

Folwark w Bryskach

Folwark był własnością laterańskich kanoników, w 1818 r. nastąpiła kasacja i wówczas stał się on własnością rodziny Sosenkowskich, a po upadku Powstania Styczniowego - Rosjanina, którego nazwisko nie jest znane. Pierwotnie budynek folwarku był szkołą zakonną. Po parcelacji tegoż majątku w roku 1926 umieszczono w nim szkołę rolniczą, która funkcjonowała do momentu wybuchu II wojny światowej. W czasie okupacji siedzibę miała tu organizacja hitlerowska, a po wojnie osadzono tu ośrodek zdrowia. Obecnie budynek zamieszkiwany jest przez miejscową ludność, a po pięknym niegdyś parku pozostały jedynie nieliczne okazy starych drzew.

Folwark w Nowym Gaju

To niegdyś piękny dworek z otaczającym go wokół parkiem krajobrazowym z końca XIX wieku. Do roku 1939 był on własnością prywatną, po zakończeniu wojny został rozparcelowany. We dworze w latach 50-tych utworzono Rolniczą Spółdzielnię Produkcyjną, która mieściła się do niedawna, bo do 1998 roku. Ostatnio pozostałą część majątku sprzedano osobie prywatnej.

Karczma w Mętlenie

To budynek należący do właściciela majątku w Leśmierzu, był on zbudowany z myślą przeznaczenia go na szkołę, która mieściła się tu do roku 1935. W latach 80-tych urządzono tu kawiarnię i stąd budynek został wpisany do rejestru zabytków jako karczma.

Na terenie obecnej gminy Góra Św. Małgorzaty funkcjonowało do niedawna kilka zespołów dworsko-folwarcznych i parkowo-folwarcznych, wpisanych do rejestru zabytków. Obecnie większość z nich przeistoczyła się w ruiny. Wyjątek stanowi dawny zespół dworsko-folwarczy w Karsznicach. Majątek ten był do Powstania Styczniowego własnością rodziny Sosenkowskich. W 1948 r. we dworku osadzono Dom Starców, obecnie Dom Pomocy Społecznej dla osób upośledzonych. Zabudowania otaczał piękny park, obecnie jest on bardzo zaniedbany. W latach 1992 – 1994 przeprowadzono kapitalny remont zachowując charakterystyczne elementy poprzedniego stylu. Obecnie Dom Pomocy Społecznej posiada dobre warunki do świadczenia pomocy osobom specjalnej troski.

Gmina słynie z "*uroczystości odpustowych*" przypadających w Górze Św. Małgorzaty na dzień 13 lipca oraz w Tumie na Św. Aleksego również w lipcu, w pierwszą niedzielę po dniu imienin patrona. Uroczystości te stają się nie tylko świętem parafian, ale także mieszkańców sąsiednich gmin. Bardzo uroczyście obchodzone są również uroczystości Bożego Ciała z licznymi procesjami wiernych.

Ponadto ciekawymi obiektami w gminie Góra Św. Małgorzaty są również:

Orszewice – Wiatrak koźlak (paltrach), drewniany z XIX wieku, obecnie Młyn,

Sługi – Wiatrak drewniany z XIX wieku,

Witaszewice – Cmentarzysko z okresu rzymskiego z grobami książęcymi, Zagaj oraz Witaszewice – Punkt widokowy na dolinę rzeki Bzury, obszar krajobrazu chronionego „Pradolina Warszawsko – Berlińska”.

Gmina Krzyżanów

Na terenie Gminy Krzyżanów znajduje się wiele zabytków. Na szczególną uwagę zasługują zabytkowe pałace: w Kterach, Kaszewach Dwornych, Krzyżanowie i Siemienicach wraz z otaczającymi je parkami. Pałac w Krzyżanowie – obecnie siedziba Urzędu Gminy.

Źródło: Galeria zdjęć z gminy Krzyżanów

Dwór w Kaszewach Dwornych jest budowlą dwukondygnacyjną, wzniesioną na planie dwóch przylegających do siebie prostokątów o dwutraktowym układzie wnętrza. Pomieszczenia piętrą ukryte są pod dachem mansardowym. Został wzniesiony w 2 połowie XIX stulecia. W centrum głównego korpusu wznosi się ryzalit z kolumnadą na parterze i balkonem na piętrze, zwieńczony trójkątnym tympanonem. Ściany dworu są pozbawione ozdób.

Źródło: Galeria zdjęć z gminy Krzyżanów

W Łękach Kościelnych znajduje się zabytkowy drewniany Kościół z końca XVII w. Drewniany kościół p.w. św. Marii Magdaleny został wzniesiony w 1775 r. Jest to orientowana budowla konstrukcji zrębowej, oszalowana, posiadająca 3 nawy. W wnętrzu świątyni znajduje się bogaty zespół osiemnastowiecznych barokowych ołtarzy z późniejszymi rzeźbami oraz utrzymane w tym stylu organy i ambona oraz chrzcielnica barokowa. W bocznym ołtarzu zwraca uwagę obraz Wojciecha Gersona przedstawiający świętego Józefa (XIX w.), ponadto obrazy św. Krzysztofa z 2 poł. XVIII w. oraz obraz "Ecco Homo" z XVIII stulecia.

Obok świątyni znajduje się murowana dzwonnica wzniesiona około połowy XIX stulecia. oraz szereg nagrobków miejscowej i okolicznej szlachty.

Drewniany dwór stojący we wsi Łęki Kościelne należy do typowych, drewnianych staropolskich rezydencji ziemiańskich. Jest budowlą konstrukcji zrębowej wzniesioną w 2 połowie XVIII w., przebudowaną w XIX w. i odrestaurowaną w latach 60. XX w. Nosi cechy późnego baroku i wczesnego klasycyzmu. Został wzniesiony na planie prostokąta z jednopiętrowymi ryzalitami na osi poprzecznej. Pośrodku elewacji wzdłużnych posiada ganki czterosłupowe: ganek frontowy zwieńczony jest trójkątnym szczytem, tylny natomiast podtrzymuje trójpołaciowy daszek. Dach łamany kryty gontem.

Dwór jest usytuowany niezwykle malowniczo – na sztucznie usypanym wzniesieniu i otoczony fosą ze stawem. Wokół budowli rozciąga się obszerny park krajobrazowy z 1. poł. XIX stulecia. W latach osiemdziesiątych XIX w. we dworze przebywał znany historyk literatury i sztuki Kazimierz Chłędowski, który pobyt tu barwnie opisał w swoich "Pamiętnikach". W dworku odnaleziono pamiątki powstania styczniowego, które aktualnie znajdują się w Muzeum Regionalnym w Kutnie.

Przez wiele lat dwór był użytkowany przez Państwową Stadninę Koni w Walewicach (powiat łowicki), obecnie jest siedzibą firmy prywatnej.

Źródło: Galeria zdjęć z gminy Krzyżanów

Pałac w Kterach został wzniesiony w 1820 roku w stylu eklektycznym, a przebudowano go w 1920 r. Wiejska rezydencja w Kterach była niegdyś własnością Wodzińskich. W centralnej części tej dwukondygnacyjnej budowli wznosi się piętrowy portyk z trójkątnym zwieńczeniem, ozdobionym ornamentem z czasów Księstwa Warszawskiego. Od strony ogrodu znajduje się taras a po bokach pałacu – klatki schodowe. Budynek nakryty jest dachem mansardowym. Pałac w Kterach otoczony jest parkiem krajobrazowym, na który składa się głównie starodrzew liściasty.

Źródło: Galeria zdjęć z gminy Krzyżanów

Oprócz wymienionych powyżej bardzo ciekawych zabytków w Krzyżanowie zobaczyć można pomnik wzniesiony w hołdzie poległych mieszkańców gminy w wojnie w latach 1914 – 1920.

Źródło: Galeria zdjęć z gminy Krzyżanów

Ponadto godne zauważenia są również inne zabytki w:

- Łęki Kościelne: parafialny drewniany kościół p.w. św. Marii Magdaleny, dzwonnica kościoła parafialnego;
- Konary: zespół dworsko – parkowy;
- Młogoszyn: zespół dworsko – parkowy;
- Siemienice: zespół pałacowo – parkowy, dom rządcy, zespół folwarczny;
- Wały – Mieczysławów: park;
- Kaszewy Kościelne: dwór, plebania;
- Rustów: dom rządcy.

Gmina Grabów

W XIII wieku znajdował się tu majątek ziemski, w XIV wieku Grabów jest wsią szlachecką, a w roku 1372 otrzymuje prawa miejskie. Miał pełnić rolę centrum handlowego dla okolicznych wsi. Sąsiedztwo dużych ośrodków handlowych nie pozwoliło na rozwój kolejnego miasta. W roku 1800 miasto otrzymało nową lokację, powiększono obszar miasta. W roku 1870 Grabów traci prawa miejskie, nie hamuje to jednak rozwoju osady. Dopiero I wojna światowa i dewastacja zakładów zahamowała dalszy rozwój Grabowa. Dziś jest to duża dobrze zorganizowana wieś.

Gmina jest bardzo zasobna w zabytkowe obiekty i obszary. Ochroną prawną objęte są obiekty:

- Zespoły kościołów w granicach założenia działek sąsiednich wraz z obiektami ruchomymi stanowiącymi wyposażenie kościołów we wsiach:
  - Grabów – kościół parafialny z roku 1838 p.w. Stanisława Biskupa Męczennika wybudowany z fundacji rodziny Kretkowskich. Jest to budowla klasycystyczna, nad fasadą zwieńczoną attykowym szczytem kwadratowa wieża z ostrosłupowym dachem. Ołtarz główny barokowy pozostałe elementy wnętrza klasycystyczne. Zabytkowe, barokowe organy. Obok kościoła klasycystyczny grobowiec Feliksa Kretkowskiego.

- Kadzidłowa – kościół starokatolicki (XIX w.)
- Pieczew – kościół parafialny p.w. św. Stanisława Biskupa poświęcony w roku 1747. Jest to obiekt drewniany, orientowany, o konstrukcji zrębowej, oszalowany, jednonawowy. Ołtarz główny późnobarokowy, ołtarze boczne barokowe z drugiej połowy XVIII wieku;
- Sobótka Nowa – zespół kościoła starokatolickiego, wybudowany w roku 1907 kościół mariawicki, o którym mówi się, że jest najładniejszą świątynią spośród wszystkich polskich parafii mariawickich. Budowla neogotycka, z czerwonej cegły, trzynawowa. Obok kościoła dom parafialny, kiedyś pełniący rolę ochronki i przytułku, obecnie po przeprowadzce sióstr do Płocka w złym stanie technicznym.
- Sobótka Stara – ciekawy architektonicznie kościół parafialny p.w. św. Mateusza, zbudowany w XVI wieku na miejscu starego, drewnianego. Murowany z cegły gotyckiej w wątku polskim. Kolejne przebudowy i renowacje zniszczyły jego zabytkowy charakter. Wewnątrz trzeba zwrócić uwagę na średniowieczną kamienną chrzcielnicę, barokową ambonę i ołtarze z XVIII wieku. Na cmentarzu kaplica św. Rocha z roku 1853.
  - Pozostałości po posiadłościach ziemskich, kompleksy pałacowo–parkowe i dworsko–parkowe (XIX w.) – podlegają ochronie w granicach założeń, we wsiach:

Źródło: Galeria zdjęć z gminy Grabów.

- Byszew – zespół dworski nawiązujący do stylu romantycznego z drugiej połowy XIX wieku, kiedyś własność rodziny Jezierskich. Obecnie też własność prywatna.
- Jastrzębia – zespół dworski
- Kotków – zespół dworski z zespołem folwarcznym
- Filipów – zespół folwarczny
- Piaski – park dworski
- Sławęcín – zespół dworski
- Smolice – zespół dworski z zespołem folwarcznym
- Srebrna – zespół dworski z zespołem folwarcznym
  - Cmentarze wyznaniowe nieczynne podlegające ochronie we wsiach:
- Grabów – ewangelicki (I poł. XX w.)
- Grabów – wyznania mojżeszowego (XIX w.)
- Janów – ewangelicki
- Kępina – ewangelicki (XIX w.)

- Kobyle – ewangelicki (XIX w.)
- Ksawerów – ewangelicki (I poł. XIX w.)
- Leszno – ewangelicki (I poł. XIX w.)
- Osiny – ewangelicki (XX w.)
- Polamy – ewangelicki (I poł. XIX w.)
- Rochów – ewangelicki (1900 r.)
- Wygorzele – ewangelicki (I poł. XIX w.)
  - Zabytki archeologiczne objęte strefą „W” we wsiach:
- Byszew – grodzisko kultury łużyckiej;
- Golaj (lokalna nazwa Goraj) – opuszczone miasto (początki późnego średniowiecza);
  - Zabytki archeologiczne objęte strefą „OW” we wsiach:
- Goraj (lokalna nazwa Nagórki) – cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej;
- Zamek (ruiny) w Besiekierach (XVI/XVII w.) Wieś powstała w wyniku parcelacji dóbr na mocy ukazu carskiego w roku 1864. Można tu zwiedzić ruiny zamku – wzniesionego około roku 1500 przez Mikołaja Sokołowskiego. Popadł on w ruinę na przełomie wieków XVIII i XIX. Do dziś zachowały się fragmenty murów obwodowych, wieży i budynku mieszkalnego. O zamku tym krąży wiele legend;

Źródło: www.leczyca.pl, Gminy i Miasta, Grabów

*W łużyckich stronach koło Grabowa
Taka się jeszcze legenda chowa
Że w Biesiekierach, gdzie dziś ruiny
Stał niegdyś zamek sławnej rodziny.
W tym zamku mieszkał pan pełen złości
Pan pełen pychy i przewrotności.
Nie wierzył w Boga, słabą miał wiarę
Nie wierzył w Boga, słabą miał wiarę
No i w rozpustach przebierał miarę.
W Dzień Narodzenia Chrystusa Pana*

*Lud na pasterkę śpieszy od rana,
A dziedzic zamku jak na skaranie
Zwołuje ludzi na polowanie.
Bierze psów sforę, pędzi do lasa
A tu mu jeleni rogaty hasa.
Wtem jeleni sforę psów jak zobaczył.
Wnet jaśnie panu na głowę skoczył.
Wnet za jeleniem psy się rzuciły.
W myśliwca ciało pazury wpięły.
Trzy córki pańskie na ganku stały*

*Bo do kościoła już jechać miały,
Gdy w takim stanie ojca ujrzały,
„Boże się zlituj” - z jękiem wołały
- „Daruj nam winy i nieprawości”*

*Serca im pękły z wielkiej żalości
I po dziś dzień tam w Dzień Narodzenia
Ludzie tam mają straszne widzenia:*

(autor nieznany) zapisano w Biesiekierach rok 1949.

*Kareta pędem po moście jedzie,
Dziedzic rogaty siedzi na przedzie
I z bicz trzaska, ponuro woła:
„Czas do kościoła, czas do kościoła”.
Lecz nie dojedzie, bo kur zapieje
I wszystko się gdzieś we mgle rozwieje.*

Boruta z Biesiekier

Nieznany z imienia rycerz założył się z diabłem Borutą, że zbuduje od podstaw zamek bez użycia siekiery. Faktycznie – sprowadził niemieckich majstrów, którzy zamek na niewielkiej wysepce pośród sztucznego stawu, wymurowali z cegły i okolicznych kamieni. Rycerz pewnie, dzięki temu fortelowi, zakład by wygrał, gdyby nie to, że jeden z kmieciów zwożących kamienie na budowę nazwany był Siekierka. Rycerz o tym nie wiedział i zapłacił za to duszą. Zamek, co prawda się ostał, a miejscowość nazwano Biesiekierami, ale diabeł przypilnował tego, co do niego należało i z czasem zamek obrócił w malowniczą ruinę, w której podobno spotkać można go czasami po zmroku.

- Układ urbanistyczny Grabowa objęty strefą „B” ochrony konserwatorskiej – wartościowy zabytek urbanistyki wczesnośredniowiecznej w Polsce, nieskażony przykład rozplanowania wczesnośredniowiecznej wsi targowej, którego forma urbanistyczna przetrwała w prawie nieskazitelnej postaci wraz z otaczającym charakterem zabudowy z lat 1372-1939 (Grabów nie przeszedł, normalnej w średniowiecznej Polsce, ewolucji z osady targowej do miasta lokowanego, lecz zatrzymał się w swym rozwoju) z obiektami:
  - trójkątny rynek z wybiegającymi zeń 3 ulicami (forma właściwa tylko w Polsce), co było charakterystyczne dla osad wcześniej niż w XII w.
  - kościół parafialny z dziedzińcem (1838 r.)
  - synagoga (poł. XIX w.)
  - cmentarz wyznaniowy rzymsko – katolicki czynny (I poł. XIX w.)
  - park dworski (XIX w.).

Gmina Kutno

Najważniejszymi obiektami świadczącymi o ciekawej przeszłości historycznej są zabytki znajdujące się na terenie Gminy Kutno:

Zespół dworsko – parkowy w Byszewie,

Kościół p.w. Narodzenia NMP i Św. Wojciecha,

Zespół dworsko – parkowy w Głogowcu,

Zespół dworsko – parkowy w Lesznie,

Zespół dworsko – parkowy w Malinie,

Kościół parafialny p.w. Św. Bartłomieja i Wojciecha w Strzegocinie,

Zespół pałacowo – parkowy, pałac oraz park z zachowaną resztą alei dojazdowej od strony wschodniej w Strzegocinie.

Głogowiec

Jedną z najbardziej urokliwych miejscowości w powiecie kutnowskim jest Głogowiec. Jego rodowód sięga średniowiecza, a pamiątką po czasach dawnej świetności jest zlokalizowany w centrum wsi gotycko – renesansowy kościół z początków XV wieku, który należy do najpiękniejszych zabytków sztuki sakralnej w województwie łódzkim. We wnętrzu świątyni znajduje się renesansowy nagrobek Jana Głogowskiego, chorążego i sędziego ziemi gostynińskiego autorstwa znanego włoskiego rzeźbiarza Jana z Pizy oraz słynący z cudów obraz Matki Boskiej Głogowieckiej. Natomiast obok kościoła znajduje się powstańcza mogiła z 1863 roku oraz droga krzyżowa wyrzeźbiona przez najbardziej znanych kutnowskich twórców między innymi Tadeusza Kacalaka czy Antoniego Kamińskiego.

Źródło: Galeria zdjęć z gminy Kutno.

W okresie międzywojennym bywał tutaj prezydent RP Ignacy Mościcki, a podczas bitwy nad Bzurą w znajdującym się nieopodal świątyni dworze szlacheckim znajdował się sztab generała Tadeusza Kutrzeby, a później szpital polowy.

Warto też zwiedzić okalający dwór park z pięknymi okazami platanów i polowym ołtarzem oraz zobaczyć na miejscowym cmentarzu groby okolicznej szlachty. Co roku tłumy wiernych odwiedzają słynące (o czym świadczą zapisy w księgach kościelnych) z cudownych uzdrowień i łask Sanktuarium Matki Bożej w Głogowcu.

Na terenie parafii istnieje też ośrodek pomocy dla ludzi bezdomnych i uzależnionych od alkoholu, którzy wystrzegając się trunków mogą mieszkać tam przez kilka miesięcy poszukując pracy i nowego miejsca zamieszkania.

Gmina Krośniewice

Muzeum im. Jerzego Dunin – Borkowskiego

Placówka powstała w 1978 roku. Do 1995 roku była oddziałem Muzeum Narodowego w Warszawie. Obecnie podlega Starostwu Powiatowemu w Kutnie. Siedzibą muzeum jest klasycystyczny budynek zajazdu z 1803 roku. Sale ekspozycyjne mieszczą się na piętrze budynku głównego i w dawnej stajni.

Ekspozycja stała prezentuje postać Jerzego Dunin – Borkowskiego i jego dorobek kolekcjonerski. W budynku głównym możemy obejrzeć pamiątki związane bezpośrednio z osobą darczyńcy: meble, portretyienne, dyplomy różnych organizacji i instytucji a także buławę hetmańską, która jest darem od Towarzystwa Miłośników Książek w Łodzi przekazana w 1965 roku. Prócz tego w zajeździe wystawione są najcenniejsze i najbliższe sercu kolekcjonera dzieła sztuki: zespół portretów XVIII – wiecznych pędzla Marcellego Bacciarellego, dzieła Stanisława Wyspiańskiego, Artura Grottgera, Olgi Boznańskiej i innych, a także meble i wybory rzemiosła artystycznego. Ciekawym elementem wystawy jest sala poświęcona gen. Władysławowi Sikorskiemu z meblami pochodzącymi z domu generała w Warszawie.

W dawnej stajni zgromadzono eksponaty charakterystyczne dla różnorodności zainteresowań kolekcjonerskich Jerzego Dunin – Borkowskiego. Zaprezentowano obrazy malarzy polskich i zagranicznych, w tym portrety członków rodu Dunin – Borkowskich (XVII – XIX wieku).

Dużą grupę eksponatów stanowią wyroby rzemiosła artystycznego. Należą do nich między innymi: porcelany ze sławnych wytwórni europejskich w Miśni, Paryżu, Wiedniu i manufaktur krajowych – w Korcu i Baranowie, srebra XIX i XX – wieczne głównie z zakładów warszawskich, utensylia kuchenne, akcesoria mody itp. Nie brakuje również militariów z ciekawymi okazami broni białej i palnej pochodzącymi z Europy i Azji. Kolekcję uzupełniają numizmaty reprezentowane zbiorem kilkudziesięciu monet z XI i XIX wieku. Część pomieszczeń stajni przeznaczono na urządzenie wystaw czasowych.

Zespół budynków – zajazd wraz ze stajnią i wozownią, w którym obecnie mieści się muzeum, powstał na początku XIX wieku. Piętrowy, murowany budynek został zbudowany w stylu klasycystycznym, podobnie jak dobudowana później parterowa stajnia i wozownia. Był jednym z pierwszych budynków murowanych w Krośniewicach. W swoich murach gościł wiele sławnych osobistości: Napoleona, Chopina, księcia Józefa Poniatowskiego, a także współcześnie – już w domu kolekcjonera – gośćmi bywali wybitni aktorzy, literaci, politycy.

Zbiory zgromadzone przez J. Dunin – Borkowskiego są ekspozowane od 1994 roku na wystawie stałej w budynku stajni oraz od 1999 roku w budynku głównym zajazdu.

Na piętrze zajazdu znajduje się sala portretowa. Wnętrze jej mieści się m.in. zespół obrazów nadwornego malarza króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, Marcelego Bacciarellego i jego malarni na Zamku Królewskim (portrety króla Stanisława Augusta, Onufrego Kickiego, Teodora Wessla, szkic do

obrazu Bitwa pod Wiedniem). Wysoką klasę reprezentuje, powstały po 1762 roku, portret króla Stanisława Leszczyńskiego – dzieło pochodzące z warsztatu nadwornego malarza królów pruskich – A. Pesne'a.

Obok sali portretowej znajduje się salonik urządony meblami w stylu „biedermeier”, a na ścianach można znaleźć portret pędzla O. Boznańskiej czy nastrojowy Pejzaż F. Lampiego. Z drugiej strony z salą portretową sąsiaduje gabinet numizmatyczny. Prezentowane są w nim m.in. monety polskie począwszy od denarów z IX w. po monety współczesne oraz monety greckie, rzymskie, europejskie okresu nowożytnego. Ekspozycja obejmuje również bogaty wybór sztuki medalierskiej. Wystrój sali tworzy unikalny zbiór portretów przodków zbieracza – członków rodu Dunin – Borkowskich i Bacciarellich. Obok gabinetu numizmatycznego znajduje się sala poświęcona gen. Wł. Sikorskiemu.

Wśród rzeczy znajdujących się na wyposażeniu pokoju są meble należące do gen. Wł. Sikorskiego, z którym Jerzy Dunin – Borkowski znał się i przyjaźnił. Są tu również inne przedmioty po gen. Sikorskim, a także po osobach, które walczyły o niepodległość Polski w XX wieku, a które kolekcjoner cenil sobie najwyżej.

Pokazane są tu pamiątki związane z J. Piłsudskim, I. Paderewskim, gen. B. Prugar – Ketlingiem oraz gen. Wł. Andersem, który urodził się w Błoniu k/Krośniewic. Ostatnim pomieszczeniem w tej części muzeum jest pokój, w którym został odtworzony fragment mieszkania Jerzego Dunin – Borkowskiego.

Ekspozowane są tu pamiątki związane z kolekcjonerem – wśród nich dyplomy oraz portrety i karykatury wykonane przez zaprzyjaźnionych z nim artystów (m.in. Nikifora Krynickiego).

Na szczególną uwagę zasługują portrety przedstawiające rodziców Jerzego Dunin – Borkowskiego pędzla W. Lasockiego. Ekspozycja w starej stajni, podzielona na kilka części, prezentuje wielostronność zainteresowań kolekcjonerskich Jerzego Dunin – Borkowskiego. Wśród prac nieznanymi artystów wyróżnia się portret Stanisława Baryczki, powstały około 1682 roku, obok niego „sarmackie” portrety hetmanów: Grzegorza Ogińskiego i Wacława Rzewulskiego. Malarstwo polskie i zachodnioeuropejskie z okresu XVII – XX wieku reprezentowane jest również przez pejzaże, sceny rodzajowe i religijne.

Na uwagę zasługuje św. Jan Chrzciciel autorstwa anonimowego malarza flamandzkiego z XVII wieku, Oblężenie miasta z XVII/XVIII wieku, oraz obrazy M. Wawrzenieckiego, J. Skotnickiego (Mały Gospodarz) portret autorstwa J. Simmlera. Ekspozowane są nie mniej wartościowe rysunki i grafiki A. Grottgera, S. Wyspiańskiego, F. Kostrzewskiego, A. Płońskiego, L. Wyczółkowskiego.

W części wystawy poświęconej militariom: broni białej i palnej zaprezentowany został przekrój przez epoki: od XVII do XX wieku oraz różne regiony świata. Obok wzorców europejskich znajduje się również broń pochodząca z Dalekiego Wschodu i Bliskiego Wschodu oraz Afryki. Ekspozowane na wystawie wyroby sztuki zdobniczej i użytkowej przedstawiają ogromną różnorodność: od ceramiki poprzez szkło, wyroby konwisarskie, srebrne i platerowane, brązy, zegary, po meble, akcesoria ubiorów oraz wiele innych. Pośród sztuki użytkowej znaleźć można porcelanę pochodzącą z najbardziej znanej

wytwórni: miśnieńskiej, koreckiej, wiedeńskiej. Wyroby srebra znajdują się w kolekcji pochodzą z pracowni takich mistrzów jak: Norblin, Fraget, Malcz czy snobistycznego petersburskiego Magasin Anglais. Obok nich prezentowane są trochę niezdarne, ale interesujące wyroby prowincjonalnych złotników, judaika oraz przedmioty sakralne.

O różnorodności i wartości kolekcji mówią też zgromadzone dawne utensylia kuchenne i inne dokumenty codziennego życia naszych przodków, np. patelnia do prażenia kawy, ręczny mikser czy stare przyrządy fryzjerskie. Ważną częścią wystawy są również gabloty eksponujące przedmioty związane z okresem rozbiorów, powstań narodowych i ludzi w tym okresie działających, a także pamiątki po J. Kasprowiczu, K. Makuszyńskim lub związane z A. Mickiewiczem i J. Słowackim.

W zbiorach muzeum znajduje się również bogaty zbiór bibliofilski zawierający inkunabuły, starodruki, w tym wiele rzadkich oraz liczna kolekcja ekslibrisów. Spośród eksponowanych dzieł wyłania się osoba kolekcjonera przywołana fotografiami, cytatami z jego wypowiedzi i fragmenty z wpisów w Księdze Pamiątkowej.

Zespół pałacowo – parkowy w Krośniewicach

Obszerny zespół pałacowo – parkowy składa się ze związanej osiowo z pałacem regularnej części ogrodu, malowniczej krajobrazowej części parkowej z układem wodnym oraz części gospodarczej. Pałac usytuowany w północnej części parku datowany na 1870 rok, zbudowany został według projektu Marconiego w stylu neorenesansu francuskiego z ryzalitami i gankiem wspartym na dwóch kolumnach. Pozostałe budynki o zabytkowym charakterze na terenie zespołu to założenia utrzymane w stylu neorenesansu francuskiego: kordegarda pałacowa z brama i palmiarnia oraz dom ogrodnika ze szklarnią – obecnie zmieniono przeznaczenie budynków na użytkowe z zachowaniem ich formy.

Na terenie parku znajduje się najstarszy w Polsce pomnik księcia Józefa Poniatowskiego, ufundowany w 1814 roku przez Rajmunda Rembielińskiego. Ponadto w czasie swej świetności uroku parkowi dodawały znajdujące się na jego terenie dwa stawy. Większy ze sztucznie utworzona wyspą, połączoną kiedyś z lądem za pomocą mostka (obecnie zachowane jedynie przyczółki) i mniejszy w części południowej, połączone ze sobą kanałem. Obecnie brak systematycznej pielęgnacji parku najdotkliwiej odbił się na roślinności. Obiekty te są zaniedbane i w dużej mierze zdewastowane. W stosunkowo dobrym stanie zachowało się alejowe obsadzenie drogi parkowej biegnącej wzdłuż muru przy wschodniej granicy. Dużym problemem jest bujnie rozwijający się podrost samosiewu drzew i krzewów.

Wymarły jedynie egzotyczne gatunki drzew, jakimi były: kłęk kanadyjski i cypryśnik błotny. Obecnie dominującymi gatunkami drzew są jesiony wyniosłe, klony polne, klony pospolite i graby pospolite. Pod względem wiekowym drzewostan można podzielić na 3 grupy: drzewa pochodzące z pierwotnego układu planowego parku (w tym drzewa starsze adaptowane), drzewa powojenne sadzone w sposób absolutnie nieprawidłowy i z użyciem obcych stylistycznie gatunków (topole) oraz bardzo młode samosiewy z kilku ostatnich lat.

W roku 2003 powstała „Koncepcja – Projekt rewaloryzacji Parku Miejskiego w Krośniewicach”. Jest ona zgodna z wytycznymi konserwatorskimi, inwestorskimi oraz z analizą historyczną kompozycji przestrzennej parku. Uznano, iż prace projektowe powinny iść w kierunku zagospodarowania parku w kierunku barokowego ogrodu. W związku z tym powstała koncepcja projektu zagospodarowania założenia z budowlą neorenesansową, której otoczenie tworzy kompozycja barokowa składająca się z trzech części: geometrycznego parteru ogrodowego, części krajobrazowej oraz współcześnie zagospodarowanego terenu dawnych upraw w części południowej założenia. Całość tworzy obiekt wyposażony w elementy, które podkreślają jego atrakcyjność bez względu na porę roku. Zaproponowano wprowadzenie kilku nowych elementów, które podniosą atrakcyjność: „sad” w części północno – wschodniej – będzie ciekawym miejscem wiosną, część „leśna” – wiosna i jesieni, staw z kolekcją grzybieni – atrakcyjny będzie latem.

W 2008 roku opracowany został projekt pn.: „Program rewaloryzacja parku miejskiego w Krośniewicach przy ul. Toruńskiej – gospodarka drzewostanu”. Na podstawie tego programu gmina planuje rozpoczęcie rewaloryzacji parku, a w szczególności zespołu pałacowego, w którym obecnie mieści się gimnazjum gminne. Po zrewaloryzowaniu tego budynku planuje się go przeznaczyć na działania w zakresie turystyczno – kulturalno – hotelowym.

Krośniewicka Kolej Dojazdowa – Wąskotorowa

Krośniewicka Kolej Dojazdowa jest podmiotem eksploatującym sieć kolejową o prześwicie 750 mm, wyodrębnioną z systemu byłej Kujawskiej Kolei Dojazdowej, obejmującej teren wyznaczony stacjami końcowymi: Aleksandrów Kujawski, Nieszawa – Waganiec, Włocławek, Ostrowy.

Trasa Krośniewickiej Kolei Dojazdowej w odcinku od Wielkiej Wsi Kujawskiej do Ozorkowa oraz odcinek od Nowych Ostrów do Krośniewic jest wpisany do rejestru zabytków województwa łódzkiego. W okresie międzywojennym miasto zwane było Krośniewice Wiedeńskie, do końca lat pięćdziesiątych Krośniewice Wąskotorowe.

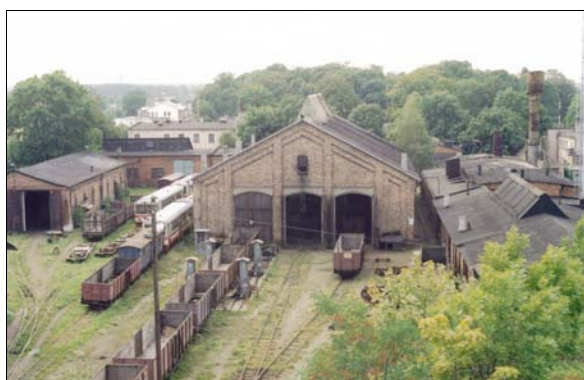
Wskazany prześwit toru nie funkcjonuje w podstawowym systemie komunikacji kolejowej państwa. Licząca jeszcze w latach siedemdziesiątych dwudziestego wieku ponad 370 km linii Kujawska Kolej Dojazdowa już wtedy była najrozleglejszym systemem odmiernej szerokości toru niż krajowa w skali świata. Choć uległa, uprzednio licznym redukcjom, to w sumie zachowała dominującą rolę, z uwagi na to, że równolegle doprowadzono do całkowitej niemal destrukcji, także rozległych systemów: Pomorskiej Kolei Dojazdowej (zachodniopomorskie) oraz Górnośląskiej Kolei Dojazdowej (śląskie). Można z pewnością powiedzieć, że zachowany w subregionie kujawsko–kutnowskim system kolei wąskotorowej, będący pozostałością Kolei Kujawskiej jest największym na świecie przykładem kolejnictwa o innym systemie toru niż powszechny w państwie, a stąd unikalnym zabytkiem techniki.

Dodatkowym atutem są także, unikalne w skali krajowej obiekty infrastruktury jak: system stacji, parowozowni i warsztatów w Krośniewicach, mosty w Brześciu i Lubrańcu (konstrukcji kratownicowej),

wiadukty na przecięciach z koleją normalnotorową (z jazdą dołem) w Krzewiu i Górajcu oraz kolejowodrogowy (z jazdą górą) w Topoli Królewskiej.

Wszystkie te argumenty oraz szereg innych, związanych z charakterem zabytkowym Kolei Krośniewickiej, wskazują na konieczność zachowania i natychmiastowego wsparcia środkami ochrony walorów regionu tego obiektu infrastruktury.

Oprócz zabytkowej infrastruktury budowlanej Kolej Krośniewicka dysponuje również bardzo ciekawą kolekcją zabytkowych pojazdów transportowych. Kilka z nich jest nadal w użytku. Wagon oznaczony numerem 168 jest jedynym na świecie czynnym wagonem motorowym adaptowanym w całości przez zespół warsztatów krośniewickich, a stąd pomnikiem myśli technicznej i zdolności konstrukcyjnych tego regionu.

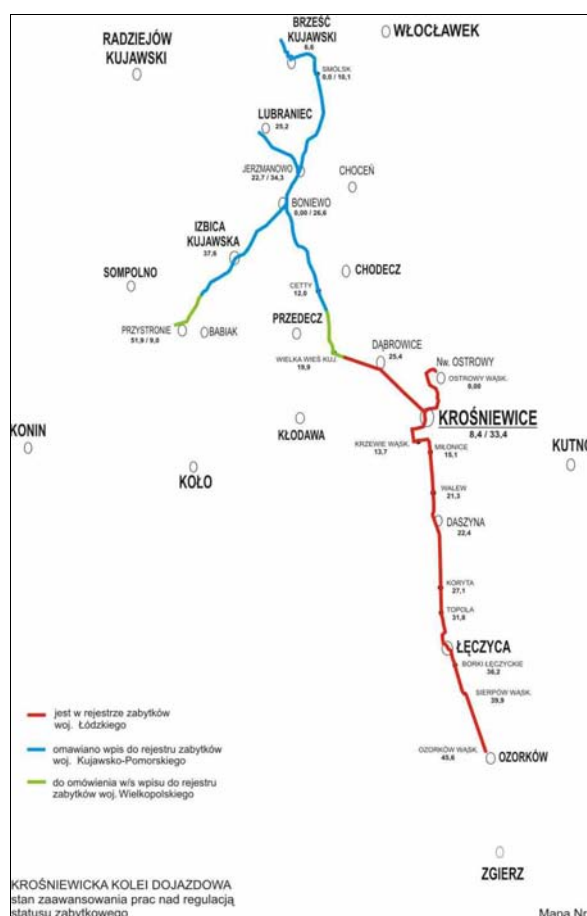
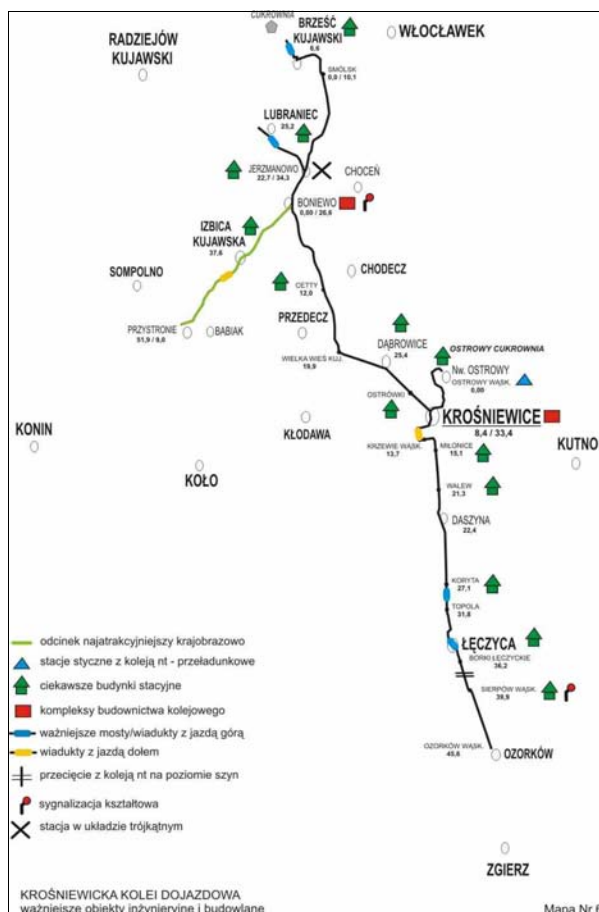
Źródło: Sz. Różycki, Krośniewicka Kolej Dojazdowa.

Wagon oznaczony numerem 204 jest ostatnim czynnym wagonem motorowym zbudowanym w zakładach Konstal w Chorzowie na wzór koncepcji krośniewickiej.

Źródło: Sz. Różycki, Krośniewicka Kolei Dojazdowa.

Nie sposób pominąć taboru spalinowego produkcji rumuńskiej, który choć współczesny na kolei krośniewickiej jest wciąż eksploatowany w kilku grupach rodzajowych, to jest: lokomotywy Lxd2, wagony motorowe MBxd2. Do kilku pozostałych w Polsce można zaliczyć lokomotywki spalinowe trójosiowe, wiązarowe, krajowej produkcji serii Lyd 1. Pośród różnych interesujących egzemplarzy taboru wagonowego szczególnej uwagi wymaga oryginalny wagon salonowy serii As, konstrukcji tzw. świdnickiej, używany w normalnym ruchu służbowym do końca lat 90.

Źródło: Sz. Różycki, Krośniewicka Kolei Dojazdowa.

Ponadto do ciekawych obiektów gminy Krośniewice należą również:

- zespół pałacowo – parkowy Rembelińskich w Krośniewicach, park z I połowy XIX w., neobarokowy, piętrowy, kiedyś zwieńczony mansardowym dachem. W parku znajduje się

najstarszy w Polsce pomnik – obelisk wzniesiony ku czci księcia Józefa Poniatowskiego, ufundowany w 1814 roku przez Rajmunda Rembielińskiego;

- Kościół parafialny p.w. Najświętszej Panny Marii, wzniesiony w latach 1862 – 1872 przez budowniczego Franciszka Tourelle'a, neogotycki, murowany;
- Kościół parafialny w Nowem p.w. św. Floriana – drewniany, zabudowany w II połowie XVII w.;
- zespoły pałacowo – parkowe w Głazowie, Miłonicach, Głogowie, Jankowicach i Skłótach;
- „Andersówka” – budynek w Krośniewicach, w którym urodził się gen. Władysław Anders, obecnie jest własnością gminy. Obecnie w budynku tym działa świetlica środowiskowa dla mieszkańców pobliskich osiedli. Jej działalność nawiązuje między innymi do tradycji oręża polskiego, a w szczególności do historii losów gen. Władysława Andersa.

Gmina Łanięta

Teren, na którym znajduje się Gmina Łanięta został zasiedlony późno. Ślady osadnictwa w Woli Chruścińskiej, Kątach, Łaniętach i Wilkowi pochodzą z okresu nowożytnego. Starsze osadnictwo to kilka stanowisk z okresu średniowiecza. Powodem słabego osadnictwa było wododziałowe położenie gminy.

Do najstarszych udokumentowanych historycznie miejscowości należą: Łanięta, Świeciny i Suchodębie. Pod koniec XIX wieku istniała już większość występujących dziś na terenie gminy miejscowości. W XIX w. większość obecnego terenu gminy przynależała do gminy Mikształ, znajdującej się dziś w granicach gminy Nowe Ostrowy, a część do gminy Sójki (obecnie gmina Strzelce).

Ukształtowane w XIX wieku osadnictwo rzutuje na obecne środowisko kulturowe gminy. Sytuacja osadnicza była zbliżona do obecnej i obejmowała następujące miejscowości:

Budy Stare i Budy Nowe – były wsiami włościańskimi i należały do gminy Mikształ i parafii Łanięta. Pod koniec XIX wieku Budy Stare liczyły 15 domów i 212 mieszkańców, zaś Budy Nowe 16 domostw i 249 m².

Kąty – zostały założone na terenach leśnych. Należały do gminy Mikształ i parafii Lubień; pod koniec XIX wieku posiadały 18 domostw i 186 m². Znajdował się tu również folwark. Według Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego dobra Kąty i Morzyce składały się z folwarków Kąty i Morzyce, wsi Kąty, Morzyce, Nowa Wieś i Roździenice oraz osady Maksymilianów. Obecnie na terenie gminy znajduje się tylko majątek Kąty. W ówczesnym czasie folwark posiadał 9 murowanych budynków i 10 drewnianych.

Świeciny – w XVI wieku nosiły nazwę Swieczyny duplex (Świeciny i Świecinki). Wieś i folwark należały do gminy Mikształ, parafii Grochów i dawały dziesięcinę plebanii w Grochowie. Według Regionu Polskiego Powiatu Łęczyckiego w 1576 roku we wsi Świeciny siedziała uboga szlachta nie mająca kmieci. Z ośmiu właścicieli żaden nie posiadał więcej ziemi niż 1 łan. W 1827 roku Świeciny liczyły 10 domostw i 66 m², Świecinki 8 domostw i 69 m². W Świecinach był folwark, który w 1888 roku

posiadał 6 budynków murowanych i 6 drewnianych.

Wola Chruścińska – wieś należała do gminy Miksztal i parafia Grochów. W 1827 roku liczyła 11 domostw i 70 m², pod koniec XIX wieku 20 domostw i 179 m².

Chrosno – wieś i folwark. Należała do parafii Grochów i do gminy Sójki. W 1827 roku było tu 11 domostw i 86 m², zaś pod koniec XIX wieku 8 domostw i 109 m².

Chruścinek – wieś i folwark należały do parafii Grochów i gminy Sójki. W 1827 roku wieś liczyła 12 domostw i 69 m², zaś pod koniec XIX wieku 8 domostw i 103 m². Folwark posiadał 2 budynki murowane i 16 drewnianych. Był również wiatrak, dziś już nie istniejący lecz jeszcze występujący w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Klonowiec Wielki (zwany też Szlachecki) – należał do gminy Sójki i parafii Głogowiec (wieś i folwark). W 1827 roku wieś liczyła 23 domostwa i 273 m², a pod koniec XIX wieku 9 domostw i 110 m². Folwark był własnością Wincentego Stępowskiego i był dobrze zagospodarowany. Posiadał 7 budynków murowanych i 4 drewniane. Była również cegielnia.

Suchodębie – wieś i folwark w XVI wieku znana jako Suchedambye. Należały do gminy Miksztal i parafii Łanięta. Gospodarstwo folwarczne liczyło w 1827 roku 18 domostw i 231 m², pod koniec XIX wieku 352 m². W 1885 roku dobra składały się z folwarków Suchodębie, Lipie i Benignów. Folwark Suchodębie posiadał 10 budynków murowanych i 8 drewnianych. Dobra suchodębskie stanowiły jedną całość z dobrami Łanięta.

Franciszków – folwark i kolonia należały do gminy i parafii Plecka Dąbrowa. Kolonia liczyła 8 domostw i 88 m². Folwark posiadał 1 dom i 22 m².

Juków Kolonia – kiedyś należąca do gminy Miksztal i parafii Łanięta. W 1827 roku liczył 8 domostw i 87 m², pod koniec XIX wieku 17 domostw i 319 m². Była tu cegielnia należąca do dóbr Łanięta i wyrabiająca cegłę tylko na miejscowe potrzeby.

Łanięta – w XV wieku musiały być już znaczną miejscowością. W 1469 roku został tu zbudowany kościół fundowany przez Mikołaja i Barbarę z Kutna. Była tu szkoła początkowa licząca trzy oddziały. W 1827 roku miejscowość liczyła 28 domostw i 243 m².

W 1846 roku została otwarta cukrownia, która przerabiała średnio około 50 000 korcy buraków i zatrudniała około 300 robotników. Właścicielem cukrowni był Naftal Mejzner. Znajdował się tu również folwark należący do Rajmunda Skarzyńskiego. W majątku tym była gorzelnia, browar i owczarnia na 4400 sztuk rasy negretti. Rozległy majątek miał silne podstawy ekonomiczne. Chcąc nadać odpowiednią rangę posiadłości Skarzyńscy przebudowali rezydencję. Dawny dwór zostaje przekształcony na neogotycki zameczek. Nieco dalej znajduje się klasycystyczny dwór. Dookoła obiektów zostaje założony park krajobrazowy.

W 1868 roku został przez Skarzyńskiego przeprowadzony remont kościoła. W 1884 roku oprócz wsi i folwarku znajdowała się w Łaniętach osada fabryczna. Była również szkoła początkowa jednoklasowa. Według Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego majątek obejmował folwark Łanięta z

osiedlem Rokita, wsią Łanięta, Juków, Suchodębie, Budy Stare i Nowe oraz Pomarzany. Folwark posiadał 17 budynków murowanych i 34 drewniane, gorzelnię, browar, 2 wiatraki, cegielnię i fabrykę cukru. Pod koniec XIX wieku Łanięta liczyły 63 domy i 800 mieszkańców.

Obiekty dziedzictwa kulturowego:

1. Kościół par. p.w. Wniebowzięcia NMP w Łaniętach z XV wieku

Źródło: Galeria zdjęć z gminy Łanięta

2. Zespół podworski w Łaniętach z XVI wieku
3. Zespół podworski we Franciszkowie z XIX wieku
4. Zespół podworski w Suchodębieniu z XIX wieku
5. Zespół podworski w Kątach z XIX wieku

Gmina Nowe Ostrowy

Teren, który obecnie znajduje się w granicach gminy Nowe Ostrowy był zasiedlony od najdawniejszych czasów. Świadczy o tym kilkadziesiąt stanowisk archeologicznych pochodzących z różnych okresów. Najstarsze stanowiska pochodzą z epoki starożytnej. Jest ich około 30 z czego połowa pochodzi z epoki kamienia. Te najstarsze stanowiska występują na terenie wsi Imielno, Grodno, Grochów, Imielinek, Miskztal, Niechcianów, Wołodrza, Wola Pierowa i Kołomia. Ze stanowisk pochodzą wióry, odłupki, okruch i rdzenie krzemienne oraz fragmenty ceramiki. Znacznie mniej stanowisk pochodzi z epoki brązu. Jest ich tylko kilka. Znajdujące się w Miskztalu, Niechcianowie i Wołodrzy stanowiska należą do kultury trzcinieckiej zaś występujące w Grodnie oraz w Miskztalu należą do kultury łużyckiej. Jedno ze stanowisk w Grodnie stanowi prawdopodobnie ślad cmentarzyska. Z okresu Halsztattu pochodzi jeszcze mniej stanowisk, bo zaledwie 5. Występują w Niechcianowie, Grodnie, Nowych Ostrowach i Grochowie.

Do środowiska kulturowego na terenie gminy należą: obiekty budownictwa i architektury, zespoły zieleni, miejsca pamięci narodowej, stanowiska archeologiczne. Część z nich posiada status obiektów zabytkowych, część znajduje się w ewidencji WZK, część zaś stanowi wartość historyczno-kulturową. Są to:

Obiekty architektury i budownictwa:

1. zespoły kościelne:

- zespół kościoła parafialnego p.w. św. Tomasza Apostoła w Grochowie:
- kościół drewniany z 1681 roku;
- dzwonnica drewniana z 1 połowy XIX wieku;
- ogrodzenie murowane z 2 połowy XIX wieku;

Źródło: Galeria zdjęć z gminy Nowe Ostrowy

- zespół kościoła parafialnego p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP w Imielnie:

- kościół drewniany z przed 1685 roku;
- dzwonnica drewniana z XVII w. przebudowana w XIX wieku;
- kaplica grobowa Dezyderyusza Żeromskiego, murowana 1899 roku;
- ogrodzenie murowane;

- zespół kościoła parafialnego p.w. Św. Andrzeja w Woli Pierowej:

- kościół murowany z 1630 r. przebudowany w 1920 r. z wystrojem architektonicznym;
- cmentarz kościelny;

2. zespoły dworsko – parkowe:

- zespół podworski w Grochowie:

- dwór murowany z lat 1879 – 1888 według projektu architekta Kornela Gabrielskiego;
- park krajobrazowy;

- zespół podworski w Imielnie:

- dwór murowany z połowy XIX, rozbudowany w końcu XIX wieku;
- park krajobrazowy z połowy XIX wieku;

- park podworski w Kołomii z połowy XIX wieku;

- park podworski w Woli Pierowej z połowy XIX wieku;

- zespół dworski w Misztalu:

- dwór murowany z 2 połowy XIX wieku;
- park krajobrazowy z końca XIX wieku;

3. obiekty użyteczności publicznej:

- zespół dworca kolejowego:
  - dworzec murowany z 1925 roku;
  - nastawnia murowana z 1927 r.;
  - wieża ciśnień murowana z 1900 r.;
  - dom mieszkalny murowany z 1898 r.;
  - lodownia murowana z 1890 r.;
- zespół przemysłowy cukrowni „Ostrowy”:
  - cukrownia murowana z 1847 r., zniszczona pożarem w 1882 r. i odbudowana w 1900 r., przebudowywana i remontowana w latach 20 i 30 – tych XX w.;
  - buraczarnia obecnie Parowozownia murowana z połowy XIX w.;
  - magazyn obecnie dom mieszkalny, murowany z końca XIX w.;
  - warsztat murowany z 2 połowy XIX w., nadbudowany w latach 20 – tych XX w.;
  - budynek gospodarczy, obecnie garaż murowany z końca XIX w.;
  - szpital, później magazyn cukru, później kino, murowane z końca XIX w.;
  - budynek biura, później stołówka i częściowo dom mieszkalny, murowany z końca XIX w.;
  - budynek administracyjny, murowany z końca XIX w.;
  - dom właściciela, murowany z 2 połowy XIX w.;
  - zespół siedmiu domów mieszkalnych, murowanych z 2 połowy XIX w.;
  - zajazd, później restauracja murowana z 2 połowy XIX w.;
  - park krajobrazowy z 2 połowy XIX w.;

4. budynki mieszkalne:

- willa murowana z lat 20 – tych XX w. w Zieleńcu;

5. inne elementy środowiska kulturowego:

- obiekty sztuki sepulkralnej; występują na historycznych cmentarzach; są świadectwem historii oraz ważnym elementem kultury i sztuki rzeźbiarskiej; znajdują się na cmentarzach w Woli Pierowej, Grochowie i Imielnie;

- krzyże i kapliczki;

6. miejsca pamięci narodowej:

- Wola Pierowa – pomnik lotników i kolejarzy, którzy zginęli w czasie II wojny światowej – na cmentarzu rzymskokatolickim;
- Ostrowy – cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej;
- Dwie tablice pamiątkowe poświęcone ofiarom II wojny światowej na terenie Ostrowy Cukrownia;
- Pomnik prof. Jerzego Grochowskiego w Ostrowach;

Gmina Oporów

Zespół zamkowo – parkowy w Oporowie

Świadectwem wielowiekowej historii miejscowości jest przede wszystkim stanowiący perłę średniowiecznej architektury gotycki zamek rycerski oraz mający również gotycki rodowód kościół z klasztorem Ojców Paulinów. Szczególnie interesująca dla turystów jest otoczona 11 hektarowym, zabytkowym parkiem późnogotycka rezydencja obronna, w której od 1949 roku mieści się muzeum z ekspozycją wnętrz dworskich. Wyposażenie sal zamkowych stanowią gromadzone już od wielu lat przez miejscowych muzealników dzieła sztuki, broń oraz wyroby rzemiosła artystycznego od XVI do XIX wieku.

W komnatach oraz na zamkowym dziedzińcu już od wielu lat odbywają się również liczne spektakle teatralne i taneczne, a także pokazy mody i koncerty muzyki dawnej i współczesnej oraz prezentacje poetyckie. Muzeum jest też miejscem częstych spotkań okolicznościowych firm, samorządów lokalnych i władz Państwowych między innymi odwiedził go Prezydent RP Aleksander Kwaśniewski.

Oprócz działalności wystawienniczej muzeum prowadzi też badania naukowe, dotyczące własnych zbiorów oraz dziejów i zabytków regionu. Wyniki badań są systematycznie publikowane.

Malowniczo położony na wyspie zamek jest często również odwiedzany przez filmowców, między innymi wykorzystany został jako plener w serialach „Ekstradycja”, „Przeprowadzki”, czy też „Przypadki Kasztelana Wolskiego”.

Muzeum Zamek w Oporowie rocznie odwiedzane jest przez ponad 13 tysięcy turystów. Planuje się w najbliższym czasie w znajdującym się na terenie parku otaczającego placówkę tzw. „Domku Szwajcarskim” otworzyć kilka nowych pokoi. Rozważana jest również możliwość rekreacyjnego wędkowania w fosie oraz okolicznych stawach. Pracownicy muzeum myślą też o umieszczeniu w nieodwiedzanej dotąd części parku chłopskiej chałupy z I połowy XIX wieku i umieszczenia w niej stałej ekspozycji kuchni dworskiej. Ponadto konieczna jest też dalsza renowacja zamkowych murów oraz fosy.

Z zamkiem związana jest legenda tragicznej śmierci zakochanej kasztelanki i przeora zakonu, którzy potajemnie spotykali się w podziemnym tunelu, łączącym zamek z pobliskim klasztorem ojców paulinów. Podczas jednego ze spotkań zawaliło się sklepienie, grzebiąc pod gruzami parę kochanków. Po tragicznym wydarzeniu wejście do tunelu zostało zamurowane. Pomiędzy zamkiem a klasztorem, na polu leży ogromny głaz przypominający te wydarzenia. Podobno czasami pod murami zamku lub w klasztornych korytarzach można spotkać w nocy dwie białe postacie.

Źródło: Galeria zdjęć Stowarzyszenia Rozwoju Gmin „CENTRUM”, autor: Michał Porkopiak.

Klasztor Paulinów

Znajduje się w niewielkiej odległości od zamku, na zachodnim krańcu wsi ponad 550 – letni zabytkowy zespół ojców paulinów.

Oporów jest obecnie jedną z 15 miejscowości w Polsce, w których znajdują się klasztory paulińskie. Zakon Paulinów, którego nazwa wzięta została od imienia św. Pawła Pustelnika z Teb powstał na ziemi węgierskiej w pierwszej połowie XII wieku. Do Polski Paulini zostali sprowadzeni w 1382 roku przez księcia śląskiego Władysława Opolczyka, których dla opieki nad Cudownym Obrazem Matki Boskiej, przywiezionym z Rusi, ufundował pierwszy klasztor pauliński na Jasnej Górze w Częstochowie, gdzie obecnie mieści się Kuria Generalna Zakonu. Natomiast do Oporowa trafili 1453 roku za sprawą prymasa Władysława Oporowskiego, który tuż przed swoją śmiercią wraz z bratem i swoim spadkobiercą Piotrem Oporowskim, wojewodą łęczyckim, ufundowany przez siebie kościół parafialny w Oporowie przekazali zakonowi ojców paulinów z Jasnej Góry w Częstochowie.

Z dziejami oporowskiego klasztoru związany jest również jeden z najznamienitszych członków

provincji polskiej Zakonu Paulinów – Ojciec Augustyn Kordecki. Znany z historii Polski oraz „Potopu” Sienkiewicza obrońca klasztoru jasnogórskiego przed Szwedami w 1655 roku był w 1646 roku przeorem konwentu oporowskiego.

Wieś Mnich

Podczas wizyty w Oporowie warto też odwiedzić znajdującą się tuż przy drodze z Kutna do Żychlina wieś Mnich, która według legendy została założona prawdopodobnie w XII wieku przez mnicha z klasztoru w Radziwiu, koło Płocka. W centrum wsi znajduje się w krajobrazowym parku z XIX wieku pałac klasycystyczny, wzniesiony na planie prostokąta z dwoma jednopiętrowymi ryzolitami w latach 60 ubiegłego wieku przez ówczesnego właściciela tych ziem W. Grotowskiego.

W pobliżu wsi w lesie podczas badań archeologicznych w 1966 roku odkryto kurhanowe cmentarzysko z okresu późnorzymskiego, stanowiące jak dotąd jedyny tego rodzaju zabytek na terenie Polski Środkowej. Ponadto w znajdujących się na terenie gminy Oporów miejscowościach: Szczyt, Świechów, Zieleniec i Pobórz przetrwały jeszcze do naszych czasów resztki zabudowań dworskich.

Gmina Strzelce

Pałac i park dworski w Sójkach

Zespół dworsko – folwarczny obejmuje rozległą przestrzeń w kształcie zbliżonym do trapezu. W jego skład wchodzi: dwór z parkiem krajobrazowym, podwórze gospodarcze oraz pozostałości zespołu cukrowni. W drzewostanie parku występuje szereg gatunków drzew: głównie lipy, jesiony, klony, kasztanowce, graby, wierzby i topole. W jego południowo–zachodnim narożniku znajduje się wydzielony obszar użytkowany przez leśnictwo. Park otacza mur wzniesiony z kamieni polnych łamanych, w których umieszczono kilka bram. W południowej części parku usytuowano dwór o rozbudowanej bryle, murowany z cegły wypalanej. Centralna część dworu jest parterowa, nakryta dachem dwuspadowym, skrzydła boczne są prostopadłe do korpusu i tworzą ryzality w elewacjach wschodniej i zachodniej.

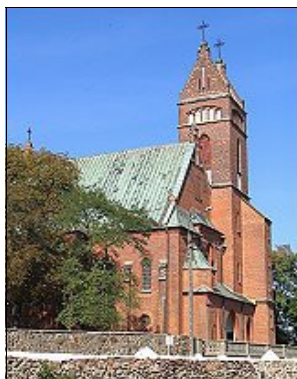
Kościół parafialny pod wezwaniem Św. Trójcy w Strzelcach

Kościół parafialny p. w. św. Trójcy w Strzelcach wybudowano w latach 1906 – 1911 według projektu Józefa Piusa Dziekońskiego. Ta neogotycka świątynia wzniesiona na niewielkim sztucznym wzniesieniu tworzy jedną całość z czworoboczną neoromańską dzwonnica. Bryła kościoła podparta jest ceglanymi przyporami. Transept, wieża i prezbiterium kościoła zdobione są blendami umieszczonymi pod gzymsami, a szczyty świątyni wieńczą pseudogotyckie schodkowe sterczyny przyozdobione krzyżami.

Kościół posiada trzy nawy – środkową od naw bocznych oddzielają arkady wsparte na filarach. Na osi nawy głównej znajdują się strzeliste neogotyckie okna z witrażami. W skrajnych ścianach naw

bocznych znajdują się okna w kształcie rozet.

We wnętrzu świątyni na szczególną uwagę zasługują dwie kamienne kropielnice z 1883 roku oraz zdobiona drewniana ambona z 1923 roku. Są tu również koncertowe organy niemieckie, umieszczone na chórze w 1945 roku.

Źródło: Galeria zdjęć z gminy Strzelce

Gmina Witonia

Witonia – istniejące niegdyś grodzisko w pobliżu karczmy, rozkopywane przez prof. Pawińskiego wskazuje na dawne zasiedlenie. W czasach późniejszych zamieszkiwała tu drobna szlachta herbu Rola Wituńscy. W XVII w. August Wituński – filozof i kaznodzieja był autorem wielu dzieł treści religijnej i filozoficznej. W obecnym kościele herb Rola znajduje się na kamiennym sakramentarium renesansowym z II połowy XVI wieku.

Źródło: www.leczyca.pl, Gminy i Miasta, Witonia

W księgach sądu łeczyckiego znajdują się zapiski na temat Witoni z roku 1386. Wtedy już zapewne istniała parafia i kościół drewniany. W roku 1827 Witonia liczyła 215 mieszkańców. A w 1893 roku liczyła już 1320 mieszkańców.

Pod koniec XIX wieku Witonia posiadała: kościół parafialny murowany, szkołę podstawową, urząd gminy z kasa zaliczkowo – wkładową i karczmę z zajazdem. Pożary kilkakrotnie niszczyły wieś. W roku 1762 palił się kościół i płonąła plebania z aktami kościelnymi. Dlatego w kościele znajdują się księgi urodzeń i zgonów od roku 1762.

W miejscu dzisiejszej organistówki było niegdyś bagnisko, które niedawno osuszono ziemią

nawieszoną ze zniwelowanego grodziska obok karczmy.

Kościół pod wezwaniem św. Katarzyny

Pierwotnie wzmiankowany około połowy wieku XV. W obecnej formie wybudowany przypuszczalnie w roku 1550. Wskazuje na to data wykuta na drzwiach żelaznych od zakrystii. Na początku wieku XVI kościół miał proboszcza i 2 wikariuszy. Kościół posiadał 5 ołtarzy. Obrazy w ołtarzach malował w roku 1884 proboszcz miejscowy ks. Marcei Karpiński.

Jest to obiekt o tyle ciekawy, że liczy już ponad 450 lat, był kilkakrotnie przebudowany i wyróżnia się interesującą architekturą. Zbudowany został z kamienia polnego i cegły, jednonawowy, z węższym prezbiterium zakończonym apsydą. Od strony zachodniej przylega doń czworoboczna wieża, z pewnością późniejsza, zwieńczona barokowym hełmem z latarnią. O pierwotnym, gotyckim założeniu świątyni świadczą filary przyścienne w części prezbiterialnej oraz oskarpowanie, którym opięte zostały mury zewnętrzne budynku.

Źródło: www.leczyca.pl, Gminy i Miasta, Witonia

Na uwagę zasługują nagrobki Heleny z Bogusławic Sierakowskiej (zm. 1644) oraz Adama Bagniewskiego (1803 – 1873), pochodzącego z ziemi kutnowskiej, wybitnego ekonomisty i bankowca. Zmarł on w Warszawie, ale epitafium wystawiono mu właściwie tutaj, gdzie posiadał majątek i rodzinę.

Witonia miała również zasłużonych twórców ludowych – Filomenę Robakowską z Witoni i Ignacego Kamińskiego zamieszkałych w Oraczewie.

Witonia miała również prawa miejskie. Większej kariery urbanistycznej jednak nie zrobiła zapewne z powodu konkurencyjności Łęczycy, Kutna, Krośniewic i Orłowa, który wówczas był miasteczkiem powiatowym.

W miejscowości Gledzianów znajduje się park dworski z XIX w. Niedaleko w miejscowości Gledzianówek znajduje się park dworski z przełomu XVIII i XIX wieku oraz kurhan książęcy pochodzący z IV wieku.

W miejscowości Nędzrzew znajduje się park dworski z drugiej połowy XIX w.

Gmina Żychlin

Zespół pałacowo – parkowy w Dobrzelinie

Usytuowany przy drodze Bedlno – Żychlin w pobliżu Żychlina, w centrum Polski, w rejonie krzyżujących się tras komunikacyjnych Berlin – Warszawa z autostradą Północ – Południe. Zespół obejmuje pałac, budynek mieszkalny, oficyna parku.

Pałac o powierzchni użytkowej ok. 600 m² kubatura 2460 m³ długi 40 mb, szerokość 24 mb, 3 kondygnacje, parter, piętro i w połowie podpiwniczony. Ściany budynku murowane, stropy ceglane i drewniane, więźba dachowa drewniana kryta blachą. Oficyna budynek murowany 280 m² Park wielkości 4,6 ha, zadrzewiony w przeważającej ilości drzewa liściaste, ponad 20 gatunków drzew i krzewów, przeważają graby, jesiony, klony i dęby 4 drzewa okazowe. W parku znajduje się staw 0,25 ha a także utwardzone boisko do tenisa. Park jest obecnie nie ogrodzony.

Projekt pałacu architekta Henryka Markoniego, wybudowany w 1848 roku, modernizowany w 1911 roku znajduje się pod ochroną Konserwatora Zabytków. Właścicielami pałacu byli W. Orsetti – założyciel cukrowni w Dobrzelinie, a w późniejszym okresie finansista J.G. Bloch.

W czasie II Wojny Światowej był to szpital, a po wojnie Urząd Gminy i Szkoła. Pałac i park wymagają remontu i odnowienia. Istnieje zgoda Konserwatora Zabytków do adaptacji wnętrza pałacu do potrzeb nowego inwestora (obecnie niezamieszkały) przy zachowaniu bryły, elewacji, wystroju zewnętrznego i wystroju sali balowej.

Źródło: Galeria zdjęć z gminy Żychlin

Dobrzelin – Zespół Cukrowni „Dobrzelin”:

- rafineria murowana z 1908 r., obecnie hala produkcyjna,
- odlewnia murowana z końca XIX w.,
- stolarnia murowana z lat 20 – tych XX w.,
- magazyn I murowany z 1910 r.,
- magazyn II murowany z 1931 r.,
- warsztat mechaniczny murowany z końca XIX w.,

- budynek straży ogniowej murowany z 1912 r.,
- komin murowany z 1911 r.,
- budynek dyrekcji murowany z 1922 r.,
- portiernia murowana z lat 20 – tych XX w.,
- osiedle przyfabryczne:
  - szkoła murowana z 1906 r., obecnie budynek socjalny,
  - dom dyrektora murowany na przełomie XIX/XX w., obecnie budynek mieszkalny,
  - dom I pracowników murowany w latach 20 – tych XX w.,
  - dom II pracowników murowany w latach 20 – tych XX w.,

Zespół Cukrowni „Walentynów”

Obecnie zajmowany jest przez zakład „EMIT” – Żychlin, ul. Narutowicza 72, w skład, którego wchodzi:

- cukrownia, murowana z 1853 roku, przebudowana w 1921 roku, obecnie hala fabryczna,
- Dom Pruszków, murowany z początku XX w., przebudowana w 1957 roku, obecnie przedszkole,
- portiernia murowana z 2 poł. XIX w.,

Drzewoszki – Zespół Dworski (własność prywatna)

- dwór z początku XX w.,
- park krajobrazowy z początku XX w.

Grabów – Zagroda Młynarska

- młyn parowy (obecnie magazyn) murowany z końca XIX w., (własność prywatna)
- dom murowany z lat 30 – tych XX w. (własność prywatna)

Śleszyn Wielki – Zespół Pałacowy, ul. Kasztanowa 26:

- klasycystyczny pałac (obecnie szkoła) murowany z początku XIX w., uszkodzony w 1939 r. i odrestaurowywany w latach 1947 – 1966 r.,
- park geometryczno–krajobrazowy z początku XIX w.

Źródło: Galeria zdjęć z gminy Żychlin

Śleszynek – Zespół Dworski: (własność prywatna)

- dwór murowany z lat 20 – tych XX w.,
- park krajobrazowy z początku XX w.,

Zarębów – Zespół Dworski: (własność prywatna)

- dwór murowany z początku XX w.,
- kaplica murowana z początku XX w.,
- spichlerz murowany z początku XX w.,
- park krajobrazowy z początku XIX w.,

Żabików – Dwór, murowany z początku XX w. (własność prywatna)

Źródło: Galeria zdjęć z gminy Żychlin

W ramach Pilotażowego Programu Leader + została opracowana i wydana publikacja autorstwa Henryka Lesiaka pn: „Szlakiem dworów regionu kutnowskiego”, w której barwnie przedstawiono dzieje regionu kutnowskiego poparte wieloma ciekawymi fotografiami.

Imprezy cykliczne na terenie Lokalnej Grupy Działania

Tradycyjnie od wielu lat w każdej gminie organizowane są cykliczne imprezy. Należą do nich przede wszystkim:

- Dożynki Gminne;
- Gminne Zawody Pożarniczo–Sportowe;
- Różne imprezy letnie i zimowe dla dzieci i młodzieży;
- Konkursy Wiedzy Pożarniczej;
- Pikniki, festyny rodzinne;
- Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy;
- Obchody Rocznicowe między innymi z tytułu: Uchwalenia Konstytucji, Wybuchu II Wojny Światowej, Odzyskania Niepodległości itp.

Oprócz wymienionych powyżej tradycyjnych imprez organizowanych w gminach organizowane są imprezy charakterystyczne dla poszczególnych gmin, które również są kultywowane od wielu lat. Najbardziej charakterystyczne to:

Gmina Bedlno

- Międzywojewódzki Przegląd Kapel Ludowych;
- Noc Świętojańska w Woli Kałkowej;
- Uroczyste obchody w rocznicę Bitwy nad Bzurą w Orłowie.
- Uroczyste obchody Święta Bitwy Warszawskiej w Pleckiej Dąbrowie.

Międzywojewódzki Przegląd Kapel Ludowych

Międzywojewódzki Przegląd Kapel Ludowych narodził się w 1991 roku. Początkowo organizowany był dla potrzeb województwa płockiego, a jego współorganizatorami byli Wojewódzki Dom Kultury w Płocku, Urząd Wojewódzki i samorządowe władze gminy Bedlno. Szybko jednak okazało się, że formuła spotkania została zaakceptowana przez twórców ludowych i stało się oczywiste, że Przegląd jest bardzo potrzebnym i oczekiwanym przez zespoły miejscem konfrontacji, a czasem wręcz jedynym sposobem prezentacji dorobku kapel. Zaczęły zjawiać się na Przeglądzie kapele spoza województwa płockiego i od 1995 roku Przegląd nabrał rangi spotkania regionalnego.

Do konkursu stają corocznie około 35 zespołów i solistów z województw łódzkiego, mazowieckiego, kujawsko – pomorskiego, wielkopolskiego i świętokrzyskiego. Na Przeglądzie grały tak znakomite kapele jak: Kujawy, Sanniki, Blichowiaczy, Kapela Stefana Winnickiego, Dobrzeliniały, Rawianie, Opocznianka, Poltex, Koluszkowianie i wiele, wiele innych.

Obecnie Przegląd ma charakter konkursowy. Kapele występują w trzech kategoriach: kapel autentycznych, kapel stylizowanych, kapel dziecięco–młodzieżowych. Oceny zespołów dokonuje profesjonalne jury złożone ze specjalistów z zakresu folkloru i muzyki ludowej. W trakcie Przeglądu odbywają się konsultacje merytoryczne dla zespołów i ich instruktorów. Przegląd odbywa się corocznie w czerwcu.

W przeglądzie brały udział takie zespoły jak: Sieradzka Kapela z Baszkowa, Kapela Ludowa z Kiernozi, Kapela Ludowa Rawianie, Kapela Ludowa Dobrzeliniały, Kapela Ludowa Sejkowice, Łowicka Dziecięca Kapela Ludowa “Oberek”, Łowicka Młodzieżowa Kapela Ludowa Ziemi Łowickiej, Łowicka Dziecięca Kapela Ludowa “Pasiaczki”, Kapela ludowa Tadeusza Kubiaka z Leśmierza, Kapela Ludowa z Orzku, Kapela Tadeusza Kraty Sędziejowice, Kapela Ludowa Głuchowiaczy, Kapela Ludowa Grabianie, Kapela ZPiT “Kujawy”, Kapela Ludowa Bedlno, Kapela Skierniewicka Jerzego Jasiaka, Kapela ZPiT “Podlasie”, Kapela z Nieborowa, Kapela Ludowa spod Kowala, Kapela Ludowa Czermno, Kapela Ludowa Ziemi Skierniewickiej im. St. Klejnasa, Rodzinna Kapela Korbanów.

Gmina Dąbrowice

- wakacyjny turniej piłki nożnej.

Gmina Góra Św. Małgorzaty

- uroczystości odpustowe w dniu 13 lipca – „odpust Św. Małgorzaty”

Gmina Kutno

- odpusty parafialne w Głogowcu i w Woźniakowie

Gmina Grabów

- Święto Palanta
- Ogólnopolski Dzień Cebulowy

Dzień Cebulowy

Historia Dnia Cebulowego sięga 1994 roku. Wówczas utworzono Związek Producentów Cebuli z siedzibą w Grabowie. Uwieńczeniem utworzenia Związku było ustanowienie i zorganizowanie Dnia Cebulowego w Grabowie. Do roku 1998 organizatorami Dnia był ODR w Kościelcu oraz Spółdzielnia Ogrodnicza w Grabowie. Od 1999 roku głównym organizatorem jest Gmina Grabów oraz Wojewódzki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Bratoszewicach. Impreza ma charakter wystawienniczo–naukowy.

Zawsze są organizowane szkolenia i konsultacje z zakresu nowoczesnych technik uprawy i przechowywania cebuli prowadzone przez naukowców z Instytutu Warzywnictwa w Skierniewicach. W części wystawienniczej udział biorą firmy zajmujące się zaopatrzeniem rolników w nasiona, środki ochrony roślin, maszyny do uprawy, siewu, zbioru i przygotowania do sprzedaży cebuli i innych warzyw.

Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że na terenie Gminy została wyhodowana nowa odmiana cebuli pod nazwą Grabowska. Odmiana wysoko oceniana przez rolników z uwagi na swoje walory hodowlane tj. ładny kształt, bardzo dobra plenność, wysoka tolerancyjność na mączniaka, oraz wyrównanie wielkości cebul w plonie.

Źródło: Galeria zdjęć z gminy Grabów

Święto Palanta – jedyna taka impreza w kraju a nawet w Europie

Wieś Grabów znana jest w Polsce ze Święta Palanta, które co roku przyciąga rzesze turystów z całego kraju, którzy zapartym tchem śledzą zmagania palanciarzy. Święto Palanta to impreza rekreacyjna kultywująca miejscową tradycję. Tak naprawdę nikt nie wie, kiedy zrodził się tutaj zwyczaj gry w palanta. Zasady gry przekazywano ustnie z pokolenia na pokolenie. Organizowana jest zawsze we wtorek po Świątach Wielkanocnych. Nikt dokładnie jednak nie wie kiedy to mieszkańcy Grabowa kijami do zabijania świni zaczęli po raz pierwszy odbijać piłkę między „**Piekłem**” a „**Niebem**” dając początek temu niezwykłemu świętu przedłużającemu o jeden dzień wielkanocne świętowanie.

Święto Palanta jest zatem dla mieszkańców tej gminy tym samym co karnawał dla Brazylijczyków. W pierwszy dzień po Świątach Wielkanocnych rzemieślnicy w Grabowie nie pracują, a za to spotykają się na gminnym rynku, aby jak co roku rozegrać palantowe zawody, a później dalej świętować przy suto zastawionych stołach. Wówczas to, wójt Grabowa przekazuje swoją władzę na czas trwania tego jedyne w swoim rodzaju festynu Adamowi Rapackiemu, aktualnemu Prezesowi Klubu Palanta.

Po okolicznościowych przemówieniach i chwili ciszy poświęconej tym graczom, którzy już odeszli z tego świata następuje wybór zawodników dwóch przeciwnych drużyn. Wyboru graczy dokonują kapitanowie drużyn czyli „matki”, którymi są najstarsi Grabowscy palanciarze. Natomiast prezes Klubu Palanta dokonuje pasowania na członków Klubu młodych rzemieślników rozpoczynających dopiero swoją działalność gospodarczą.

Źródło: Galeria zdjęć z gminy Grabów oraz Stowarzyszenia Rozwoju Gmin „CENTRUM”

Gmina Krośniewice

- „Dni Krośniewic” – organizowane corocznie w czerwcu
- „Ogólnopolskie Spotkania Kolekcjonerskie” – również czerwcową impreza
- „Festyn Majowy” – organizowany corocznie na dzień 1 – go Maja
- wystawy czasowe w Muzeum im. J. Dunin – Borkowskiego
- „Spotkanie z gwiazdą” – cyklicznie organizowane spotkania ze znanymi osobami (artystami, pisarzami, aktorami itp)
- „Międzyszkolne Zmagania Artystyczne”
- konkursy kulinarne: „Karnawałowe wypieki”, „Jajko w każdej postaci”
- „Noc sztuki” – nocne zwiedzanie muzeum
- „Czwartki lekkoatletyczne” – impreza sportowa organizowana cotygodniowo, od wiosny do jesieni każdego roku
- „Kiermasz Świątecznych Rozmaitości”
- koncerty muzyki patriotycznej, kameralnej, wojskowej, kościelnej (koncert kolęd).

Ogólnopolskie Święto Kolekcjonerów

Impreza ta jest najpoważniejszym przedsięwzięciem merytoryczno–organizacyjnym programu „Przeszłość – Przyszłości”. Od 2002 roku organizowana jest cyklicznie w pierwszą sobotę i niedzielę czerwca w budynkach muzeum i na terenie Krośniewic.

W pierwszym dniu tego święta odbywają się uroczystości wręczenia Honorowej Nagrody Hetmana Kolekcjonerów Polskich Jerzego Dunin – Borkowskiego, otwierana jest wystawa z cyklu „Współcześni kolekcjonerzy polscy”, wygłaszana prelekcja o charakterze kolekcjonerskim.

Przeprowadza się również Aukcję antykwaryczną pod nazwą: „Kolekcjonerzy Swojemu Hetmanowi”. Dochód z aukcji przeznaczony jest na organizowanie przy muzeum – Centrum Kolekcjonerstwa Polskiego, imprezę kończy spotkanie kolekcjonerskie. W tej części imprezy uczestniczą władze polskiego ruchu kolekcjonerskiego i innych ogólnopolskich stowarzyszeń specjalistycznych, przedstawiciele klubów kolekcjonerskich, laureaci Honorowej Nagrody i goście honorowi.

W drugim dniu święta, na placu przed muzeum, organizowane są Targi kolekcjonerskie „Na skrzyżowaniu”, z udziałem kolekcjonerów – wystawców z terenu całej Polski oraz inne imprezy towarzyszące.

Źródło: Galeria zdjęć z gminy Krośnice „Na targach kolekcjonerskich” (2004)

Gmina Krzyżanów

- Bal Noworoczny dla Maluchów (zabawa choinkowa z Mikołajem)
- Dzień Bibliotek i Czytelnictwa – maj;
- „Bieg Pokoju”

W rocznicę zwycięstwa (8 maj) – młodzieżowa sztafeta sportowa na trasie: Łęki – Krzyżanów – Kaszewy. Uroczystość poprzedza msza święta, a następnie uczestnicy składają kwiaty na żołnierskich mogiłach. Pałeczkę zwycięstwa na trasie sztafety przejmują kolejno uczniowie z poszczególnych placówek oświatowych (tj. Szkół Podstawowych: w Micinie, w Wałach, w Kaszewach oraz Gimnazjum w Krzyżanowie). Uroczystość kończy apel poległych na terenie nekropolii w Kaszewach.

Źródło: „Promocja gminy Krzyżanów” 2007

- Dzień Działacza Kultury połączony z obchodami Dnia Matki
- „Święto Wsi Polskiej” (30 maj) – impreza plenerowa.

Majowy piknik z atrakcjami dla dorosłych i dla dzieci, wspólne ognisko, oraz promocja dorobku kulturalnego gminy wiejskiej. W tradycję „Zielonych Świątek” wplata się całokształt wzajemnej współpracy.

Źródło: „Promocja gminy Krzyżanów” 2007

- Kolorowe Lato – imprezy wakacyjne:
- „Powitanie lata” – impreza masowa, zorganizowana przy współpracy i z dofinansowaniem przez Gminną Komisję Do Spraw Rozwiązywania Problemów Alkoholowych w Krzyżanowie. Obejmuje blok imprez sportowo–rekreacyjnych, profilaktykę uzależnień oraz gry, quizy, konkursy tematyczne uhonorowane atrakcyjnymi nagrodami, a także wspólne pieczenie kiełbasek przy ognisku i popisy artystyczne przygotowane przez uczniów szkół podstawowych i gimnazjalistów.
- Formy zorganizowane w zakresie właściwego zagospodarowania czasu wolnego dzieci i młodzieży w okresie letniej kanikuły i ferii zimowych. Program obejmuje stałe zajęcia świetlicowe, formy edukacyjno–rozrywkowe, rozgrywki i turnieje sportowe oraz wycieczki krajoznawczo–turystyczne. Tego rodzaju inicjatywy podejmowane są po to, aby młodzi odbiorcy mogli poznać atrakcyjne zakątki w kraju i poza jego granicami.
- uroczystość patriotyczna pod pomnikiem Poległych w Obronie Ojczyzny – w rocznicę 1 września; uroczystość patriotyczna, upamiętniająca wydarzenia związane z heroizmem polskiego żołnierza w walce z hitlerowskim najeźdźcą połączona z żywą lekcją historii dla młodego pokolenia.
- Wigilijne Spotkanie Animatorów Kultury z zaproszonymi samotnymi seniorami z udziałem przedstawicieli samorządu lokalnego;
- „Święto Seniora” (styczeń) – w ramach obchodów Dnia Babci i Dziadka – impreza integrująca pokolenia, umacniająca więzi na linii dziadkowie–wnuki.
- „Z lotem papieskich gołębi” (2 kwiecień) – uroczystość na cześć Papieża – Polaka, której towarzyszy okolicznościowy koncert z udziałem gwiazd scen muzycznych i młodych artystów–amatorów z terenu gminy.

Gmina Łanięta

- Dzień Łaniąt połączony z Dniem Bociana - maj/czerwiec;
- Gminne Dożynki połączone z Dniem Sportowca – wrzesień;

Gmina Nowe Ostrowy

- Turniej tenisa stołowego – ferie zimowe w tym kulig, ognisko; organizator LKS „Ostrowia” – luty;
- Imprezy masowe – sportowo – rozrywkowe; organizator świetlice w Ostrowach – maj 1 – 3;
- Powiatowa turniejada Imielno – szkoły powiatu kutnowskiego klas I – III; organizator Szkoła Podstawowa Imielno – maj;
- Rajd Starych Motocykli (szlakiem Walk nad Bzurą); organizator Komandor rajdu – wrzesień;
- Sprzątanie świata; organizator szkoły, Urząd Gminy – wrzesień;
- Dzień Seniora; organizator ZW. Emerytów, SP Ostrowy
- Spotkanie Mikołajkowe dla dzieci i młodzieży;
- Wigilia dla samotnych;

Gmina Strzelce

- Wielka Orkiestra Świątecznej Pomocy – styczeń;
- Festyn z okazji Dnia Dziecka – czerwiec.

Gmina Witonia

- Powiatowy Przegląd Gawędziarzy i Zespołów Ludowych

Gmina Żychlin

- Żychlińska Liga Koszykówki – luty;
- Akcja „zima” dla dzieci i młodzieży – luty;
- Powiatowe zmagania artystyczne szkół podstawowych i gimnazjalnych – kwiecień;
- Żychlińskie Targi Biesiadne – czerwiec;
- Żychliński Turniej Piłki Siatkowej – maj;
- Artystyczny Przegląd Koła Gospodyń Wiejskich – czerwiec;
- „Dni Żychlina” – festyn – czerwiec;
- Akcja „Lato” dla dzieci i młodzieży – lipiec;
- Pożegnanie lata – impreza plenerowa – wrzesień;
- Przegląd Artystycznego Ruchu Seniora – wrzesień;
- Dzień Seniora – październik;
- Wigilijne spotkania środowiskowe – grudzień.

III. Analiza SWOT obszaru objętego LSR

1. Mocne strony:

- położenie w centrum kraju – bliskość dużych aglomeracji, takich jak: Warszawa, Łódź, Poznań oraz dużych miast: Płock, Konin, Włocławek, Toruń;
- dobra dostępność komunikacyjna (drogowa, kolejowa, autobusowa, lotnicza);
- dogodne położenie komunikacyjne na trasie Wschód – Zachód i Północ – Południe;
- dobra sieć drogowa pomiędzy gminami;
- mały udział przemysłu szczególnie uciążliwego dla zdrowia;
- gleby o wysokich klasach;
- wysoka kultura rolna;
- tradycyjne gospodarstwa rodzinne;
- duże obszary przeznaczone pod inwestycje;
- zdrowa żywność;
- duża aktywność w pozyskiwaniu środków ze źródeł zewnętrznych i realizacja projektów z tych źródeł finansowanych lub współfinansowanych;
- zaawansowany proces uporządkowania gospodarki odpadami i selektywna zbiórka odpadów;
- bogata historia regionu, liczne zabytki, w tym zabytkowa, ciągle działająca sieć kolei wąskotorowej wraz z zabytkowym taborem;
- atrakcyjne w skali kraju i Europy zabytki: Zamek w Oporowie, Archikolegiata w Tumie;
- miejsca historycznych walk: Bitwa nad Bzurą;
- piętnastoletnia działalność Związku Gmin Regionu Kutnowskiego, wpływającego na integrację działań i rozwój całego regionu;
- potencjał do rozwoju agroturystyki;
- tradycje ludowe i kultywowanie folkloru;
- aktywnie działające organizacje pozarządowe;
- opracowana i wdrażana strategia rozwoju turystyki dla tego obszaru;
- najnowsze opracowania o walorach zabytkowych obszaru, to między innymi: „Wieś i dwór w powiecie kutnowskim (zarys dziejów XIX i I połowy XX w.)” autorstwa Henryka Lesiaka, „Zabytki powiatu kutnowskiego” M. Rożej, T. Skuza, M. Glinda, R. Czekański przy współpracy A. Stelmasiak i G. Brekman oraz „Szlakiem dworów regionu kutnowskiego” Henryka Lesiaka, jak również „Po pałacach i dworach Mazowsza” Tadeusza Jaroszewskiego i Waldemara Baranieckiego i inne.

2. Słabe strony:

- zły stan nawierzchni dróg;
- niska lesistość;
- brak naturalnych zbiorników wodnych;
- niewystarczająca infrastruktura ochrony środowiska;
- słabo rozbudowana sieć gazowa;
- niewystarczająca ilość pieniędzy w budżetach gmin na inwestycje poprawiające atrakcyjność obszaru;
- niewystarczający poziom wykształcenia mieszkańców;
- niewystarczająca ilość szlaków pieszych, rowerowych i konnych;
- duża ilość słabo zagospodarowanych lub zdewastowanych obiektów o potencjalnej wartości turystycznej;
- ograniczony dostęp do Internetu;
- niskie wykorzystanie alternatywnych źródeł energii;
- brak zbiorników rekreacyjnych i retencyjnych;
- mało rozwinięta infrastruktura turystyczna;
- niedostatecznie rozwinięty system informacji turystycznej i promocji regionu;
- niedostateczna ilość kadry do obsługi ruchu turystycznego i niski poziom przygotowania merytorycznego;
- brak markowego produktu turystycznego;
- brak obiektów z kuchnią regionalną;
- niewystarczająca baza noclegowa.

3. Szanse:

- wdrażanie zasad zrównoważonego rozwoju;
- konsekwentna realizacja LSR i dalszy rozwój partnerstwa w ramach programu Leader+;
- możliwość pozyskiwania środków finansowych ze źródeł zewnętrznych;
- pozyskanie inwestorów krajowych i zagranicznych;
- rosnąca popularność turystyki kulturowej;
- wzrost popularności turystyki weekendowej;
- wielozakresowe wykorzystanie tras kolei wąskotorowej;
- program funduszy pomocowych;
- kontynuacja rozwoju turystyki rowerowej i pieszej (dalsza budowa i znakowanie ścieżek i tras turystycznych);
- propagowanie turystyki konnej (budowa szlaku konnego);
- rozwój bazy hotelowej i gastronomicznej;
- możliwość tworzenia gospodarstw agroturystycznych, jako alternatywnego źródła dochodu w

rolnictwie;

- rozwój mikroprzedsiębiorstw;
- podjęcie działań mających na celu informatyzację społeczności lokalnych;
- dalsze wdrażanie opracowanej strategii rozwoju turystyki;
- rozwój produktów turystycznych;
- wzrost zainteresowania turystyką kulturowo-poznawczą i weekendową;
- wzrost bezpieczeństwa (zapewnienie bezpieczeństwa osobistego i komunikacyjnego turystów).

4. Zagrożenia:

- niezadawalający producentów poziom opłacalności produkcji rolnej;
- ciągle utrzymujący się wysoki poziom bezrobocia;
- brak instytucji wspomagającej mieszkańców przy pozyskiwaniu zewnętrznych środków finansowych, w tym funduszy UE
- odpływ osób o wysokich kwalifikacjach do dużych miast i innych krajów;
- postrzeganie regionu jako obszaru tranzytowego;
- silna konkurencja obszarów o podobnej ofercie turystycznej;
- brak konsolidacji środowisk działających na rzecz rozwoju turystyki;
- niedostateczna świadomość turystów o turystycznych walorach i istnieniu ciekawych miejsc i zabytków na obszarze.

IV. Cele ogólne i szczegółowe LSR

Lokalna Strategia Rozwoju opracowywana przez Lokalną Grupę Działania ma charakter przekrojowy i skupia się wokół tematów i obszarów, które mogą łączyć różne środowiska i które zostały wskazane w projekcie Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007 – 2013 jako możliwe do realizacji podejścia Leader.

Lokalne partnerstwo wspierając wybrany kierunek rozwoju, wytyczyło cele strategiczne wynikające z uwarunkowań obszaru objętego Lokalną Strategią. Cele strategiczne i operacyjne są efektem przeprowadzonej analizy SWOT, są odpowiedzią na potrzeby miejscowej ludności i umożliwiają długofalową realizację działań w okresie programowania 2007 – 2013.

Tabela nr 8 – Cele Strategiczne

CEL STRATEGICZNY I		
Poprawa jakości życia mieszkańców na obszarze Stowarzyszenia Rozwoju Gmin „CENTRUM”		
CEL OPERACYJNY I	CEL OPERACYJNY II	CEL OPERACYJNY III
Budowanie kapitału społecznego na obszarach wiejskich poprzez aktywizację mieszkańców oraz inicjowanie działań do powstawania nowych miejsc pracy na terenie LGD	Rozwój infrastruktury technicznej i społecznej oraz ochrona środowiska	Wykorzystanie zasobów i tradycji lokalnych do rozwoju przedsiębiorczości
DZIAŁANIA	DZIAŁANIA	DZIAŁANIA
1. Opracowanie, druk i dystrybucja materiałów promocyjnych 2. Organizowanie warsztatów, szkoleń i staży dla urzędników, rolników, przedsiębiorców, organizacji pozarządowych 3. Organizacja imprez, festynów, targów, konkursów i przeglądów 4. Organizacja szkoleń dla osób odchodzących z rolnictwa 5. Wspieranie działalności i rozwoju instytucjonalnego organizacji pozarządowych jako przyszłych pracodawców 6. Rozwój działalności ludowych zespołów pieśni i tańca 7. Szkolenia dla mieszkańców między innymi z zakresu: agroturystyki, doradztwa zawodowego, segregowania	Wspieranie następujących obszarów działalności gospodarczej: a) Budowa i modernizacja bazy noclegowej i gastronomicznej b) Produkcja biopaliw i energii ze źródeł odnawialnych c) Gospodarstwa agroturystyczne d) Tworzenie firm doradczych i konsultingowych e) Montaż i serwisowanie przydomowych oczyszczalni ścieków f) Powstawanie i rozwój stadnin koni g) Powstanie plantacji roślin energetycznych h) „oazy zieleni” – nasadzenia i) rozbudowa infrastruktury teleinformatycznej j) zwiększenie ilości i rodzaju	Wspieranie następujących obszarów działalności: a) Tworzenie i promowanie gospodarstw rolnych oraz zachęcanie do zawodów związanych z rękodzielnictwem b) Tworzenie i promowanie miejsc pracy w zawodach związanych z usługami około rolniczymi c) Tworzenie małych sklepów wiejskich z asortymentem spożywczym oraz z zaopatrzeniem w art. do produkcji rolnej d) Twórczości artystycznej i rękodzieła, a także działalności usługowej w tym zakresie e) Produkcja szkółkarstwa – rośliny ozdobne, owocowe, dekoracyjne f) Wykorzystanie produktów

odpadów, aplikowania o środki unijne itp. 8. Program „Młodzieżowi Liderzy” aktywizujący młodzież 9. Program Edukacji Ekologicznej dla młodzieży	wykonywanych usług komunalnych	lokalnych do przetwórstwa spożywczego wykreowanie produktu lokalnego g) Powstawanie i rozwój stadnin koni h) powstawanie i rozwój mikroprzedsiębiorstw
---	--------------------------------	--

Tabela nr 9 – Cele strategiczne

CEL STRATEGICZNY II		
Obszar Stowarzyszenia Rozwoju Gmin „CENTRUM” Regionem Turystycznym		
CEL OPERACYJNY I	CEL OPERACYJNY II	CEL OPERACYJNY III
Rozwój turystyki kulturowo-rekreacyjnej poprzez wykorzystanie zasobów naturalnych, historycznych i kulturowych	Odnowa wsi i zachowanie dziedzictwa kulturowego	Wzrost atrakcyjności rekreacyjnej i turystycznej wsi
DZIAŁANIA	DZIAŁANIA	DZIAŁANIA
1. Zagospodarowanie obiektów zabytkowych i tradycyjnych 2. Renowacja i konserwacja obiektów zabytkowych 3. Zagospodarowanie i rewitalizacja parków	1. Budowa i zagospodarowanie placów zabaw dla dzieci, skwerów, placów zieleni 2. Budowa i rozbudowa boisk sportowych we wsiach i wiejskich sal sportowych 3. Odrestaurowanie i odnowa obiektów sakralnych 4. Wytaczanie, budowa i zagospodarowanie szlaków turystycznych i ścieżek rowerowych 5. Budowa infrastruktury terenowej do jazdy konnej 6. Budowa i przebudowa świetlic wiejskich 7. Utworzenie izby pamięci 8. Budowa remiz strażackich 9. Remonty i wyposażenie remiz strażackich i świetlic wiejskich 10. Zagospodarowanie obiektów zabytkowych i tradycyjnych 11. Odbudowa i zagospodarowanie zespołów dworsko-parkowych i pałacowo-parkowych 12. Zagospodarowanie przestrzeni publicznej w miejscowościach 13. Odbudowa i renowacja kościołów, cmentarzy, obiektów sakralnych, obiektów zabytkowych i kapliczek przydrożnych 14. Zagospodarowanie obszarów objętych programem „Natura 2000”	1. Wykorzystanie możliwości kolei wąskotorowej 2. Wytczenie, budowa i zagospodarowanie szlaków turystycznych i ścieżek rowerowych 3. Budowa infrastruktury terenowej do jazdy konnej 4. Utworzenie centrów informacji turystycznej – System informacji turystycznej o bazie noclegowej i atrakcjach. 5. Kompleksowa promocja produktów turystycznych 6. Zagospodarowanie stawów i terenów przy stawach

15. Odnowa parków, urządzenie i zagospodarowanie istniejących i nowych placów zieleni, budowa „skate – parków”
16. Pielęgnacja istniejących pomników przyrody
17. Kultywowanie tradycji wiejskich i ludowych przez koła gospodyń wiejskich
18. Prezentacje wyrobów lokalnych twórców ludowych w innych regionach
19. Prowadzenie warsztatów oraz organizowanie imprez międzyregionalnych z udziałem zespołów ludowych
20. Udział rodzin muzykujących w imprezach międzyregionalnych
21. Wspieranie działalności zespołów artystycznych, obrzędowych i muzycznych oraz kół gospodyń wiejskich, jednostek OSP
22. Wspieranie organizowanych imprez folklorystycznych i obrzędowych oraz festynów i promujących kulturę, tradycję i historię społeczności lokalnej
23. Programy edukacyjne dla dzieci i młodzieży z zakresu wiedzy o tradycji i historii regionu
24. Powstanie regionalnych (lokalnych) izb pamięci
25. Dopuszczenie strażackich orkiestr dętych i zespołów ludowych lub powstanie nowych
26. Imprezy szkolne promujące dziedzictwo kulturowe
27. Festyny, imprezy promujące lokalne dziedzictwo kulturowe
28. Opracowanie, druk i dystrybucja materiałów promujących gminę i dziedzictwo kulturowe
29. Propagowanie i zachowanie dziedzictwa kulturowego w tym tradycji sztuki i kultury
30. Promowanie produktów lokalnych
31. Wykonanie ekspertyz w celu identyfikacji kluczowych zasobów naturalnych i kulturowych

V. Misja LGD Stowarzyszenia Rozwoju Gmin „CENTRUM”

W trwałym i zrównoważonym rozwoju pojęcie dobrobytu mierzy się skalą posiadania zasobów kulturowych, przyrodniczych a w dalszej konsekwencji – posiadania kapitału ludzkiego, który determinuje przetrwanie cywilizacji nie tylko w skali lokalnej, ale również w skali globalnej. Obecnie stajemy przed obliczem wyboru, jaki świat pozostawimy naszym pokoleniom. Sozologowie głoszą, że degeneracja zasobów przyrodniczych pociąga za sobą degenerację zasobów kulturowych. Gdy zasoby kulturowe ulegną degeneracji wtedy upada cywilizacja. Bardzo mądre stwierdzenie panujące wśród obrońców zasobów przyrodniczych i kulturowych brzmi: "naszą Ziemię pożyczyły nam przyszłe pokolenia". Można z tego wysunąć wniosek, że nasz sens istnienia polega na pielęgnowaniu tego, co mamy, aby zostało to zachowane dla naszych pokoleń.

Stowarzyszenie Rozwoju Gmin „CENTRUM” powołane zostało w kwietniu 2006 roku. Misją Stowarzyszenia jest poprawa jakości życia mieszkańców z tego obszaru poprzez działania rozwojowe i aktywizacyjne. Leader daje wiele możliwości dążenia poprzez poprawę jakości życia do zrównoważonego rozwoju. Program Leader poprzez wzrost gospodarczy prowadzi do zwiększania spójności społecznej, w tym między innymi zmniejszania rozwarstwienia społecznego, wyrównywania szans, przeciwdziałania marginalizacji i dyskryminacji oraz podnoszenia jakości środowiska naturalnego poprzez między innymi ograniczanie szkodliwego wpływu produkcji i konsumpcji na stan środowiska, ochronę zasobów przyrodniczych.

Obszar Stowarzyszenia Rozwoju Gmin „CENTRUM” regionem turystycznym – to hasło drugiego wyznaczonego celu strategicznego. Jego główne założenia dotyczą: rozwoju turystyki kulturowo-rekreacyjnej poprzez wykorzystanie zasobów naturalnych, historycznych i kulturowych, odnowy wsi i zachowania dziedzictwa kulturowego oraz wzrostu atrakcyjności rekreacyjnej i turystycznej wsi. W związku z tym planowane przez Stowarzyszenie działania są ściśle zorientowane w tym kierunku.

VI. Specyfika obszaru i jego zgodność z celami LSR

Cele strategiczne i działania Lokalnej Strategii Rozwoju Stowarzyszenia Rozwoju Gmin „CENTRUM” zostały zaproponowane po dokładnej analizie elementów składających się na specyfikę obszaru. Cechy wyróżniające obszar LGD są komplementarne do działań i operacji zaplanowanych w LSR. Jest to gwarantem osiągnięcia celów zarówno strategicznych jak i szczegółowych.

Informacje specyficzne dla obszaru LGD:

- ogromna chęć do pracy i działań zmierzających do rozwoju regionu
- obszary chronionego krajobrazu: Obszar w większości położony na terenie 3 obszarów chronionego krajobrazu: Doliny Bzury, Doliny Warty i Neru, Pradoliny Warszawsko – Berlińskiej
- tereny objęte obszarem „NATURA 2000”
- występują korytarze ekologiczne sieci EKONET – korytarz ekologiczny doliny rzeki Bzury.
- Dolina Bzury i Neru – ostoją o randze europejskiej;
- 4 Rezerwaty przyrody
- preferowane jest gospodarowanie rolnicze przyjazne środowisku oraz rewaloryzacja zabytkowej zabudowy wiejskiej,
- bardzo duża ilość zespołów pałacowo-podworskich (możliwość ich adaptacji)
- słabe oznakowanie terenu, brak punktów informacji turystycznej,
- brak bazy noclegowej oraz gospodarstw agroturystycznych,
- szlaki rowerowe: „Bitwy nad Bzurą” – 27,5 km; „Pałace, dwory i zamki” – 48,5 km; „Północny Cebulowy” – 30 km.
- zabytki sakralne
- atrakcyjne w skali kraju i Europy zabytki – Muzeum Zamek w Oporowie – stanowiący perłę średniowiecznej architektury gotycki zamek rycerski, Archikolegiata NMP w Tumie, Ruiny Zamku w Besiekierach,
- szlak turystyczny „Perły Regionu”
- ogromna i zróżnicowana aktywność społeczności lokalnych w gminach i liczba organizacji pozarządowych, działających w wielu płaszczyznach
- małe zasoby komunalne gmin,
- Krośniewicka Kolej Dojazdowa – największa w Polsce stacja wąskotorowa z przełomu XIX i XX wieku – możliwość jej wykorzystania w turystyce i rekreacji
- organizacja imprez o zasięgu ogólnopolskim i regionalnym: Międzywojewódzki Przegląd Kapel Ludowych w Bedlnie, Święto Palanta i Ogólnopolski Dzień Cebulowy w Grabowie, "Ogólnopolskie Spotkania Kolekcjonerskie" w Krośniewicach, odpusty parafialne w Głogowcu i

w Woźniakowie, „Odpust Św. Małgorzaty”, Noc Świętojańska w Woli Kalkowej; Uroczyste obchody wybuchu II Wojny Światowej w rocznicę oraz Bitwy nad Bzurą w Orłowie

- aktywność OSP i kół gospodyń wiejskich,
- przygotowywanie i promocja gminnych terenów pod aktywizację gospodarczą,

Powyższe uwarunkowania i założenia zdeterminowały treść przyjętych celów strategicznych.

Pierwszy z celów strategicznych: **Poprawa jakości życia mieszkańców poprzez zrównoważony rozwój obszaru LGD**, został zorientowany na:

- doskonalenie tych cech obszaru, które decydują o jego pozytywnej wyjątkowości dla mieszkańców,
- Budowanie kapitału społecznego na obszarach wiejskich poprzez aktywizację mieszkańców oraz inicjowanie działań do powstawania nowych miejsc pracy na terenie LGD
- budowanie zainteresowania mieszkańców wykorzystywaniem lokalnych potencjałów na rzecz rozwoju przedsiębiorczości, a w konsekwencji powstawanie nowych firm i miejsc pracy,
- stwarzanie podstaw dla odblokowywania aktywności mieszkańców,
- przeciwstawianie się negatywnym zjawiskom demograficznym, w szczególności zapobieganie narastającej groźbie trwałej emigracji o podłożu ekonomicznym.

Drugi z celów strategicznych: **Obszar Stowarzyszenia Rozwoju Gmin „CENTRUM” Regionem Turystycznym** został zorientowany na:

- odnowę wsi i zachowanie dziedzictwa kulturowego
- rozwój turystyki kulturowo–rekreacyjnej poprzez wykorzystanie zasobów naturalnych, historycznych i kulturowych
- wzrost atrakcyjności rekreacyjnej i turystycznej wsi poprzez wzmacnianie pozycji w otoczeniu regionalnym, tworzenie interesującej oferty oraz wzmacnianie wizerunku.

VII. Zintegrowane podejście dla planowanych do realizacji przedsięwzięć w ramach LSR

Działania zapisane w Lokalnej Strategii Rozwoju wyróżnia idea podejścia zintegrowanego. Lokalna Strategia Rozwoju zakłada długofalową współpracę między lokalnymi władzami, organizacjami oraz społecznie odpowiedzialnymi przedsiębiorcami na rzecz rozwiązywania problemów społecznych i gospodarczych lokalnej społeczności.

Lokalna Strategia Rozwoju powstała w celu wspólnego rozwiązywania problemów, wymiany zasobów i doświadczeń, lepszej koordynacji działań w sferze społecznej, gospodarczej i publicznej. Stowarzyszenie Rozwoju Gmin „CENTRUM” realizuje swoje działania poprzez wielosektorowe podejście, integrację i współdziałanie.

Przedstawione w LSR zadania i cele są ściśle ze sobą powiązane i jednocześnie wzajemnie się uzupełniają, również na szczeblu regionalnym. Planowane do realizacji przedsięwzięcia dotyczą wielu istniejących i możliwych do wykonania działań z dziedzin gospodarczych charakterystycznych dla obszaru działania LGD, które w efekcie przyniosą wiązane korzyści i pozytywnie wpłyną na całokształt wyznaczonych celów.

Obszary priorytetowe, takie jak turystyka, czy rekreacja, zaktywizują mieszkańców, przedsiębiorców jak również gminy, co w efekcie wykaże wartość dodaną zrealizowanych projektów w postaci sieci partnerów w różnych obszarach tematycznych. Zaplanowane działania na rzecz wzrostu atrakcyjności rekreacyjnej i turystycznej bazują na dziedzictwie kulturowym oraz na przyrodniczej atrakcyjności regionu (rezerwaty przyrody, obszary przyrodniczo cenne, korytarze ekologiczne, obszary sieci EKONET, Natura 2000).

Obszar skoncentrowany na budowaniu kapitału społecznego poprzez aktywizację mieszkańców oraz inicjowanie działań do powstawania nowych miejsc pracy na terenie LGD integruje podmioty z różnych sektorów, korzyści w postaci wzmocnienia potencjału i umiejętności trafią do wszystkich płaszczyzn i różnych grup wiekowych (np. „Program Edukacji Ekologicznej” od przedszkolaka do starszaka).

Realizacja działań w ramach LSR wymaga aktywnego włączenia się podmiotów reprezentujących różne miejscowości i różne sektory; znaczna część działań nastawiona jest na prowadzenie wspólnej, ujednoczonej polityki informacyjnej opartej na danych przekazywanych przez różne podmioty lokalne.

Realizacja Strategii integruje rozwój obszaru LGD w wymiarach środowiskowym, społecznym, kulturowym, przestrzennym, gospodarczym; wszystkie te wymiary są ze sobą współzależne.

VIII. Innowacyjne podejście dla planowanych do realizacji przedsięwzięć w ramach LSR

Innowacyjność podejścia i przygotowania Lokalnej Strategii Rozwoju jest niewątpliwie ważnym i jednym z najbardziej wyróżniających się elementów i atutów Stowarzyszenia Rozwoju Gmin „CENTRUM”.

Etapy przygotowania i konsultacji LSR, ale przede wszystkim działania jakie Stowarzyszenie przeprowadziło w celu poinformowania o możliwościach jakie niesie za sobą PROW i podejście Leader wyróżniały się ogromną kreatywnością i ciekawą formą.

Proces tworzenia LSR wywarł ogromny wpływ na członków Stowarzyszenia, partnerów oraz potencjalnych przyszłych beneficjentach wdrażanych projektów, ze względu na szeroki udział społeczny i innowacyjny charakter komunikowania się i konsultacji.

Zasady, jakimi kieruje się podczas pracy Stowarzyszenie Rozwoju Gmin „CENTRUM” opierają się na nowatorskich założeniach np: dobrowolności. Nowatorski charakter dotyczy również obszaru działań LSR i operacji planowanych do realizacji:

- stworzenie markowego produktu turystycznego „Perły Regionu” poprzez wykorzystanie unikatowego na skalę europejską dziedzictwa kulturowego,
- rozwój nowych, zapomnianych i niewykorzystywanych rodzajów usług (związanych z napływem turysty),
- nowatorskie podejście do turystyki, aktywizujące różne płaszczyzny i różne środowiska,
- wykorzystywanie niepowtarzalnych walorów lokalnych, w szczególności kulturalnych i przyrodniczych do tworzenia produktów lokalnych i produktów wizytówek (rozwijane produkty tradycyjne lub zupełnie nowe koncepcje produktów),
- wykorzystywania nowoczesnych technologii (również informatycznych) do szerokiej propozycji promocji obszaru LGD,
- tworzeniu trwałych sieci kooperacji pomiędzy lokalnymi podmiotami,
- wzmocnienia kompetencji młodych ludzi do generowania i realizowania pomysłów na własny biznes,
- różnorodność form aktywizacji mieszkańców i sposobu komunikacji i współdziałania na rzecz rozwoju obszarów wiejskich,

Ogromne zaangażowanie wszystkich sektorów (samorządowego, społecznego i gospodarczego) w proces tworzenia LSR jest czymś niepowtarzalnym. Wielostronne zaangażowanie mieszkańców w celu rozwiązywania problemów i realizacji potrzeb naszego regionu jest na tym etapie ogromnym sukcesem, który rokuje długofalową współpracę na obszarze działalności LSR.

IX. Procedury i kryteria wyboru operacji przez LGD w ramach działania

1. Tryb postępowania z wnioskiem

Przedmiotem konkursów są projekty określone w działaniach osi 3 Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007 – 2013 Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej oraz tzw. „małe projekty”. Wsparciem objęte mogą zostać następujące typy projektów:

- w ramach projektów „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej” i „Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw”, są to:
  - usługi dla gospodarstw rolnych lub leśnictwa;
  - usługi dla ludności;
  - sprzedaż hurtowa i detaliczna;
  - rzemiosło lub rękodzieło;
  - roboty i usługi budowlane oraz instalacyjne;
  - usługi turystyczne oraz związane ze sportem, rekreacją i wypoczynkiem;
  - usługi transportowe;
  - usługi komunalne;
  - przetwórstwo produktów rolnych lub produktów leśnych;
  - magazynowanie lub przechowywanie towarów;
  - wytwarzanie produktów energetycznych z biomasy itp;
  - rachunkowość, doradztwo lub usługi informatyczne.
- w ramach „Odnowy wsi”:
  - budowa, przebudowa, remont lub wyposażenie obiektów pełniących funkcje publiczne;
  - budowa, przebudowa, remont lub wyposażenie obiektów pełniących funkcje społeczno-kulturalne;
  - budowa, przebudowa, remont lub wyposażenie obiektów pełniących funkcje rekreacyjne i sportowe;
  - budowa, przebudowa, remont lub wyposażenie obiektów służących promocji obszarów wiejskich, w tym:
    - ◆ propagowanie i zachowanie dziedzictwa historycznego;
    - ◆ propagowanie i zachowanie tradycji;
    - ◆ propagowanie i zachowanie sztuki i kultury;
  - kształtowanie obszaru przestrzeni publicznej;
  - budowy, remontu lub przebudowy infrastruktury związanej z rozwojem funkcji turystycznych;
  - budowy, remontu lub przebudowy infrastruktury związanej z rozwojem funkcji sportowych;

- budowy, remontu lub przebudowy infrastruktury związanej z rozwojem funkcji społeczno-kulturalnych;
  - zakup obiektów charakterystycznych dla tradycji budownictwa w danym regionie (w tym zabytki), z przeznaczeniem na cele publiczne;
  - odnawianie, eksponowanie lub konserwacja lokalnych pomników historycznych;
  - odnawianie, eksponowanie lub konserwacja lokalnych budynków będących zabytkami;
  - odnawianie, eksponowanie lub konserwacja lokalnych miejsc pamięci;
  - kultywowanie tradycji społeczności lokalnej oraz tradycyjnych zawodów.
- w ramach tzw. „Małych projektów”:
- organizację szkoleń i innych przedsięwzięć o charakterze edukacyjnym i warsztatowym dla społeczności mieszkającej na obszarze LGD;
  - promocję i rozwój lokalnej aktywności, w tym promocja lokalnej twórczości kulturalnej i artystycznej, z wykorzystaniem lokalnego dziedzictwa kulturowego, historycznego oraz przyrodniczego;
  - rozwój agroturystyki i turystyki na obszarach wiejskich, w tym: utworzenie lub zmodernizowanie elektronicznej bazy informacji turystycznej oraz stron WWW, przygotowania i wydania folderów i innych publikacji informacyjnych, oznaczenie obiektów ważnych lub charakterystycznych dla obszaru LGD;
  - inicjowanie powstawania, rozwoju, przetwarzania, wprowadzania na rynek oraz podnoszenie jakości produktów i usług bazujących na lokalnych zasobach, w tym naturalnych surowców i produktów rolnych i leśnych oraz tradycyjnych sektorach gospodarki;
  - organizację imprez kulturalnych, rekreacyjnych, sportowych na obszarze LGD;
  - zakup i nasadzenia tradycyjnej roślinności oraz starych odmian roślin, w celu wykorzystania lub odnowienia cennego dziedzictwa przyrodniczego lub kulturowego ze szczególnym wskazaniem na obszary chronione;
  - zakup oprogramowania, urządzeń i sprzętu komputerowego i ich udostępnianie na potrzeby społeczności wiejskiej w celu podniesienia jakości życia ludności na obszarze działania LGD;
  - renowacje, zabezpieczanie i oznakowanie przydrożnych kapliczek, pomników przyrody, odkrywek geologicznych i innych miejsc i budowli charakterystycznych dla danej miejscowości wraz z uporządkowaniem terenu wokół tych miejsc;
  - odnawianie elewacji i dachów prywatnych budynków, ogrodzeń oraz innych obiektów charakterystycznych dla budownictwa danego regionu;
  - zakup strojów, eksponatów i innego wyposażenia dla zespołów artystycznych, zespołów folklorystycznych oraz innych grup i zespołów kultywujących miejscowe tradycje i zwyczaje;
  - inwestycje służące utrzymaniu i kultywowaniu tradycyjnych zawodów i rzemiosła oraz inwestycji służących wspieraniu twórczości lokalnej lub ludowej;

- budowę/odbudowę małej infrastruktury turystycznej, w szczególności punktów widokowych, miejsc wypoczynkowych i biwakowych, tras rowerowych, konnych itp.;
- zakup wyposażenia świetlic wiejskich i ich remont.

Wszystkie ogłaszane przez Stowarzyszenie konkursy mają charakter zamknięty. Nabór wniosków będzie prowadzony dwa razy w roku z każdego działania i trwać będzie 45 dni. Po zamknięciu konkursów złożone wnioski pozostają bez rozpatrzenia. Wnioski składane są w biurze Stowarzyszenia. Mogą one być składane osobiście, dostarczone pocztą lub przesyłką kurierską, a o ich złożeniu decyduje data wpływu. W momencie złożenia wniosku zostaje nadany niepowtarzalny numer identyfikacyjny, a składający otrzymuje pisemne potwierdzenie złożenia wniosku (w przypadku wniosków nie składanych osobiście potwierdzenie złożenia wniosku przesyłane jest pocztą).

Wniosek składany jest w dwóch egzemplarzach wersji papierowej i jednej wersji elektronicznej (w formacie PDF) wraz z dwoma kompletami załączników w wersji papierowej. Wzory wniosków oraz pełne regulaminy ogłaszanych konkursów dla poszczególnych działań udostępniane będą na stronie internetowej Stowarzyszenia lub w jego siedzibie.

2. Procedura oceny zgodności złożonych wniosków

Projekty złożone przez Beneficjentów do stowarzyszenia kwalifikujące się do udzielenia pomocy w ramach osi 4 Leader, mogą dotyczyć tylko projektów zgodnych z LSR, przyjętą przez LGD i zatwierdzoną przez samorząd województwa. Wnioski te mogą dotyczyć:

- 1) projektów kwalifikujących się do udzielenia pomocy w ramach działań osi 3 – Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej tj.:
  - Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej,
  - Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw,
  - Odnowa i rozwój wsi,

w tym przypadku projekty muszą spełniać kryteria wyboru określone w PROW 2007 – 2013 dla poszczególnych działań osi 3.

- 2) projektów przyczyniających się do poprawy jakości życia lub zróżnicowania działalności gospodarczej na obszarze działania LGD, które nie kwalifikują się do wsparcia w ramach działań osi 3 – Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej, pod warunkiem spełnienia kryteriów dostępu i wyboru, dla których całkowita wartość projektu wynosi od 4 500 zł do 100 000 zł, zwanych dalej „małymi projektami”.

W ramach projektów kryteria dostępu przewidzianych dla poszczególnych działań osi 3 obejmują:

- dla projektów „Różnicowania w kierunku działalności nierolniczej” pomoc może być przyznana, jeżeli:
  - operacja jest uzasadniona pod względem ekonomicznym;

- operacja spełnia wymagania wynikające z obowiązujących przepisów prawa, które mają zastosowanie do tej operacji;
  - działalność, której dotyczy operacja, zarejestrowana jest w miejscowości należącej do:
    - ◆ gminy wiejskiej, albo
    - ◆ gminy miejsko–wiejskiej, z wyłączeniem miast liczących powyżej 5 tys. mieszkańców, albo
    - ◆ gminy miejskiej, z wyłączeniem miejscowości liczących powyżej 5 tys. mieszkańców;
  - inwestycje związane z budową, remontem, wyposażeniem, zagospodarowaniem nieruchomości objętych operacją, dotyczą nieruchomości położonych w miejscowościach, o których mowa powyżej;
  - operacja wiąże się z możliwością zatrudnienia w ramach podjętej albo rozwijanej działalności nierolniczej;
  - gospodarstwo rolne, w którym pracuje beneficjent było objęte, w roku poprzedzającym rok złożenia wniosku, płatnościami bezpośrednimi;
- dla projektów „ Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw” pomoc może być przyznana, jeżeli:
- operacja jest uzasadniona pod względem ekonomicznym;
  - operacja spełnia wymagania wynikające z obowiązujących przepisów prawa, które mają zastosowanie do tej operacji;
  - siedziba lub oddział lub miejsce zamieszkania przedsiębiorcy oraz, w przypadku operacji związanych z nieruchomością, miejsce położenia nieruchomości, znajdują się:
    - a) w miejscowości należącej do:
      - ◆ gminy wiejskiej albo
      - ◆ gminy miejsko–wiejskiej, z wyłączeniem miast liczących powyżej 5 tys. mieszkańców, albo
      - ◆ gminy miejskiej, z wyłączeniem miejscowości liczących powyżej 5 tys. mieszkańców – w przypadku podmiotów innych niż grupy producentów rolnych, wstępnie uznane grupy producentów owoców i warzyw, uznane organizacje producentów owoców i warzyw oraz podmioty świadczące usługi dla gospodarstw rolnych lub leśnictwa,
    - b) na obszarach wiejskich zgodnie z najszerszą definicją, tj. miejscowości należącej do:
      - ◆ gminy wiejskiej albo
      - ◆ gminy miejsko–wiejskiej, z wyłączeniem miast liczących powyżej 20 tys. mieszkańców, albo
      - ◆ gminy miejskiej, z wyłączeniem miejscowości liczących powyżej 5 tys. mieszkańców – w przypadku grup producentów rolnych, wstępnie uznanych grup producentów owoców i warzyw, uznanych organizacji producentów owoców i warzyw oraz podmiotów świadczących usługi dla gospodarstw rolnych lub leśnictwa,
  - biznesplan przewiduje utworzenie co najmniej 1 miejsca pracy, co uzasadnione jest zakresem rzeczowym operacji;
  - w okresie ostatnich 2 lat wnioskodawca nie uzyskał pomocy w ramach PO Kapitał Ludzki,

działanie „Promocja przedsiębiorczości”;

- dla projektów „Odnowa i rozwój wsi” pomoc finansowa może być przyznana, jeżeli:
  - projekt realizowany jest w miejscowości należącej do:
    - ◆ gminy wiejskiej lub
    - ◆ gminy miejsko–wiejskiej, z wyłączeniem miast liczących powyżej 5 tys. mieszkańców, lub
    - ◆ gminy miejskiej, z wyłączeniem miejscowości liczących powyżej 5 tys. mieszkańców,
  - projekt wpisuje się w zakres Planu Odnowy Miejscowości;
  - projekt nie ma charakteru komercyjnego;
  - w przypadku, gdy projekt realizowany będzie na nieruchomości nie należącej do beneficjenta, beneficjent posiada prawo do dysponowania tą nieruchomością na cele określone w projekcie przez okres 7 lat po realizacji projektu;
  - organizacja pozarządowa działa w obszarze zbieżnym z celami działania „Odnowa i rozwój wsi” w szczególności na rzecz aktywizacji ludności, rozwoju oraz zachowania dziedzictwa kulturowego lub przyrodniczego.

Kryteria dostępu w przypadku małych projektów to między innymi:

- 1) zgodność projektu z LSR;
- 2) zgodność projektu z zakresem pomocy określonym w PROW;
- 3) nie finansowanie projektu z innych środków publicznych.

Ocena złożonych wniosków będzie przebiegać dwuetapowo. Wniosek badany będzie pod względem formalnym i merytorycznym przy pomocy Kart oceny formalnej i merytorycznej wniosku załączonych do LSR załączonych odpowiednio do LSR jako załącznik nr 12 i 13.

X. Budżet LSR dla każdego roku realizacji LSR

Struktura ogólnego budżetu LGD Stowarzyszenie Rozwoju Gmin „CENTRUM” została przygotowana w oparciu o liczbę mieszkańców obszaru LGD zameldowanych na pobyt stały, wg danych GUS na dzień 31.12.2006 r. tj. liczbę 75 281 osób.

Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi w sprawie szczegółowych kryteriów i sposobu wyboru LGD do realizacji LSR w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007 – 2013 budżet przedstawia się następująco:

Łączny budżet LGD SRG „CENTRUM” na lata 2009 – 2015 w podziale na poszczególne działania PROW 2007 – 2013

Tabela nr 10 – Podział środków wg działań

Działanie		Kwota w zł
413 – Wdrażanie LSR	Liczba mieszkańców x 116 zł	8.732.596,00 zł
421 – Wdrażanie projektów współpracy	Liczba mieszkańców x 1 zł	75.281,00 zł
431 – Funkcjonowanie LGD, nabywanie umiejętności i aktywizacja	Liczba mieszkańców x 29 zł	2.183.149,00 zł
	Łącznie	10.991.026,00 zł

Podziału środków z działania „413 – Wdrażanie LSR” dokonano z uwzględnieniem wymaganej rozporządzeniem minimalnej alokacji na poszczególne działania (Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej, Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw, Odnowa i rozwój wsi oraz Małe projekty) na poziomie minimum 10%.

Tabela nr 11 – Podział środków wg programów

Podział 413	Kwota w zł	%	Średnia wielkość dotacji
Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej	874.000,00 zł	10 %	34.960,00 zł
Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw	874.000,00 zł	10 %	43.700,00 zł
Odnowa i rozwój wsi	6.110.596,00 zł	70 %	407,373,06 zł
Małe projekty	874.000,00 zł	10 %	14.566,67 zł
Łącznie	8.732.596,00 zł	100 %	72.771,63 zł

Szczegółowy Budżet LGD Stowarzyszenie Rozwoju Gmin „CENTRUM” na lata 2009 – 2015

Tabela nr 12 – Budżet Lokalnej Grupy Działania

ROK	Kategoria kosztu	413 – Wdrażanie LSR					421 – Wdrażanie projektów współpracy	431- Funkcjonowanie LGD, nabywanie umiejętności i aktywizacja			
		Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej	Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw	Odnowa i rozwój wsi	Małe Projekty	Razem 413		Funkcjonowanie LGD (koszty bieżące)	Nabywanie umiejętności i aktywizacja	Razem 431	
2009	całkowite	200.000	200.000	547.462	112.572	1.060.034	10.281	198.000	60.149	258.149	1.328.464
	kwalifikowalne	200.000	200.000	547.462	112.572	1.060.034	10.281	198.000	60.149	258.149	1.328.464
	do refundacji	100.000	100.000	410.596	78.800	689.396	10.281	198.000	60.149	258.149	957.826
2010	całkowite	300.000	300.000	2.900.000	312.000	3.812.000	14.000	265.000	100.000	365.000	4.191.000
	kwalifikowalne	300.000	300.000	2.900.000	312.000	3.812.000	14.000	265.000	100.000	365.000	4.191.000
	do refundacji	150.000	150.000	2.175.000	218.400	2.693.400	14.000	265.000	100.000	365.000	3.072.400
2011	całkowite	300.000	300.000	1.600.000	210.000	2.410.000	14.000	265.000	100.000	365.000	2.789.000
	kwalifikowalne	300.000	300.000	1.600.000	210.000	2.410.000	14.000	265.000	100.000	365.000	2.789.000
	do refundacji	150.000	150.000	1.200.000	147.000	1.647.000	14.000	265.000	100.000	365.000	2.026.000
2012	całkowite	300.000	300.000	1.600.000	210.000	2.410.000	14.000	265.000	100.000	365.000	2.789.000
	kwalifikowalne	300.000	300.000	1.600.000	210.000	2.410.000	14.000	265.000	100.000	365.000	2.789.000
	do refundacji	150.000	150.000	1.200.000	147.000	1.647.000	14.000	265.000	100.000	365.000	2.026.000
2013	całkowite	300.000	300.000	1.000.000	210.000	1.810.000	14.000	265.000	100.000	365.000	2.189.000
	kwalifikowalne	300.000	300.000	1.000.000	210.000	1.810.000	14.000	265.000	100.000	365.000	2.189.000
	do refundacji	150.000	150.000	750.000	147.000	1.197.000	14.000	265.000	100.000	365.000	1.576.000
2014	całkowite	300.000	300.000	500.000	194.000	1.294.000	6.000	265.000	50.000	315.000	1.615.000
	kwalifikowalne	300.000	300.000	500.000	194.000	1.294.000	6.000	265.000	50.000	315.000	1.615.000
	do refundacji	150.000	150.000	375.000	135.800	810.800	6.000	265.000	50.000	315.000	1.131.800
2015	całkowite	48.000	48.000	0	0	96.000	3.000	125.000	25.000	150.000	249.000
	kwalifikowalne	48.000	48.000	0	0	96.000	3.000	125.000	25.000	150.000	249.000
	do refundacji	24.000	24.000	0	0	48.000	3.000	125.000	25.000	150.000	201.000
Razem	całkowite	1.748.000	1.748.000	8.147.462	1.248.572	12.892.034	75.281	1.648.000	535.149	2.183.149	15.150.464
	kwalifikowalne	1.748.000	1.748.000	8.147.462	1.248.572	12.892.034	75.281	1.648.000	535.149	2.183.149	15.150.464
	do refundacji	874.000	874.000	6.110.596	874.000	8.732.596	75.281	1.648.000	535.149	2.183.149	10.991.026

XI.Opis procesu przygotowania LSR

Proces tworzenia Lokalnej Strategii Rozwoju dla Stowarzyszenia Rozwoju Gmin „CENTRUM” został przeprowadzony w sposób kompleksowy. Opracowane zostały dokumenty na potrzeby bogatej analizy, jaka została przeprowadzona na obszarze 14 gmin wchodzących w skład Lokalnej Grupy Działania. Różne formy i kierunki naszych działań pozwoliły nam na określenie i uściślenie, a także wpisanie do Lokalnej Strategii Rozwoju priorytetowych potrzeb naszego regionu. Cele strategiczne jak i cele szczegółowe, a także zaplanowane działania do realizacji w ramach LSR mają swoje odzwierciedlenie w najpilniejszych potrzebach regionu.

Lokalna Strategia Rozwoju tworzona była etapami począwszy od spotkań w poszczególnych gminach z mieszkańcami oraz zebrań z sołtysami i radnymi w gminach. Na spotkaniach prowadzono rozmowy i dyskusje na tematy związane z celami stowarzyszenia i jego roli w nowym okresie programowania PROW 2007 – 2013. Rozdawane były ulotki przygotowane przez biuro Stowarzyszenia, informujące i nakreślające zasady i możliwości pozyskiwania środków w ramach PROW. We wszystkich gminach została przeprowadzona ankieta dla różnych beneficjentów (gmina, stowarzyszenie, osoba fizyczna), która dała nam podstawy do zdiagnozowania naszych obecnych celów i wyznaczenia priorytetów.

Podczas realizacji Pilotażowego Programu Leader+ członkowie Stowarzyszenia brali udział w licznych szkoleniach, konferencjach i warsztatach praktycznych, dzięki temu zdobyli pełną wiedzę z zakresu PROW i możliwości, jakie daje nam realizacja LSR.

Członkowie Stowarzyszenia Rozwoju Gmin „CENTRUM” oraz mieszkańcy naszego obszaru wypracowali sobie umiejętność współpracy partnerskiej, zgodnie z zasadą trzech ważnych elementów stanowiących fundament naszego działania opartych na: dobrowolności, równości i zaangażowaniu partnerów.

Współpraca i partnerstwo z Lokalnymi Grupami Działania z obszaru naszego województwa (Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „POLCENTRUM”, Fundacja Rozwoju Gmin „PRYM”), a także kontakty międzynarodowe (dwie Lokalne Grupy Działania z Belgii - Walonii „Gal de la Botte du Hainaut” i „Les Lacs de l’Eau d’Heure”) pozwoliły członkom Stowarzyszenia zapoznać się z formami pracy i doświadczeniem naszych partnerów, a także nawiązać koleżeńskie kontakty, które pozwoliły na sprawniejszą współpracę przy realizacji LSR

Lokalna Strategia Rozwoju powstała dzięki powołanemu Zespołowi „LSR” oraz grupie gminnych Koordynatorów „LSR”. Zespoły te dołożyły wszelkich starań, aby wszystkie kwestie istotne z punktu widzenia wielu płaszczyzn, doprowadziły do współdziałania trzech najważniejszych sektorów: publicznego, społecznego i gospodarczego.

Bardzo duża ilość przeprowadzonych konsultacji społecznych (min. ankiety wśród mieszkańców obszaru LGD, spotkania i warsztaty z mieszkańcami i przedstawicielami gmin) są dowodem na to, że wdrożenie Lokalnej Strategii Rozwoju ma szansę zrealizować wszystkie zakładane i oczekiwane zamierzenia przedstawione w opracowaniu.

W czasie pracy nad przygotowaniem LSR wykorzystano różne formy pracy tj.:

- szkolenia i Konferencje organizowane przez SRGC („Program Leader+: przyszłością na rzecz rozwoju obszarów wiejskich” – 31 maja 2007 r.) „Możliwości wsparcia w ramach Funduszy Strukturalnych na lata 2007 – 2013 – Zadania Lokalnej Grupy Działania w procesie wdrażania Działania osi 3 i 4 – 30 sierpnia 2007 r.
- warsztaty praktyczne, spotkania w terenie, spotkania z przedstawicielami gmin – „burze mózgów”, wywiady grupowe, a także doradztwo i konsultacje w biurze Stowarzyszenia.

Na każdym spotkaniu, Zgromadzeniu członków Stowarzyszenia poruszane były tematy związane z LSR i prowadzone dyskusje i konsultacje nad zakresem tematycznym i celami szczegółowymi.

W miesiącach maj – sierpień odbywały się spotkania z mieszkańcami, w tym radnymi i sołtysami w poszczególnych gminach:

- gmina Daszyna – lipiec 2008 r.
- gmina Strzelce – lipiec 2008 r.
- gmina Bedlno – sierpień 2008 r.
- gmina Oporów – maj 2008 r.
- gmina Nowe Ostrowy – lipiec/sierpień 2008 r.
- gmina Łanięta – czerwiec 2008 r.
- gmina Góra Św. Małgorzaty – czerwiec 2008 r.
- gmina Dąbrowice – lipiec/sierpień 2008 r.
- gmina Grabów – lipiec 2008 r.
- gmina Witonia – lipiec 2008 r.
- gmina Krzyżanów – sierpień 2008 r.
- gmina Krośniewice – lipiec 2008 r.
- gmina Krzyżanów – lipiec 2008 r.
- gmina Kutno – sierpień 2008 r.

Podczas tych spotkań omawiano potrzeby, wyznaczano propozycje głównych celów oraz definiowano problemy, dla których przykłady realizacji spotykało się z bardzo dużym zaangażowaniem. Dotyczyło to między innymi tematów związanych z:

- rozwojem turystyki i agroturystyki,
- zwiększeniem dostępności komunikacji publicznej,
- remontem strażnic i adaptowaniem ich na świetlice wiejskie wraz z wyposażaniem w komputery z dostępem do Internetu,

- zagospodarowaniem zabytkowych parków podworskich,
- budową boisk sportowych i obiektów rekreacyjno – sportowych,
- podjęciem działań w celu przyciągnięcia inwestorów do gmin i stworzenia nowych miejsc pracy.

Ponadto podczas realizacji innych projektów ze środków pochodzących z UE oraz środków krajowych realizowanych przez Stowarzyszenie Rozwoju Gmin „CENTRUM” (partnerski wniosek „Zielona zerówka” z LGD „POLCENTRUM”), wykształciły się takie formy współpracy, które zaktywizowały mieszkańców do pracy nad LSR.

Lokalna Strategia Rozwoju została przygotowana i opracowana przez pracowników Biura, którzy przez ponad dwa lata zapoznawali się z potrzebami i oczekiwaniami społeczności lokalnej. Dzięki temu dokonano sumiennej analizy zdiagnozowanych potrzeb i osiągnięto wartość nieosiągalną dla zewnętrznych konsultantów i moderatorów, którzy nie dysponują takim przedziałem czasu, co może powodować mniej wnikliwym podejściem do zagadnień problemowych na obszarze LGD.

Podsumowując całość prac związanych z opracowaniem Lokalnej Strategii Rozwoju w procesie jej tworzenia zrealizowano między innymi:

- 3 Konferencje tematyczne dla obszaru LGD „CENTRUM”, a także dla partnerskich LGD;
- 3 spotkania warsztatowe podczas konferencji
- 6 spotkań z członkami Stowarzyszenia – Walne Zebranie Członków oraz Zarząd
- 4 spotkania roboczo–konsultacyjne w zakresie prac nad LSR
- Konferencję Podsumowującą tworzenie LSR
- 4 wyjazdy studyjne w celu zapoznania się z doświadczeniem partnerskich LGD w obszarze tworzenia LSR
- Dodatkowo przeprowadzona została ankieta dla mieszkańców obszaru LGD,
- wiele spotkań z radnymi, sołtysami i mieszkańcami gmin,
- następnie LSR została poddana konsultacjom społecznym, i po naniesieniu zgłaszanych uwag.

Lokalna Strategia Rozwoju na lata 2009 – 2015 dla Stowarzyszenia Rozwoju Gmin „CENTRUM” została przyjęta przez Walne Zgromadzenie Stowarzyszenia Rozwoju Gmin „CENTRUM” – Lokalną Grupę Działania – w dniu 11 grudnia 2008 roku jako najważniejszy dokument strategiczny, który jest kontynuacją treści (misji, zamierzeń, celów i priorytetów) poprzedniego dokumentu, jakim jest Zintegrowana Strategia Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004 – 2006.

Przykładowa ankieta oraz listy z podpisami ze spotkań w gminach – stanowią załącznik nr 14 do niniejszej strategii.

XII. Proces wdrażania i aktualizacji LSR

W procesie wdrażania i aktualizacji Lokalnej Strategii Rozwoju będą brały udział następujące podmioty:

- Zarząd Stowarzyszenia
- Rada Stowarzyszenia
- Walne Zgromadzenie Członków Stowarzyszenia
- Komisja Rewizyjna Stowarzyszenia
- Pracownicy biura LGD

Odpowiadają oni za prawidłowe wykorzystanie środków zgodnie z zaplanowanymi działaniami oraz prawidłową realizacją finansową i ich rozliczeniem.

Głównym celem podejścia Leader jest aktywizacja społeczności lokalnych przyczyniająca się tym samym do rozwoju obszarów wiejskich – uwzględnia przy tym jak najszerszy udział partnerów i mieszkańców obszaru LGD.

Jednym z elementów Priorytetowych zadań realizacji LSR jest promocja i wszechstronna kampania informacyjna o etapach i rezultatach działań.

Informacje o działaniach upowszechniane będą poprzez :

- omawianie na spotkaniach z mieszkańcami, z sołtysami na naradach organizowanych przez gminy, na sesjach poszczególnych rad gmin,
- informacje i artykuły w prasie lokalnej i wojewódzkiej,
- ogłoszenia i audycje w lokalnych stacjach radiowych,
- foldery i plakaty zamieszczane w miejscach publicznych i często odwiedzanych,
- bandery promocyjne („Cele strategiczne i działania SRGC”, „Perły Regionu obszaru LGD”) w formie rooll-up, ścianki promocyjne wykorzystywane przy szkoleniach, konferencjach co daje bardzo ciekawą formę przekazu informacji i promocji.
- informacje zamieszczane na tablicach ogłoszeń:
  - poszczególnych urzędów gmin i Stowarzyszenia Rozwoju Gmin „CENTRUM”,
  - tablicach ogłoszeniowych w sołectwach
  - tablicach ogłoszeniowych gminnych jednostek organizacyjnych, jednostek OSP, placówek służby zdrowia i aptek
- strony internetowe wszystkich gmin obszaru a także strona internetowa SRGC www.srgc.pl, na której zawarte są wszystkie aktualności, dokumenty, fotografie dotyczące LSR, procesu jej powstawania, wdrażania i aktualizacji z możliwością dodawania komentarzy.

Wszystkie wyżej wymienione materiały promocyjne będą zawierały logotypy oraz informacje o tym, iż projekt jest współfinansowany z UE.

Istotnym elementem wdrażania strategii jest aktywizacja mieszkańców do samoorganizowania się. Zaplanowano cykl spotkań integracyjno-informacyjnych (pikniki rodzinne, warsztaty z młodzieżą, imprezy plenerowe), podczas których zaplanowano przeprowadzenie konsultacji i sondaży w postaci ankiet na temat efektów i rezultatów wdrażanych projektów.

Bardzo ważną rolę odgrywa Biuro Stowarzyszenia, które pełni rolę doradcą w postaci bezpłatnych konsultacji w zakresie przygotowywania i składania wniosków. Zatrudniony pracownik ds. aktualizacji stron WWW gwarantuje powszechny dostęp do informacji przez mieszkańców, a także daje gwarancję aktualności wszelkich działań.

Aktualizacja LSR pozwoli lepiej dostosować ją do potrzeb mieszkańców i sprawnie reagować na wszelkie zmiany powstałe na skutek zmian społecznych.

Wypracowanie różnych form pracy, a także doświadczenie zdobyte podczas tworzenia LSR pozwoli na efektywniejsze i sprawniejsze reagowanie i kontaktowanie się w obszarze zaplanowanych i wdrażanych działań.

XIII.Zasady i sposób dokonywania ewaluacji własnej

Ewaluacja to systematyczne badania lub monitoring, czy w wyniku podejmowanych przy wdrażaniu LSR działań powstały spodziewane rezultaty oraz czy te rezultaty przełożyły się na realizację celów lub czy przybliżają osiągnięcie tych celów.

Taka ocena będzie dokonywana na bieżąco, przez cały czas, równoległe do procesu jego monitorowania (ewaluacja ex-ante, mid-term, ex-post). Ewaluacji podlegać będą wszystkie aspekty działalności LGD.

Ewaluacja obejmować będzie sprawdzenie, czy prawne, administracyjne i finansowe środki przeznaczone na wdrażanie LSR pozwoliły wyprodukować oczekiwane efekty i czy zostały osiągnięte przypisane do nich cele. Przy wdrażaniu LSR ewaluacja będzie miała charakter wewnętrzny (ewaluacja zewnętrzna jest przeprowadzana przez zewnętrzny Podmiot), co jest niewątpliwie zaletą przeprowadzania oceny przez osoby, które doskonale znają LSR.

Ewaluacja LSR skupi się na ocenie zarządzania realizacją LSR, analizując pojawiające się problemy i poszuka możliwości ich rozwiązania. Wnioski z tej oceny oraz wynikające z niej zalecenia będą przedstawione w przejrzystej formie – raport, rozpowszechnione wśród członków Stowarzyszenia i uwzględnione w zarządzaniu kolejnymi projektami.

W celu aktywnego uczestnictwa w procesie ewaluacji społeczności lokalnej przewidziano konsultacje społeczne, dzięki którym na bieżąco prowadzone będą monitoringi oraz ocena prowadzonych działań.

Czynnikiem przesądającym o wyborze metod ewaluacji wdrażania LSR będą między innymi: wielkość populacji objętej badaniem, zasoby ewaluatora – Biuro projektu (czas, kadra, budżet), łatwość dostępu do potrzebnych danych i badanych. Wybór metodologii ewaluacji własnej wskażą nam formy, które skutecznie przedstawią spodziewane efekty i rezultaty, to:

- Badanie sondażowe – ankieta, pozwala na szybkie zdobycie opinii wielu osób, przeprowadzone będzie na wybranej próbie respondentów, audytoryjnie, czyli naraz z większą liczbą osób. Ankiety będą przeprowadzane podczas imprez okolicznościowych, spotkań z mieszkańcami, warsztatów tematycznych.
- Indywidualny Wywiad Pogłębiony – przeprowadzony będzie z kluczowymi osobami biorących udział w projekcie na temat przebiegu projektu, sposobu funkcjonowania, osiągnięć, napotkanych trudności, zaangażowanych osób i partnerów.

XIV. Powiązanie LSR z innymi dokumentami planistycznymi

Lokalna Strategia Rozwoju została opracowana i przyjęta do realizacji dla 12 gmin wiejskich i 2 miejsko – wiejskich: Bedlno, Daszyna, Dąbrowice, Góra Świętej Małgorzaty, Grabów, Kutno, Krzyżanów, Łanięta, Nowe Ostrowy, Oporów, Strzelce, Witonia oraz Krośniewice i Żychlin. Zapewnia się jej realizację w latach 2009 – 2015.

Strategia została opracowana zgodnie z wytycznymi zawartymi w Rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 23 maja 2008 roku w sprawie szczegółowych kryteriów i sposobu wyboru lokalnej grupy działania do realizacji lokalnej strategii rozwoju w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007 – 2013.

Lokalna Strategia Rozwoju jest komplementarna z przedstawionymi poniżej dokumentami strategicznymi dla obszaru, w którym planowane są działania Stowarzyszenia Rozwoju Gmin „CENTRUM”:

- **Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007 – 2013, Narodowa Strategia Spójności (NSS)**

Cel strategiczny osiągnięty będzie poprzez realizację horyzontalnych celów szczegółowych. Celami horyzontalnymi NSS są:

- a) Poprawa jakości funkcjonowania instytucji publicznych oraz rozbudowa mechanizmów partnerstwa,
- b) Poprawa jakości kapitału ludzkiego i zwiększenie spójności społecznej,
- c) Budowa i modernizacja infrastruktury technicznej i społecznej mającej podstawowe znaczenie dla wzrostu konkurencyjności Polski,
- d) Podniesienie konkurencyjności i innowacyjności przedsiębiorstw, w tym szczególnie sektora wytwórczego o wysokiej wartości dodanej oraz rozwój sektora usług,
- e) Wzrost konkurencyjności polskich regionów i przeciwdziałanie ich marginalizacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej,
- f) Wyrównywanie szans rozwojowych i wspomaganie zmian strukturalnych na obszarach wiejskich.

- **„Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego na lata 2007 – 2020” uchwalona uchwałą Nr LI/865/2006 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 31 stycznia 2006 roku**

- Obszar Priorytetowy „Jakość życia”, Cel strategiczny „Podniesienie poziomu jakości życia”, Cel szczegółowy „Wzrost znaczenia sportu, kultury, turystyki i rekreacji w życiu mieszkańców regionu”
- Obszar priorytetowy „Obszary Wiejskie”, Cel strategiczny „Trwały i zrównoważony rozwój obszarów wiejskich”
- Obszar priorytetowy „Rynek Pracy”, Cel strategiczny „Podniesienie ogólnego poziomu zatrudnialności i mobilności zawodowej mieszkańców województwa”, Cel szczegółowy „Tworzenie mechanizmów i warunków dla zwiększenia zatrudnienia”

- Obszar priorytetowy „Wizerunek”, Cel strategiczny „Tworzenie wizerunku regionu przyjaznego i atrakcyjnego dla podejmowania współpracy, inwestowania i życia mieszkańców”, Cel szczegółowy „Korelacja działań służących promocji gospodarczej, możliwości inwestycyjnych i atrakcyjności przyrodniczej i turystycznej regionu w celu podniesienia ich spójności i efektywności”
- Obszar priorytetowy „Ład przestrzenny”, Cel strategiczny „Uporządkowanie gospodarki przestrzennej”, Cel szczegółowy „Zachowanie cennych wartości przyrodniczych, kulturowych i krajobrazowych regionu”
- Obszar priorytetowy „Tożsamość regionalna”, Cel strategiczny „Umocnienie identyfikacji mieszkańców z województwem”, Cel szczegółowy „Rozwój i promocja kultury i turystyki w regionie”
- Obszar priorytetowy „Ochrona środowiska”, Cel strategiczny „Poprawa warunków życia mieszkańców poprzez poprawę jakości środowiska”, Cel szczegółowy „Podniesienie świadomości ekologicznej społeczeństwa”

- **„Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Łódzkiego”**

- Problematyka obszarów wiejskich
- System ochrony i kształtowania środowiska przyrodniczego
- Problematyka rozwoju turystyki i rekreacji

- **„Program rozwoju turystyki w województwie łódzkim na lata 2007 – 2020”**

Zadania zapisane w Lokalnej Strategii Rozwoju są zgodne z dokumentami strategicznymi gmin będących członkami stowarzyszenia, których obszarów dotyczy, w tym z powiatowymi i gminnymi strategiami rozwoju, planami rozwoju lokalnego, czy wieloletnimi planami inwestycyjnymi.

Opracowana w obecnej treści Lokalna Strategia Rozwoju Stowarzyszenia Rozwoju Gmin „CENTRUM” na lata 2009 – 2015 jest kontynuacją zaplanowanej misji oraz wytyczonych celów i priorytetów zawartych w Zintegrowanej Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich Stowarzyszenia Rozwoju Gmin „CENTRUM” na lata 2004 – 2006, która została stworzona dla potrzeb realizacji projektu finansowanego w ramach Pilotażowego Programu Leader+.

Lokalna Strategia Rozwoju jest spójna również z dokumentami strategicznymi opracowanymi dla potrzeb Związku Gmin Regionu Kutnowskiego:

1. Strategią Rozwoju Turystyki dla gmin Związku Gmin Regionu Kutnowskiego i powiatu kutnowskiego – Uchwała Zgromadzenia Związku Gmin Regionu Kutnowskiego Nr X/35/94 z dnia 23.06.04 r.
2. Programem uporządkowania ekologicznego obszaru Związku Gmin Regionu Kutnowskiego - Bzura A przyjęte uchwałą Nr 20/03 Zgromadzenia Związku Gmin Regionu Kutnowskiego z dnia 22 września 2003 roku.
3. Wspólnym Plan Rozwoju Lokalnego dla gmin Bedlno, Daszyna, Dąbrowice, Góra Św. Małgorzaty, Grabów, Krośniewice, Krzyżanów, Kutno, Łañęta, Miasto Kutno, Nowe Ostrowy,

Oporów, Strzelce, Witonia i Żychlin na lata 2007 – 2013 przyjęty Uchwałą Zgromadzenia ZGRK Nr XIV/29/08 z dnia 10 czerwca 2008 r.

Lokalna Strategia Rozwoju i zawarte w niej plany i cele, przyczynią się do rozwoju obszaru działania stowarzyszenia, a w konsekwencji do rozwoju i poprawy jakości życia mieszkańców całego regionu, również w gminach sąsiadujących z LGD dając im przykłady i możliwości podejmowania działań.

XV. Planowane przedsięwzięcia realizowane przez LGD w ramach innych programów wdrażanych na obszarze LSR

Stowarzyszenie Rozwoju Gmin „CENTRUM” wykorzystuje i pozyskuje szereg środków zewnętrznych, funduszy zarówno z programów operacyjnych UE, jak również ze środków krajowych Rzeczypospolitej Polskiej. Celem nadrzędnym środków pochodzących z osi IV Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich jest zrównoważony rozwój obszaru działania Lokalnej Grupy Działania. Środki pochodzące z PROW, pozwolą na wszechstronny rozwój w taki sposób, aby obszary wiejskie stały się atrakcyjne pod wieloma względami w dziedzinach działań gospodarczych charakterystycznych dla poszczególnych regionów.

Stowarzyszenie Rozwoju Gmin „CENTRUM”, jako Lokalna Grupa Działania, aby zintegrować całość zadań związanych z realizacją lokalnej strategii ma na celu wesprzeć finansowo lub całkowicie rozwinać projekty wchodzące w skład LSR lub będące jej integralną częścią. Będą to między innymi działania i projekty wpisujące się w:

Program Operacyjny Kapitał Ludzki:

- Priorytet V "Dobre rządzenie"
- wzmocnienie potencjału administracji rządowej
- modernizacja systemów zarządzania i podnoszenie kompetencji kadr
- rozwój potencjału trzeciego sektora
- rozwój dialogu obywatelskiego
- Priorytet VI: "Rynek pracy otwarty dla wszystkich"
- poprawa dostępu do zatrudnienia oraz wspieranie aktywności zawodowej w regionie
- wsparcie oraz promocja przedsiębiorczości i samo zatrudnienia
- inicjatywy lokalne na rzecz podnoszenia poziomu aktywności zawodowej na obszarach wiejskich.

Projekty będą nakierowane na tworzenie warunków sprzyjających podnoszeniu zdolności do zatrudnienia osób bezrobotnych, obejmujące m.in. działania na rzecz dalszego doskonalenia, bądź zmiany kwalifikacji zawodowych w formie szkoleń, kursów i praktyk oraz możliwości zdobycia doświadczeń zawodowych w miejscu pracy.

- Priorytet VII: "Promocja integracji społecznej"

7.1 – Rozwój i upowszechnienie aktywnej integracji

7.3 – Inicjatywy lokalne na rzecz aktywnej integracji

Projekty przeznaczone będą nie tylko dla podmiotów ekonomii społecznej, ale również dla instytucji powołanych do jej wspierania, które poprzez dostarczanie niezbędnej wiedzy i doświadczenia w

zakresie zasad prowadzenia działalności gospodarczej, zarządzania zasobami ludzkimi czy stosowania przepisów prawnych, umożliwiają rozwój i funkcjonowanie gospodarki społecznej.

- Priorytet VIII "Regionalne kadry gospodarki"

8.1 – Rozwój pracowników i przedsiębiorstw w regionie

Planowane projekty mają stymulować podnoszenie i aktualizację umiejętności zawodowych przez osoby pracujące, zwłaszcza starsze i o niskich kwalifikacjach, co jest kluczowe dla utrzymania ich aktywności na rynku pracy.

- Priorytet IX: "Rozwój wykształcenia i kompetencji w regionach"

9.5 – Oddolne inicjatywy edukacyjne na obszarach wiejskich

Wsparcie przewidziane w projektach nakierowane będzie na rzecz tworzenia i funkcjonowania oddolnych, lokalnych inicjatyw powoływanych przez mieszkańców obszarów wiejskich na rzecz rozwoju edukacji i podnoszenia poziomu wykształcenia mieszkańców wsi.

Stowarzyszenie Rozwoju Gmin "CENTRUM" wdrażając Lokalną Strategię Rozwoju planuje wykorzystać dotacje, fundusze dla organizacji pozarządowych pochodzące z różnego rodzaju grantów, fundacji itp. wspomagające rozwój obszaru LGD i wpisujące się działania zapisane w LSR. Priorytetem przy wyborze konkursów grantowych będzie ich spójność z projektami i działaniami zapisanymi w LSR:

- **Fundusz dla Organizacji Pozarządowych (FOP) – Operator: Fundacja „Fundusz Współpracy” (FFW)**

Komponent „Demokracja i społeczeństwo obywatelskie” ma na celu propagowanie poszanowania rządów prawa i rozwoju postaw obywatelskich, upowszechnianie wiedzy na temat praw i obowiązków obywateli, oraz równouprawnienia płci. W ramach komponentu będą wspierane działania promujące włączanie się organizacji pozarządowych i obywateli w życie publiczne, w tym ich zaangażowanie w społeczną kontrolę instytucji publicznych szczebla lokalnego i centralnego. Preferowane będą działania mające na celu wzmacnianie organizacji pozarządowych, które mają zasadniczy wpływ na jakość demokracji i przestrzegania praw człowieka.

- **Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Łodzi**

Priorytetowym celem dla projektów proponowanych przez Fundusz jest przede wszystkim pobudzenie i przybliżenie idei poszanowania środowiska naturalnego, zasad selektywnej zbiórki odpadów „u źródła”, treści ekologicznych, zasad recyklingu i ochrony przyrody. Stowarzyszenie Rozwoju Gmin „CENTRUM” planuje biegać się i kontynuować udział w projektach z dziedzin: ochrony środowiska, recyklingu, świadomości ekologicznej i podobnych, które bezpośrednio związane są z działaniami zawartymi w LSR.

Stowarzyszenie Rozwoju Gmin „CENTRUM” będzie starało się realizować pewne projekty współfinansowane z innych źródeł niż PROW. Dla usprawnienia prac związanych z prawidłowym

przebiegiem działań przy takich projektach planowane są dodatkowe etaty na stanowiska Koordynatorów Projektów. Osoby na tych stanowiskach będą wykonywały obowiązki ściśle związane z realizacją danego projektu, a nad ich prawidłowo wykonanymi czynnościami, bezpośrednią kontrolę sprawować będzie Kierownik Biura Stowarzyszenia Rozwoju Gmin „CENTRUM”.

XVI. Przewidywany wpływ realizacji LSR na rozwój regionu i obszarów wiejskich

Narodowy Plan Rozwoju na lata 2007 – 2013, czyli na kolejny okres budżetowy UE, spaja wszystkie przedsięwzięcia i działania o charakterze rozwojowym podejmowane w kraju. To kompleksowy program rozwoju społeczno–gospodarczego, finansowany przy współdziałaniu środków unijnych oraz ze środków krajowych. Takie podejście wynika z przepisów ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 roku o Narodowym Planie Rozwoju (Dz.U. Nr 116, poz. 1206 oraz z 2005 Nr 90, poz. 759) zwanej dalej ustawą o Narodowym Planie Rozwoju (NPR). NPR ma sprzyjać realizowaniu interesów różnych grup ludności, ukierunkowywać i stabilizować działanie instytucji publicznych i społecznych, zapobiegać napięciom i rozczarowaniu państwem, tworzyć podstawy do trwałego i zrównoważonego gospodarowania zasobami przyrodniczymi w interesie przyszłych pokoleń. W ten sposób stanie się narzędziem programowania i koordynowania działań podmiotów publicznych, prywatnych i społecznych, szerokiego partnerstwa dla rozwoju Polski.

Wpisując się w cele Narodowego Planu Rozwoju, Lokalna Strategia Rozwoju zapewni pełne powiązanie zarówno w zakresie wspomagania procesów rozwojowych i modernizacyjnych całego regionu.

Działania wskazane w Lokalnej Strategii Rozwoju opracowanej dla obszaru Lokalnej Grupy Działania w istotny sposób przyczynią się do rozwoju Regionu Łódzkiego.

Wpływ realizacji Strategii na rozwój regionu może wystąpić w dwóch obszarach. Pierwszy to wpisanie się w realizację celów strategicznych i działań zapisanych w Strategii Rozwoju Województwa Łódzkiego. Natomiast drugi to zgodność z celami strategicznymi i operacyjnymi rozwoju gmin tworzących Lokalną Grupę Działania. Realizacja celów strategicznych, priorytetów i działań zapisanych w Strategii Rozwoju Województwa Łódzkiego będzie widoczna poprzez realizację następujących celów strategicznych i projektów zapisanych w LSR:

- **Poprawa jakości życia mieszkańców na obszarze LGD**, poprzez unowocześnianie i rozbudowę infrastruktury rekreacyjno–sportowej, budowy, przebudowy, remontu oraz doposażenie i wzbogacenie oferty świetlic środowiskowych wiejskich, jak również obiektów społeczno–kulturalnych, wzbogacenie propozycji i oferty spędzania wolnego czasu, rozwój obszaru, a co za tym idzie rozwój turystyki, a wraz z nim napływ pieniądza.
- **Wzrost wartości dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego**, między innymi: poprzez budowę, rozbudowę i oznaczenie szlaków rowerowych i szlaków konnych, budowę tras turystycznych biegnących przez obszary przyrodniczo cenne oraz zespoły pałacowo podworskie, budowę szlaków turystycznych „Perły regionu”.

Lokalna Strategia Rozwoju przyczyni się również w znacznym stopniu do rozwoju turystyki kulturowo–rekreacyjnej poprzez wykorzystanie zasobów naturalnych, jak również historycznych i kulturowych obszaru LGD.

- **Rozwój aktywności gospodarczej**, między innymi: poprzez wsparcie działalności gospodarczej w tym z zakresu lokalnych produktów, wykorzystanie zasobów i tradycji lokalnych do rozwoju przedsiębiorczości, wykreowanie lokalnych produktów.

LSR poprzez realizację zamierzonych działań wskaże możliwość pozyskiwania środków finansowych ze źródeł zewnętrznych.

- **Aktywizacja mieszkańców i wspieranie działań na rzecz samoorganizacji**, poprzez między innymi: szkolenia, warsztaty, pikniki rodzinne, inicjatywy i imprezy gminne itp. Wsparcie inicjatyw zmierzających do budowania lokalnego partnerstwa i więzi regionalnych, wzmocni wiarę mieszkańców we własne siły i potencjał. Budowanie kapitału społecznego na wsi zmniejszy dysproporcje i bariery w stosunku miasto – wieś, a także wyrówna szanse edukacyjne, podnosząc tym samym poziom wykształcenia a w efekcie domina powstaną nowe miejsca pracy.
- **Wzmocnienie potencjału trzeciego sektora – organizacji pozarządowych (OP)** – i rola LSR, która przyczyni się do utworzenia sieci organizacji pozarządowych na poziomie lokalnych partnerstw. Nastąpi wzmocnienie i podniesienie kompetencji organizacji pozarządowych, a także partnerów społecznych na rzecz samoorganizacji. LSR przyczyni się do większego zaangażowania organizacji pozarządowych, partnerów społecznych oraz do zwiększenia uczestnictwa w procesie realizacji i wdrażania zasad dobrego rządzenia, wpłynie na rozwój całej społeczności lokalnej w długim okresie czasowym, tym samym przyczyni się do osiągnięcia celów PROW.
- **Zrównoważony rozwój obszaru LGD, integrujący wymiar społeczny**, Strategia przyczyni się do rozwoju infrastruktury technicznej i społecznej oraz ochrony środowiska. LSR służy poprawie jakości życia mieszkańców, jej wpływ rozciągnie się na całą społeczność lokalną. Ma wymiar wielu płaszczyzn a cel LSR jest ściśle związany z celem zrównoważonego rozwoju.
- **Aspekt horyzontalny – Równość szans kobiet i mężczyzn**, LSR promuje równość szans kobiet i mężczyzn w procesach decyzyjnych (Statut SRGC zakłada, iż w składzie zarządu, rady i komisji nie może być mniej niż 40% kobiet i mniej niż 40% mężczyzn) oraz działaniach i zadaniach LSR. Rezultaty wdrażania LSR umożliwią kobietom i mężczyznom jednakowy udział w życiu społecznym, co jest elementem priorytetowym UE.

Poprzez realizację wytyczonych przez Stowarzyszenie Rozwoju Gmin „CENTRUM” celów strategicznych zawartych LSR:

1. **Poprawa jakości życia mieszkańców na obszarze Stowarzyszenia Rozwoju Gmin „CENTRUM”**
2. **Obszar Stowarzyszenia Rozwoju Gmin „CENTRUM” Regionem Turystycznym**

zostanie również zwiększony poziom zatrudnienia i wykształcenia mieszkańców obszarów wiejskich poprzez ich aktywizację i pobudzenie do samorealizacji.

Zakończenie

Leader jest podejściem przekrojowym i partnerskim, umożliwiającym osiągnięcie celów osi trzeciej. Lokalna Strategia Rozwoju zakłada długofalową współpracę między lokalnymi władzami, organizacjami oraz społecznie odpowiedzialnymi przedsiębiorcami na rzecz rozwiązywania problemów społecznych i gospodarczych lokalnej społeczności. Działania zapisane w Lokalnej Strategii Rozwoju wyróżnia idea podejścia zintegrowanego.

Lokalna Strategia Rozwoju powstała w celu wspólnego rozwiązywania problemów, wymiany zasobów i doświadczeń, lepszej koordynacji działań w sferze społecznej, gospodarczej i przyrodniczej. Stowarzyszenie Rozwoju Gmin „CENTRUM” realizuje swoje działania poprzez wielosektorowe podejście, integrację i współdziałanie.

Etapy przygotowania i konsultacji LSR, ale przede wszystkim działania jakie Stowarzyszenie przeprowadziło w celu poinformowania o możliwościach jakie niesie za sobą PROW i podejście Leader wyróżniały się ogromną kreatywnością i ciekawą formą.

Proces tworzenia LSR wywarł ogromny wpływ na członków Stowarzyszenia, partnerów oraz potencjalnych przyszłych beneficjentach wdrażanych projektów, ze względu na szeroki udział społeczny i innowacyjny charakter komunikowania się i konsultacji.

Ogromne zaangażowanie wszystkich sektorów (samorządowego, społecznego i gospodarczego) w proces tworzenia LSR jest czymś niepowtarzalnym. Wielostronne zaangażowanie mieszkańców w celu rozwiązywania problemów i realizacji potrzeb naszego regionu jest na tym etapie ogromnym sukcesem, który rokuje długofalową współpracę na obszarze działalności LSR.

Proces tworzenia Lokalnej Strategii Rozwoju dla Stowarzyszenia Rozwoju Gmin „CENTRUM” został przeprowadzony w sposób kompleksowy. Opracowane zostały dokumenty na potrzeby bogatej analizy, jaka została przeprowadzona na obszarze 14 gmin wchodzących w skład Lokalnej Grupy Działania. Różne formy i kierunki naszych działań pozwoliły nam na określenie i uściślenie, a także wpisanie do Lokalnej Strategii Rozwoju priorytetowych potrzeb naszego regionu. Cele strategiczne jak i cele szczegółowe, a także zaplanowane działania do realizacji w ramach LSR mają swoje odzwierciedlenie w najpilniejszych potrzebach regionu.

Istotnym elementem wdrażania strategii jest aktywizacja mieszkańców do samoorganizowania się. Zaplanowano cykl spotkań integracyjno-informacyjnych (pikniki rodzinne, warsztaty z młodzieżą, imprezy plenerowe), podczas których zaplanowano przeprowadzenie konsultacji i sondaży w postaci ankiet na temat efektów i rezultatów wdrażanych projektów.

Bardzo ważną rolę odgrywa Biuro Stowarzyszenia, które pełni rolę doradczą w postaci bezpłatnych konsultacji w zakresie przygotowywania i składania wniosków. Zatrudniony pracownik ds.

aktualizacji stron WWW gwarantuje powszechny dostęp do informacji przez mieszkańców, a także daje gwarancję aktualności wszelkich działań.

Aktualizacja LSR pozwoli lepiej dostosować ją do potrzeb mieszkańców i sprawnie reagować na wszelkie zmiany powstałe na skutek zmian społecznych.

Stowarzyszenie Rozwoju Gmin „CENTRUM” wykorzystuje i pozyskuje szereg środków zewnętrznych, funduszy zarówno z programów operacyjnych UE, jak również ze środków krajowych Rzeczypospolitej Polskiej. Celem nadrzędnym środków pochodzących z osi IV Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich jest zrównoważony rozwój obszaru działania Lokalnej Grupy Działania. Środki pochodzące z PROW, pozwolą na wszechstronny rozwój w taki sposób, aby obszary wiejskie stały się atrakcyjne pod wieloma względami w dziedzinach działań gospodarczych charakterystycznych dla poszczególnych regionów.

Strategia przyczyni się do rozwoju infrastruktury technicznej i społecznej oraz ochrony środowiska. LSR służy poprawie jakości życia mieszkańców, jej wpływ rozciągnie się na całą społeczność lokalną. Ma wymiar wielu płaszczyzn, a cel LSR jest ściśle związany z celem zrównoważonego rozwoju.

Budowanie kapitału społecznego na wsi zmniejszy dysproporcje i bariery w stosunku miasto – wieś, a także wyrówna szanse edukacyjne, podnosząc tym samym poziom wykształcenia, a w efekcie powstaną nowe miejsca pracy.

Lokalna Strategia Rozwoju przyczyni się do większego zaangażowania organizacji pozarządowych, partnerów społecznych oraz do zwiększenia uczestnictwa w procesie realizacji i wdrażania zasad dobrego rządzenia, wpłynie na rozwój całej społeczności lokalnej w długim okresie czasowym, tym samym przyczyni się do osiągnięcia celów PROW.

XVII. Informacja o załącznikach

Załączniki nr:

1. Regulamin Obrad Walnego Zebrania Członków.
2. Regulamin Pracy Zarządu.
3. Regulamin Pracy Komisji Rewizyjnej.
4. Regulamin Rady Stowarzyszenia.
5. Statut Stowarzyszenia Rozwoju Gmin „CENTRUM”.
6. Opisy stanowisk w biurze Stowarzyszenia Rozwoju Gmin „CENTRUM”.
7. Regulamin Biura Stowarzyszenia Rozwoju Gmin „CENTRUM”.
8. Procedury naboru pracowników na poszczególne stanowiska.
9. Prezentacja pomieszczeń biurowych Stowarzyszenia Rozwoju Gmin „CENTRUM”.
10. Kwalifikacje i doświadczenia osób wchodzących w skład organu decyzyjnego LGD.
11. Lista Członków (Partnerów) Lokalnej Grupy Działania.
12. Karta Zgodności Formalnej:
  - a) Karta Zgodności z Lokalną Strategią Rozwoju wniosku dla działania: „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej”
  - b) Karta Zgodności z Lokalną Strategią Rozwoju wniosku dla działania: „Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw”
  - c) Karta Zgodności z Lokalną Strategią Rozwoju wniosku dla działania: „Odnowa i rozwój wsi”
  - d) Karta Zgodności z Lokalną Strategią Rozwoju wniosku dla działania: „Małe Projekty”
13. Karta Oceny Merytorycznej:
  - a) Karta Oceny Merytorycznej (kryteria lokalne) wniosku dla działania: „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej”
  - b) Karta Oceny Merytorycznej (kryteria lokalne) wniosku dla działania: „Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw”
  - c) Karta Oceny Merytorycznej (kryteria lokalne) wniosku dla działania: „Odnowa i rozwój wsi”
  - d) Karta Oceny Merytorycznej (kryteria lokalne) wniosku dla działania: „Małe Projekty”
14. Przykładowa ankieta oraz listy osób biorących udział w spotkaniach:
  - a) ankieta dla gmin
  - b) ankieta dla Radnych i Sołtysów
  - c) listy osób obecnych na spotkaniach w poszczególnych gminach.